

יחס ההלכה לאנשים עם מוגבלויות

ד"ר נעמה סט

היחס העולה מן המקורות לאנשים עם מוגבלויות

בראשית פרק ב, פסוק ז

וַיִּצַר ה' אֱ-לֹהִים אֶת הָאָדָם עֶפְרָ מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַח בְּאָפְיוֹ נְשָׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה :
תרגום אונקלוס: וברא ה' א-להים ית אדם עפרא מן ארעא ונפח באפוהי נשמתא דחיי והות באדם לרוח ממללא:

הפסוק אומר שכולנו עשויים מאותם חומרי גלם, בסיס שוויוני.

החידוש בתרגום: הבדל יחיד הוא ממד הפרשנות "והות לאדם לרוח ממללא" = יכולת הדיבור. מצד אחד, יש אמירה מרגשת שאדם יצור יחיד בבריאה שיכול לדבר – מלמד על צלם אלוהים באדם. מצד שני – האם מי שלא מדבר הוא פחות אדם?! עוד יותר בוטה, חוזר לדרגת לא-אדם. האונקלוס לא אמר זאת בצורה ישירה. אך כשהוא מגדיר אדם כ'מדבר', אז מה אם האדם לא מדבר? יכול להיות שאדם שמתקשר ולא ע"י דיבור – עדיין יחשב כ'אדם'. מה לגבי מי שנמצא בפיגור קשה או כשאינו לו מודעות? דוגמת סטיבן הוקינס. בהמשך נראה סוגיות הלכתיות שיעסקו בדיבור, האם אפשר לדבר בדרכים אחרות כמו שפת סימנים.

מתחיל כמכיל ואז מתהפך למפלה.

נפש חיה – רוח ממללא, מה לגבי אילמים? התייחסות לאדם עם מוגבלות כעונש או קללה. אונקלוס מתרגם ואומר שנפש חיה, הנשמה המיוחדת שבאדם, היא הדיבור. מה זה אומר על מי שלא מסוגל לדבר? יש פגם שהוא מעבר לפגם הפיזי, של לא לשמוע, לא לדבר, יש השלכה למה זה אומר על האדם.

2. ויקרא פרשת קדושים פרק יט פסוק יד

לֹא תִקְלַל חֵרֶשׁ וְלִפְנֵי עֵגֶר לֹא תִתֵּן מִכְשָׁל וַיִּרְאֵתָּ מֵאֵל-הַיָּד אֲנִי ה' :

מכיל. היחס לאנשים עם מוגבלויות שייך לשלושה עולמות: בין אדם לחברו, בין אדם לה' (המוגבל הוא יציר הבריאה) ובין אדם לעצמו (מידות, מוסר, ערכים, חמלה ורגישות).

3. ויקרא פרק כא, פס' טז-כג

וַיִּדְבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר : דַּבֵּר אֶל אֶהְרֹן לֵאמֹר אִישׁ מִזֶּרְעֶךָ לְדֹרֹתֶם אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוֹם לֹא יִקְרַב לְהִקְרִיב לְחֶם אֱ-לֹהִיו : כִּי כָל אִישׁ אֲשֶׁר בוֹ מוֹם לֹא יִקְרַב אִישׁ עֵגֶר אוֹ פֶסֶח אוֹ חֶרֶס אוֹ שְׂרוּע : אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ שֶׁבֶר רֶגֶל אוֹ שֶׁבֶר יָד : אוֹ גִבָּן אוֹ דֶק אוֹ תִבְלָל בְּעֵינָיו אוֹ קֶרֶב אוֹ זִלְמָת אוֹ מְרוּחַ אֲשָׁף : כָּל אִישׁ אֲשֶׁר בוֹ מוֹם מִזֶּרַע אֶהְרֹן הַכֹּהֵן לֹא יִגַּשׁ לְהִקְרִיב אֶת אֲשֵׁי ה' מוֹם בוֹ אֶת לְחֶם אֱ-לֹהִיו לֹא יִגַּשׁ לְהִקְרִיב : לְחֶם אֱ-לֹהִיו מִקֹּדְשֵׁי הַקֹּדְשִׁים וּמִן הַקֹּדְשִׁים יֹאכַל : אֲדָּ אֶל הַפְּרֻקָּת לֹא יָבֵא וְאֶל הַמִּזְבֵּחַ לֹא יִגַּשׁ כִּי מוֹם בוֹ וְלֹא יִחַלֵּל אֶת מִקֹּדְשֵׁי כִּי אֲנִי ה' מִקֹּדְשִׁים :

רש"י – כי כל איש אשר בו מום לא יקרב - אינו דין שיקרב, כמו (מלאכי א ח) הקריבהו נא לפחתך :

ספורנו – כל איש אשר בו מום לא יקרב. לעמוד לשרת בשם ה' כעניין כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק (אסתר ד, ב) :

מפנים את הפסוקים לכהנים שאמורים לעבוד במקדש, כהן שיש בו מום לא יכול לעבוד במקדש. **נידוי** – ציווי להרחקה מהמרחב הציבורי. מדיר ומרחיק אותם גם מקרבת ה'. מי שיש בו מום מחלל את המקדש אם ימצא שם. לא פוסל מהיותו כהן, אלא פוסל מעבודה במקדש.

רש"י – מפנה לפסוק בספר מלאכי, מסופר שם על אדם שרוצה להביא קורבן פגום והנביא אומר לו "נחמד מצידך, אבל האם היית מביא כזה לשליט שלך? לא מכובד!". אדם בעל מום לא יכול לעבוד במקדש כי זה לא מכובד.

ספורנו – במגילת אסתר. לא רק ביחס לאל, אלא גם ביחס לחברה. לא באים לכנסת עם גינס ולא מגיעים לבית המקדש עם מום. מה קורה עם כהן הרואה בעין אחת? נדון בזה. האם כל מום שמופיע כאן עלול לפגוע בטיב עבודה? לא בטוח.

בתוך פסוקי התורה יש כיוונים כאלו ואחרים :

מדברים על עבודת הכהן בביהמ"ק ועל כך בעל מום לא יכול לעשות לשרת בקודש. למעשה מדובר על הרחקת בעלי מומים מעבודת הקודש, מאחר שאין להם שלמות גוף. גם דברים חולפים, ברגע שאינך מושלם – אינך יכול לעבוד בקודש. פסול מעבודה במקדש – **רש"י**: לא מכובד שמי שאינו שלם בגופו עובד בקודש, ו**ספורנו**: כמו שלא נבוא לשער המלך בלבוש שק.

4. דברים פרק כח

(א) וְהָיָה אִם שָׁמוּעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱ-לֹהֶיךָ לְשָׁמֵר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּךָ הַיּוֹם וּנְתַתֶּנְךָ ה' אֱ-לֹהֶיךָ עֲלֶיךָ עַל כָּל גּוֹי הָאָרֶץ : (ב) וּבָאוּ עֲלֶיךָ כָּל הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהַשִּׁיגְךָ כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱ-לֹהֶיךָ : ...
(טו) וְהָיָה אִם לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱ-לֹהֶיךָ לְשָׁמֵר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתַי וְחֻקֹּתַי אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּךָ הַיּוֹם וּבָאוּ עֲלֶיךָ כָּל הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וְהַשִּׁיגְךָ : (טז) אָרוּר אַתָּה בְּעִיר וְאָרוּר אַתָּה בְּשָׂדֶה : (יז) אָרוּר טַגְאָךָ וּמִשְׁאַרְתְּךָ : ...
(כז) יִכָּכֶה ה' בְּשָׁחִין מִצְרַיִם וּבִטְחָרִים וּבְגָרָב וּבְחָרָס אֲשֶׁר לֹא תוּכַל לְהִרְפֹּא : (כח) יִכָּכֶה ה' בְּשָׂעוֹן וּבְעַרְוֹן וּבְתַמְהוֹן לִבָּב : (כט) וְהָיִיתָ מְמַשֵּׁשׁ בְּצַהֲרֵימָה מְשֻׁשׁ הַעֵזִר בְּאַפְלָה וְלֹא תִצְלַח אֶת דְּרָכֶיךָ וְהָיִיתָ אֶדְ עֶשׂוֹק וְגָזוּל כָּל הַיָּמִים וְאִין מוֹשִׁיעַ : ... (ל) יִכָּכֶה ה' בְּשָׁחִין רָע עַל הַבְּרָכִים וְעַל הַשְּׂקִים אֲשֶׁר לֹא תוּכַל לְהִרְפֹּא מִכָּף רַגְלֶךָ וְעַד קַדְקֶדְךָ :

כשרואה אדם בעל מום, מה יכולים לדעת עליו? קללה או עונש שמגיע לו. ואז נוצרת עמדה שיפוטית ושל מרחק. להירתע ולהתרחק מאנשים עם מוגבלויות בשביל לא להידבק.
ישנה הבחנה בין מי שנולד עם מום ובין מי שנוצר בו מום במהלך חייו:
אדם שנולד עיוור יש צער גדול אבל אין אשמה, לעומת אדם שנהיה עיוור אולי בגלל שהוא בחירותו (חטא).
עונש – פרשת הקללות.
← עולה מהפסוקים (מקורות מהתורה) **שלהיות בעל מום זה עונש**.

5. ירמיהו פרק לא פס' א-ז

כֹּה אָמַר ה' מְצָא חֵן בְּמַדְבָּר עִם שְׂרִידֵי חֶרֶב הַלּוֹךְ לְהַרְגִיעוֹ יִשְׂרָאֵל : ... עוֹד אֶבְכְּךָ וְנִבְנִיתָ בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל עוֹד תַּעֲדִי תַפְיֶךָ וְיִצְאָתָּ בְּמַחֹל מִשְׁחָקִים : ... כִּי כֹה אָמַר ה' רַגְוֹ לִינְעֻקָב שְׂמָחָה וְצַחְלוֹ בְּרֹאשׁ הַגּוֹיִם הַשְּׂמִיעוּ הַלְלוּ וְאָמְרוּ הוֹשִׁיעַ ה' אֶת עַמְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל : הַנְּנִי מִבְּיַד אוֹתָם מֵאֶרֶץ צָפוֹן וְקִבְצָתִים מִיַּרְדֵּינֵי אֶרֶץ כְּסִם עֵזֶר וּפְסַח הָרָה וְיִלְדָתָּ יַחֲדוּ קָהָל גְּדוֹל יִשׁוּבוּ הִנֵּה :

יחס חיובי, לא משאירים אף אחד מאחור. עצם ההתייחסות אומרת שצריך להתייחס.

6. משנה מסכת סוטה פרק א משנה ח

שמשון הלך אחר עיניו לפיכך נקרו פלשתים את עיניו שנאמר (שופטים ט"ז) ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו אבשלום נתגאה בשערו לפיכך נתלה בשערו ולפי שבא על עשר פילגשי אביו לפיכך נתנו בו עשר לונביות שנאמר (שמואל ב' י"ח) ויסבו עשרה אנשים נושאי כלי יואב ולפי שגנב שלשה לבבות לב אביו ולב בית דין ולב ישראל שנאמר (שם ט"ו) ויגנוב אבשלום את לב אנשי ישראל לפיכך נתקעו בו שלשה שבטים שנאמר (שם י"ח) ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום :

מוגבלות נתפסת כעונש, ומי שמגיע לו עונש באיבר שבו הוא חטא – בו הוא ייענש (כמו העונש של שמשון – עקרו את עיניו).

7. תוספתא מסכת סוטה (ליברמן) פרק ז הלכה ח

הכל כשרין לעלות במעלות האולם בין תמימין בין בעלי מומין בין במשמר שלו בין שאין המשמר שלו חוץ ממי שיש בו מום בפניו בידיו וברגליו שלא ישא את כפיו במקדש מפני שהעם מסתכלין בו וכשם שנשיאות כפים במקדש כך נשיאות כפים בגבולין **תירוץ של מעמד מיוחד**. מה קורה אם בעבר להיות בעל מום בפנים זה מסעיר, וכיום לא? "לפני שהעם מסתכלים בו". מה אפשר לומר לעם? אל תסתכלו! **תלוי בחברה**. דווקא בגלל שיש טעם (נימוק), אפשר לעשות עיבוד לזמן שלנו. יש פוסקי הלכה היום שאומרים שיש מסר חברתי. אם החברה רואה בזה משהו מטלטל שמפריע לה – בעיה. אם החברה תעבור תהליך ותראה את המום הזה כמשהו שולי/ אם התיג לא יהיה רלוונטי – יוכל לעלות כי העם לא מסתכל עליו. כיום, בברכת כהנים מתכסים בטלית ולכן אין בעיה של נראות.

כהנים שיש בהם מום לא יכולים לשאת כפיים בבית המקדש = לברך ברכת כהנים מול העם. לא יכולים לעשות זאת כי זה נראה לא טוב מול כלל העם. אם הבעיה היא שזה יוצר הסחת דעת אצל הקהל – אז באמת הם לא יכולים לעלות. אך אולי האחריות של העם היא לא לראות או לא להסיח את דעתם? המרחב הציבורי השתנה כך שניתן לשנות את הדין.

סיכום

מבחינת ד"ר סט זו דוגמה לתפיסה הלכתית מורכבת שניתן להסתכל עליה מכמה זוויות ולפרש כך או אחרת. "היהדות אומרת ש..."
– משפט שגוי! יש שיאמרו שהיהדות הכילה בעלי מוגבלויות, האמנם? לא בכל המקורות. האם כל פוסקי הלכה יתנו תשובה זהה? לחלוטין לא. המטרה לעקוב אחרי השאלות ולזהות את השורה התחתונה ואת מה שעמד מאחורי הפסיקה, אילצו ערכים מלווים אותם.

8. מסכתות קטנות מסכת אבות דרבי נתן נוסחא ב פרק ל

וכל מעשיך יהיו לשם שמים כהלל. כשהיה הלל יוצא למקום היו אומרים לו להיכן אתה הולך. לעשות מצוה אני הולך. מה מצוה הלל. לבית הכסא אני הולך. וכי מצוה היא זו. אמר להן הן. בשביל שלא יתקלקל הגוף. איכן אתה הולך הלל. לעשות מצוה אני הולך מה מצוה הלל. לבית המרחץ אני הולך. וכי מצוה היא זו. אמר להן הן. בשביל לנקות את הגוף. תדע לך שהוא כן מה אם אוקיינות העומדות בפלטיות של מלכים הממונה עליהם להיות שפן וממרקן המלכות מעלה לו סלירא בכל שנה ושנה ולא עוד אלא שהוא מתגדל עם גדולי המלכות. אנו שנבראנו בצלם ודמות שנאמר כי בצלם א-להים עשה את האדם (בראשית ט' ו') על אחת כמה וכמה. שמאי לא היה אומר כך אלא יעשה חובותינו עם הגוף הזה:

התנהלות של הלל הזקן. כל פעולה של הלל נעשית לשם מצווה. כל פעם שהיה הולך, היו התלמידים לשאול אותו לאן. רצון ללמוד מכל פעולה שהרב עושה. התלמידים שאלו אותו האם ללכת לשירותים זו מצווה? זה צורך! הלל אמר שזה בשביל שלא יתקלקל הגוף. האם ללכת למקלחת זו מצווה? זה צורך? הוא אמר שזה כדי שלא יתקלקל הגוף. יהדות רואה חשיבות בשמירה של הגוף וטיפוחו, בניגוד לנצרות.

אייקון זה צלם, פסל. יש מישהו שהתפקיד שלו לטפח את הצלמים. הלל אמר שהגוף שלו הוא הצלם של המלך. אדם הוא ביטוי לאלוקות. חלק מעבודת ה' וחלק מהמצוות.

מקור שמחדש ומקדיש את החשיבות של היהדות בגוף (צורך גבוה).

שמאי לא היה אומר כך, הוא עושה מה שצריך בשביל הגוף וכל השאר זו לא מצווה.

דווקא במקום שאומר שהגוף יש לו מקום מרכזי וביטוי לצלם ה' גורם לחשוב מה קורה אם הגוף לא מושלם? ביטוי פגום של צלם ה'. כשגוף פגום צלם ה' פגום!

9. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף יז עמוד א

אמר רבי יוחנן: אין מושיבין בסנהדרי אלא בעלי קומה, ובעלי חכמה, ובעלי מראה, ובעלי זקנה, ובעלי כשפים, ויודעים בשבעים לשון, שלא תהא סנהדרי שומעת מפי המתורגמן.

מובהק שהוא מדבק על שלמות גוף כמשהו משמעותי. חלק מהכישורים של היושבים בסנהדרין זה שלמות גוף, בדומה למה שראינו עם הכהנים במקדש. כדי שאדם יוכל לשמש בתפקיד של דיין הוא צריך להיות בעל קומה ובעל מראה. משהו בנראות של דיינים שמאפשרת להם להיות דיינים.

10. תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף ה עמוד ב

רבי ורבי חייא הוו שקלי ואזלי באורחא, כי מטו לההוא מתא אמרי: איכא צורבא מרבנן הכא, נזיל וניקביל אפיה. אמרי: איכא צורבא מרבנן הכא, ומאור עינים הוא. אמר ליה רבי חייא לרבי: תיב את, לא תזלזל בנשיאותך, איזיל אנא ואקביל אפיה. תקפיה ואזל בהדיה. כי הוו מיפטרי מיניה. אמר להו: אתם הקבלתם פנים הנראים ואינן רואין - תזכו להקביל פנים הרואים ואינן נראין. אמר ליה: איכו השתא מנעתן מהאי בירכתא.

[תרגום: רבי (יהודה הנשיא) ורבי חייא היו הולכים בדרך. כשהגיעו לאחת הערים, שאלו את בני העיר: האם יש כאן תלמיד חכם שנלך להקביל פניו?

אמרו להם: יש כאן תלמיד חכם וסגי נהור הוא (=עיוור)!

אמר לו רבי חייא לרבי: שב אתה במקומך ואל תלך כדי שלא תזלזל בנשיאותך. אלך אני לבדי ואקביל פניו.

למרות דבריו הלך רבי עמו אל אותו תלמיד חכם.

כשבאו להיפרד ממנו ברך אותו תלמיד חכם את רבי חייא ורבי שיזכו לעלות לרגל לבית המקדש (אמר להם:

אתם הקבלתם פנים שלי הנראים ואינן רואין, לכן תזכו לראות פנים של הקדוש ברוך הוא הרואים ואינן נראין!)

אמר רבי לרבי חייא: כמעט מנעת אותי מקבלת ברכה זו כשלא רצית שאלך עמך אליו.]

חוזרים לעניין הכבוד. כבוד הנשיא לא מסתדר עם גוף פגום (אדם עיוור), למרות שאנשי העיר ואמרים להם שיש תלמיד חכם. למרות זאת לשיטת רבי חייא הנשיא לא אמור להיות נוכח עם עיוור. רבי יהודה הנשיא שמח שלא קיבל תפיסה מוקדמת זו והלך אליו וקיבל ממנו ברכה. סגי נהור = להתייחס אליו בכבוד רב. אולי בעיניים אינו רואה, אבל עם חוסר הראייה שלו הוא מלא אור. אלו שתי דעות שונות של רבי ורבי חייא ומסכמת הגמרא היא שיש תלמיד חכם עיוור וזה לא פחיתות כבוד, אפילו מעלה. אפשר לקבל ברכה ממפגש אתו.

11. ספר החינוך מצוה רעה – שלא יעבוד כהן בעל מום

משרשי המצוה, לפי שרוב פעולות בני אדם רצויות אל לב רואיהם לפי חשיבות עושיהן, כי בהיות האדם חשוב במראהו וטוב במעשיו ימצא חן ושכל טוב בכל אשר יעשה בעיני כל רואיו, ואם יהיה בהפך מזה פחות בצורתו ומשונה באיבריו, ואם ישר בדרכיו, לא יאותו פעולותיו כל כך אל לב רואיו, על כן באמת ראוי להיות השליח שהכפרה תלויה עליו איש חן, יפה תואר ויפה מראה ונאה בכל דרכיו, למען יתפשו מחשבות בני איש אחריו...

מדבר על **טבע האדם**. מישהו חשוב ויפה עושה משהו – משפיע עלי. מישהו פשוט ומכוער עושה משהו – משפיע עלי. מבחינת מראה, המראה קשה להסתכלות למרות שהוא ישר בדרכיו (חכם, צדיק, בוחר בטוב). הרואים אותו לא מתיישב על ליבם, להבדיל מאדם שנראה טוב. הכהן שעובד במקדש כדי שירגישו אליו קרבה צריך שיהיה בעל חן. כשאתה רואה דבר יפה, אתה חושב מחשבות יפות. מפנה אותנו אל עצמנו ועל כמה אנחנו משקיעים בלהיראות כך או אחרת כשרוצים להעביר מסר כזה או אחר. בגבולות אין מה להתווכח, אנשים שהעיוות שלהם הוא חריג, יש צורך להתגבר על נטייה פנימית. כהן בעל מום לא יכול לעבוד במקדש כי לב אנשים פתוח. קושי עם ההסבר הזה.

12. כלי יקר ויקרא פרק כא פסוק יז

(יז) איש מזרעך אשר יהיה בו מום... אומר אני שהקדמונים שהיו בקיאים בחכמות היו יודעין בכל מום שנתהוה באדם טרם היותו מצד איזה עוון שראו בו דרך משל אם ידעו שהוא מקבל שוחד ידעו בו שסופו בא לידי עיוורון, ואם ראו בו רגל גאוה ידעו בו שסופו לבוא לידי שבר רגל, והכרת פניו ענתה בו שהכירו במראה פניו איזו תכונה רעה שיש בקרבו הפוגמת איזה אבר ידוע וסופו לבוא לידי מום נגלה וראוי לגאלו מן הכהונה על שם סופו, לכך נאמר איש איש מזרעך אשר יהיה בו מום, שהכרת פניו ענתה שלסוף יהיה בו מום כי מתוך מעשיו ניכר שלסוף יבוא לידי מום זה שיהיה בו הרי הוא נפסל על שם סופו. ונתן טעם לדבר כי כל איש אשר בו מום וגוי, אי אתה מודה אם המום כבר יש בו ודאי אינו דין שיקרב משום הקריבהו לפחתך, על כן גם זה אשר יהיה בו מום להבא ראוי שיתגאל מן הכהונה, ומטעם זה לא אמר בנתנית טעם לשון יהיה. וכל זה מדבר במי שאינו נולד במומו שהרי מעשיו גרמו לו מציאות המום כי במעשיו פגם אחד מאיבריו, לכך נאמר בשני פסוקים אלו בו מום שקדמה מציאותו למציאות המום כי מלת בו מדבר במציאות האדם שקדמה ואחר כך נולד בו המום:

המקור הזה בתחילתו מדבר על אפשרות הקדמונים **לדעת שאדם הולך לחטוא ויהיה לו מום**. יכלו לראות פרצוף של אדם ולהגיד שיש לו נטייה לשוחד, הוא יבצע שוחד ויגיע לעיוורון. אדם שהכרת פניו מלמדת שהוא ייקח שוחד, לא נשים בעמדה שיוכל לקחת בה שוחד. כל זה נכון רק כלפי אדם שנוולד עם מוגבלות. כשהמוגבלות נגרמת במהלך החיים **יתכן שזה עונש**. הציבור הרחב כשהוא רואה אדם עם מוגבלות, רואה אדם שנענש. רוצים להתרחק מאדם בעל מוגבלות שכנראה חטא.

יחס הלכתי-משפטי-חברתי לאנשים עם מוגבלויות

רקע:

1. הרב ב' לאו, "ואין הדעות שוות": על מעמדו של אדם עם מוגבלות שכלית והתפתחותית בעולמה של מסורת ישראל, ירושלים 2016, הקדמה

בהיותה דת עתיקה, ששורשיה בתקופה שבה אנשים עם מוגבלות נתפסו שונים ולעתים אפילו מאיימים על מה שנתפס כ"נורמה", בהלכה יש ציוויים שמבדילים במקרים לא מעטים בין אנשים עם מוגבלות לבין אחרים. אכן, במרוצת השנים ידעה ההלכה – שכשמה כן היא, הולכת – להגיב לשינוי העתים בנושאים רבים, ובכללם גם היחס ההלכתי לאוכלוסיית האנשים עם המוגבלות. אבל יש להודות שחלק גדול מהאתגר ההלכתי בנושא זה עדיין לפנינו...

בשונה מההתמודדות החברתית שתוארה כאן הקהילה היהודית לדורותיה התמודדה עם אנשים חריגים בתוך מערכות החיים הרגילים. אמנם לא היו בקהילות מערכות טיפול, ובוודאי שלא רווחו תפיסות של שינוי דינמי במצבו של אדם, אך היו **מאז ומעולם יכולות הכלה אינסטינקטיביות**.

יש מקורות הלכתיים קדומים בהלכה שמושפעים מהתקופה שיש התרחקות מאדם עם מוגבלות, אבל יש התפתחות הלכתית לשאלות של אנשים עם מוגבלות. הפסקה השנייה פחות נכונה "מאז ומעולם יכולות הכלה אינסטינקטיביות"!!

מקורות המבטאים עולם מכיל:

2. ויקרא יט, יד

"לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשול."

ספרא קדושים פרשה ב סוף פרק ג

"ולפני עור לא תתן מכשול" – לפני סומא בדבר... היה נוטל ממך עצה אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו. אל תאמר לו: צא בהשכמה - שיקפחוהו ליסטים; צא בצהרים - בשביל שישתרב. אל תאמר לו: מכור את שדך וקח לך חמור - ואת עוקף עליו ונוטלה ממנו.

ויקרא – על גבי הפסוק הזה חכמים מפרשים.

ספרא – דימוי. אל תיתן מכשול לפני אדם שלא רואה את זה. אל תגיד לו לצאת מוקדם בבוקר כי אתה יודע שיתקפו אותו, אל תגיד לו לצאת בצהריים כי יהיה חם, אל תגרום לו למכור משהו כדי לקנות אותו אל תיתן עצה לא טובה. **כשאתה מתייחס לעיוור שלא רואה בצורה מסוימת אתה מתעלם מהיותך עיוור בדברים אחרים. לכולנו יש חולשות.**

3. שמות כב, כא

קל אלמנה ויתום לא תענון.

רש"י, שם - כל אלמנה ויתום לא תענון - הוא הדין לכל אדם, אלא שדבר הכתוב בהווה, לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם:

גם הפסוק הזה התורה אומרת לנו לא לענות אלמנה ויתום. **לא לנצל חולשה זו.** בעיני רש"י זה הדין לכל אדם. נכון שהפרשנות ה מתייחסת לאלמנה ויתום, אבל **כל אדם הוא חלש.**

בכולנו יש קשיים. אמירה אחרת ששמה את כל בני האדם במחנה משותף אחד.

4. הרב פרופ' יהודה ברנדס, "האנשים החשו"בים שבינינו – צלם א-לוהים של חירש, שוטה ובעל מוגבלות", בתוך: ואין הדעות שוות,

עמ' 45-46

כולנו בני אב אחד אנתנו וא-ל אחד לכולנו. כל בני האדם הם "בעלי מוגבלות". החברה האנושית אינה מחולקת לאנשים שלמים ואנשים חסרים. כל אדם מתחיל את חייו כתינוק חסר ישע, ורוב בני האדם מגיעים לפרק האחרון של חייהם, לעת זקנה ושיבה, כשהם חוזרים והופכים להיות עצמאים פחות וזקוקים לעזרה. בריא וחולה, מסוגל ומוגבל, כמו עשיר ועני, הוא גלגל המתהפך בעולם. כל אדם באשר הוא אדם ראוי לכבוד כצלם אלוהים. וכל אדם באשר הוא אדם ראוי לחיות בחברת בני האדם ולא להיחשב כפסול מלבוא בקהל ...

... בבסיס הכול יש להציב את כללי היסוד של החברה בישראל: "ואהבת לרעך כמוך" – אמר רבי עקיבא זה כלל גדול בתורה. בן עזאי אומר: זה ספר תולדות אדם, זה כלל גדול מזה". ובתרגומו המעשי של הלל הזקן: את ששנוא עליך, לחברך לא תעשה. זו היא כל התורה כולה, והשאר – פירושה הוא, לך ולמד.

לא חלוקה בינארית של מושלמים ובעלי מוגבלות, אלא כולנו נמצאים ברצף הזה בין אם כרונולוגי ובין אם היקף מגבלה. בעקבות המדרשים של הפסוקים הקודמים זו לא חלוקה, **כולנו אותה קבוצה בזמנים וברמות שונות.**

מקורות המבטאים עולם בלתי-מכיל:

6. מסכתות קטנות מסכת אבות דרבי נתן נוסחא א פרק מא

מעשה ברבי שמעון בן אלעזר שבא ממגדל עדר מבית רבו והיה רוכב על החמור ומטייל על שפת הים ראה אדם אחד שהיה מכוער ביותר א"ל ריקה כמה מכוער אתה שמא כל בני עירך מכוערין כמותך. א"ל ומה אעשה. לך לאומן שעשאני ואמור לו כמה מכוער כלי זה שעשית. כיון שידע רבי שמעון שחטא ירד מן החמור והיה משתטח לפניו. אמר לו נענית לך מחול לי. אמר לו איני מוחל לך עד [שתלך] לאומן שעשאני ותאמר כמה מכוער כלי זה שעשית. רץ אחריו שלשה מילין. יצאו אנשי העיר לקראתו אמר לו שלום עליך רבי. אמר להם למי אתם קוראים רבי. אמרו לו למי שמטייל אחריד. אמר להם אם זה רבי אל ירבו כמותו בישראל. אמרו לו חס ושלום ומה עשה לך. אמר להם כך וכך עשה לי. אמרו לו אף על פי כן מחול לו. אמר להם הריני מוחל ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן. אותו היום נכנס רבי שמעון לבית המדרש הגדול שלו ודרש. לעולם יהא אדם רך כקנה ולא יהא קשה כארז. מה קנה זה כל הרוחות באות ונושבת בו הולך ובא עמהם דממו הרוחות חוזר הקנה עומד במקומו. ומה סופו של קנה זה זכה ליטול הימנו קולמוס לכתוב ספר תורה. אבל ארז אינו עומד במקומו אלא כיון שנשבה רוח דרומית עוקרתו והופכתו על פניו. ומה סופו של ארז באים עליו סתתין ומסתתין אותו ומסככין ממנו בתים והשאר משליכין אותו לאור. מכאן אמרו יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז:

לא מקור מוסתר, היהדות מראה סיפורים קשים. הכללה שכל בני העיר מכוערים כמו האדם שפגש רבי שמעון בן אלעזר. רבי אחר כך ירד מהחמור והשתטח (גבהים שונים) ומבקש מחילה. האדם מסרב למחול.

8. תוספתא מסכת ברכות (ליברמן) פרק ו, הלכות ג-ד

הרואה את הכושי ואת הבוריק ואת הגיחור ואת הלוקין ואת הכיפיה ואת הננס (ואת החרש ואת השוטה ואת השכור) או' **ברוך משנה הבריות** את הקיטע ואת החיגר ואת הסומא ואת מוכי שחין או' **ברוך דיין האמת** הרואה בני אדם נאין ואילנות נאות או' ברוך מי שככה לו בריות נאות.

"ברוך משנה הבריות" ו"ברוך דיין האמת" – **משפיל ביותר**.

9. הרב שמואל דוד, שו"ת נר לעזרא: המנהג כהלכה, חלק ב, עפולה: הוצאת המחבר, תשנ"ב, עמ' כ

מעשה בחסיד שוטה שהחשיב עצמו למדקדק בהלכה, וראה בין אנשים ננס אחד, נדחק ורץ אליו. חטפו בידיו ובירך בקול רם ובשמחה גדולה **ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם משנה הבריות**.

מברך על העיוות שלו.

10. אביעד הכהן, "על הלכה והכלה ועל הצורך בשינוי השיח ההלכתי ביחס לאנשים עם מוגבלות, בתוך: ואין הדעות שוות, עמ' 73 –

74

אחת הסכנות הגדולות שאורבות למי שטובתם של אנשים עם מוגבלות התפתחותית עומדת לנגד עיניהם היא עיוות הכתובים – גילוי פנים במקורות שלא כהלכה וניסיון להראות שהכלה – תורת ישראל – כלה נאה וחסודה היא בכל דרכיה, גם ביחסה אל אנשים עם מוגבלויות, ותמיד דרכיה דרכי נועם הן. כפי שהראינו לדעת, גישה מעין זו, המלווה תדיר באפולוגטיקה פרשנית, חוטאת גם לאמת וגם לשכל. אשר לאמת אין היא נכונה, שהרי ראינו שבמקורות הרבה אכן משתקפת עמדה שלילית, ואולי שלילית ביותר, כלפי בעלי מומים למיניהם. אשר לשכל אין לנסות ולעוות את הכתובים על מנת להתאימם לתפיסות בנות ימינו, נאורות או ליברליות. ניסיון כזה גם לא יצלח מבחינה אינטלקטואלית, שכן הזיוף יצוץ עד מהרה, וגם אינו ראוי. .. גם את המקורות הקשים והפוגעניים מותר וצריך לפרש כמות שהם, אך יש להזכיר שנוצרו ונכתבו על רקע זמנם ומקומם. "משפט", אמר פעם משפטן דגול, "הוא יצור החי בסביבתו". וכלל גדול הוא בתורת המקורות, ישנים כחדשים, שלכל טקסט יש קונטקסט, הקשר, במקום ובזמן שבהם נולד ונוצר, ועל פיהם יש לראותו...

מבחינה מעשית יש ליטול את כל ההלכות שנאמרו בנוגע לשוטים למיניהם ולסוגיהם ולבחון אותן מחדש לנוכח המציאות החדשה. אכן יהיו תחומים, דוגמת הלכות עדות ואולי גם הלכות נישואין וגירושין, שעדיין יהיה קשה, ואולי בלתי אפשרי, לשנות את מסקנות ההלכה. ואולם כנגדן יעמדו הרבה הלכות – דוגמת עלייה לתורה או אפילו צירוף למניין – שבהן, בכפוף לנסיבותיו הספציפיות של כל מקרה, יהא לכל אדם עם מוגבלות, ובכלל זה אדם עם מוגבלות שכלית-התפתחותית, הרבה יותר מרחב מחיה.

רוצה להגיד שהיהדות מכילה אנשים עם מוגבלויות, בשביל זה צריך לגלות פנים במקורות שלא כהלכה. הוא אומר בואו נקרא את המקורות כמו שהם, בחלקם הרגיש שיש פער בין מה שקיוונו שיהיה ביהדות ומה שראוי. **צריך להבין שיש פער**. יש דברים נחיים ויש דברים משתנים. זה בסדר שפוסק לפני 100 שנה ידבר אחרת. העולם, השפה, הערכים משתנים. לשלוח פסק הלכה מהבוידעם ולטעון שהיהדות חשוכה זה חוסר הבנה.

❖ יש דברים קשים, אך בגלל שקיימות תפיסות עולם אחרות, יש לגשת למקורות עם כבוד וביקורת!

הנגשה – הכנסת כלב נחייה לבית כנסת

יש שלושה עימותים: האדם העיוור מול הבית כנסת; היחיד מול הציבור; יחיד מול יחיד.

סיבות מדוע לאפשר הכנסת כלב נחייה לבית הכנסת:

1. פגיעה באוטונומיה, שוויון הזדמנויות, כבוד האדם וחירות.
- 2.
3. הכלב משמש כאיבר של האדם (ולא כחיית מחמד).

סיבות מדוע לא להכניס כלב נחייה לבית הכנסת:

1. פגיעה בקדושה.
2. הסחת דעת והפרעה למהלך התפילה
3. לכלוך
4. טומאה ומהות לא-יהודית
5. חשש של הנוכחים שנובע מאי היכרות עם כלב הנחייה

1. שולחן ערוך אורח חיים, הלכות בית הכנסת סימן קנא

דיני קדושת בהכ"נ, ובו י"ב סעיפים.

סעיף א: בתי כנסיות ובתי מדרשות, אין נוהגין בהם קלות ראש כגון: שחוק והתול ושיחה בטילה, ואין אוכלים ושותים בהם ולא מתקשטין בהם ולא מטיילין בהם ולא נכנסים בהם בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים... ואין מחשבים בהם חשבונות, א"כ הם של מצות, כגון: קופה של צדקה ופדיון שבויים, ואין מספידים בהם...
סעיף ג: אין ישנים בבהכ"נ, אפילו שינת עראי...
סעיף ה: היו לבית הכנסת שני פתחים, לא יכנס בפתח זה לעשותו דרך לצאת בפתח השני לקצר דרכו...
סעיף ט: נוהגים בהם כבוד, לכבדן ולרבצן (פי' כבוד נקוי הבית. ריבוץ זריקת המים על פני הקרקע). ונוהגין להדליק בהם נרות, לכבדן.

יש כללים בהלכה האם דבר נחשב לקדוש. **קדושת בית כנסת מוגדרת בהלכה, זו קדושה נורמטיבית.**

סעיף א – לא אמורים לדבר בבית הכנסת על דברים שהם לא תפילה. לא מדברים על כסף בבית כנסת אלא אם כן זה פדיון שבועי או צדקה. יש לבית כנסת קדושה ולכן אסור לנהוג בו קלות ראש, ורשימה מה נחשב קלות ראש.
סעיף ג – לא אמורים להירדם בתוך בית כנסת, למרות שהרבה עוברים על זה.
סעיף ה – לא עושים מבית כנסת דרך קיצור.
סעיף ט – נוהגים בכבוד.
כל מטרת הסעיף להגיד **שבית כנסת מקום קדוש ויש כללי התנהגות.** אם רוצים לדעת אם להכניס כלב נחייה יש להתמודד עם ערך הקדושה של בית הכנסת.

2. תלמוד בבלי מסכת מגילה דף כח עמוד ב

אמר רבי אסי: בתי כנסיות שבבבל על תנאי הן עשויות, ואף על פי כן אין נוהגין בהן קלות ראש.
רש"י – על תנאי – על מנת שישתמשו בהן.
תוספות, שם – ...ודווקא לאותן שבבבל מהני התנאי שהרי לעת בא גואל במהרה בימינו תפקע קדושתן אבל לאותן שבארץ ישראל לא מהני תנאי שהרי קדושתן לעולם קיימת

יש הבחנה בין בתי כנסת בישראל ובתי ספר בחו"ל. נותן פתרונות שונים לבתי ספר מחוץ לישראל.

רש"י – בבית כנסת בחו"ל אפשר לעשות התניה בזמן שבונים אותם שהקדושה שלהם תפקע, ואז אפשר לעשות בהן שימושים שונים כמו אכילה ושתיה. **קדושתם נמוכה מבתי כנסת בארץ ישראל.**
תוספות – בתי כנסת בחו"ל לא אמורים להיות שם, זה בגלל שלא עלו לארץ.

3. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת מגילה פרק ג

תני בתי כנסיות ובתי מדרשות - אין נוהגין בהן קלות ראש. לא אוכלין ולא שותין בהן ולא מטיילין בהן ולא ישינים בהן ולא נכנסין בהן לא בחמה בימות החמה ולא בגשמים בימות הגשמים. אבל שונין ודורשין בהן...
רבי אימי מפקיד לספריא: אין אתא בר נש גביכון מלכלך באורייתא לגבכון, תיהוון מקבלין ליה ולחמריה ולמוני.

קרבו העדה

מקבלין בגו כנישתא. כשבאו לעיר אחרת היה מקום תחנונים בבה"כ:

מפקיד ספריא. מצוה למלמד תינוקות אם יבא בבית מדרשיכם איש שיש בו קצת לחלוחית תורה תהא מקבלין ליה ולחמריה ולכליו בבית המדרש...

לא נוהגים בקלות ראש בבתי כנסת ובתי מדרשות, מפרט את השימושים האסורים בבתי כנסת. יותר מאוחר התלמוד הירושלמי מספר סיפור: רבי אימי (אמורא) מצווה למלמד תינוקות, אם מגיע אדם שיש לו לחלוחית של תורה (קצת תלמיד חכם) תהיו מקבלים אותו ואת חמורו ואת הכלים שלו. תכניסו אותו לבית הכנסת. **קרבן העדה** – אלו כלי העבודה שלי. **אם אפשר להכניס חמור אז בטח שניתן להכניס כלב.** יחס לחיות משתנה.

3. ר' משה פיינשטיין (ארה"ב, מאה 20), שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן מה

בענין סומא שהרגילו כלב להוליכו אם יכול ליכנס לביהכ"נ לתפלה יום א' כ"ג שבט תשי"ג.

(מע"כ ידידי הרב הגאון המפורסם מוהר"ר פינחס מרדכי טייץ הגאב"ד עליזאבעט שליט"א, שלו' וברכה)

הנה בדבר הסומא אשר למדו לכלב להוליכו ומוכרח הכלב להיות תמיד אצלו אם יכול ליכנס לבית הכנסת להתפלל בצבור ולשמוע קדיש וקדושה וקה"ת וקריאת המגילה וכדומה אף שהכלב מוכרח ליכנס עמו או שיש בזה בזיון להכניס בע"ח לביהכ"כ שהוא מקדש מעט.

והנה איתא [=מובא] בירושלמי (פ' בני העיר ה"ג) ר' אימי מפקיד לספריא אם אתא ברנש גביכון מלכלך באורייתא לגבכון תיהוון מקבלין ליה ולחמריה ולמנוי.... וא"כ חזינן דהכנסת חמור לביהכ"נ אינו קלות ראש ובזיון יותר מאכילה ושתיה ושינה... הרי מה אמר רבי אימי למלומדים, שיכניסו את האדם וחמורו לבית הכנסת שהופך להיות הבית שלו. בבית אוכלים שותים וישנים. וכיון שהוא רק כאכילה ושתיה הרי לזה מהני תנאי בבתי כנסיות שבחז"ל לאכול שם בשעת הדחק אף לכל אדם... שאם הוצרכו אנשי העיר להאכיל בהן עניים או להשכיבם שם... שעל תנאי שרי אפילו בישובן לאכול ולשתות לכל אדם ואף שלא מדוחק... וכמדומני שבהרבה מקומות נוהגין להקל אף שלא בשעה"ד... ולכן כיון שבהכנסת חמור חזינן שלא גרע מאכילה ושתיה ושינה יש להתיר בבית כנסת שלנו שעל תנאי הן עשויות... ובודאי שכלב לא גרע מחמור.

אם מותר להכניס חמור, קל וחומר שמותר להכניס כלב.

ואין לנו שעת הדחק גדול מזה שאם לא נתירנו יתבטל כל ימיו מתפלה בצבור וקריאת התורה וקריאת המגילה בצבור וגם יש ימים **שהעגמת נפש*** גדולה מאד כגון בימים נוראים שרבים מתאספים, שלכן ראיה גדולה שיש להתיר להסומא שהכלב שמוליכו צריך להיות אצלו תמיד, ליכנס לביהכ"נ להתפלל ולשמוע קה"ת וכדומה. אך טוב שישב סמוך להפתח שלא לבלבל את הצבור.

הוא יודע שאפשר להגדיר את העיוור כאנוס, אבל הוא בוחר לעשות דרך עוגמת הנפש.

וגם יש להסתפק דאולי בכלל ליכא שום בזיון וקלות ראש בכניסת בהמה אלא כשהכניסה היא שלא לצורך תפלה אלא לצורך התאכנסות... אבל כשהכניסה היא לצורך תפלה של בעליו אפשר אין זה דבר בזיון וקלות ראש כלל... ונוגע זה בביהכ"נ של ארץ ישראל שאינו על תנאי...

בסיפור של רב אימי זה היה לשם התאכנסות. יכול להיות שצורך תפילה הפתרון עוד יותר קל.

סיכום ופירוש:

א. בשעת הדחק מותר לאכול/לשתות בביהכ"כ והוא עדיין מתפקד כבי"כ, ובמקומות רבים נהוג להקל עד שמותר לעשות את הדברים האלו גם לא בשעת דחק (שמחה, קידוש וכו'). גם בחז"ל- ההלכה מאפשרת לאכול/לשתות בבי"כ. **זוהי שעת דחק כי אם לא נתיר לעיוור להיכנס עם הכלב לביהכ"כ זה יפגע ביכולתו להיכנס לבי"כ** (ומכאן תפילה, קריאה בתורה, שמיעת מגילה, ובמיוחד בימים הנוראיים, כמפורט להלן). **מתייחס לשיקול של עוגמת נפש** (ר' מטה). לכן, **אם מותר לאכול/לשתות בשעת דחק ואפילו לא בשעת דחק, הדבר משליך על יכולת הכנסת בע"ח לביהכ"כ.**

ב. העניין הוא **קלות ראש**. שימושים מחוץ לגדרי התפילה הם קלות ראש מבחינה הלכתית שינה/אכילה וכו'. ולכן אדם שבא עם כלב כדי להיכנס לביהכ"כ אינו נוהג בקלות ראש.

ג. **הפתרון לבי"כ בחז"ל: יש להיכנס עם כלב הנחייא אך להישאר בפתח** (כדי למשל לא להפחיד אחרים). **הפתרון לבי"כ שבארץ:** כל עוד הכניסה נועדה לתפילה ולא לדבר אחר, זה בסדר.

הרב מרדכי ברייש מציב שיקולים מערכתיים ולא פרטניים ביחס לאדם המסוים.

א. **אם אדם לא יכול להכנס לביהכ"כ משום שהוא אנוס, הרי שהוא פתור מלהכנס לביהכ"כ.**

ב. אנשים הולכים עם כלבים משום שהחלו לנהוג בהפקרות (לרוב רפורמים) ויהודי אמיתי לא הולך עם כלב. אם רואים חמור בב"כ לא נחשוש שיביאו עוד חמורים, לעומת אם רואים כלב נחשוש שאחרים יביאו עמם גם כלבים- **העיקר הוא מה החייה מסמלת + חשש כי פתח בגודל מחט סדקית יהפוך לפתח בגודלו של פתח אולם.**

❖ לכל אחד מהם היו שיקולים שונים במטרה לשמור על הקהילה הדתית שהוא ניהל.

עגמת נפש היא קריטריון ושיקול בפסיקת הלכה:

עגמת נפש

רמ"א, שולחן ערוך אורח חיים הלכות קריאת שמע סימן פח סעיף א
הגה: יש שכתבו שאין לאשה נדה בימי ראייתה ליכנס לבית הכנסת או להתפלל או להזכיר השם או ליגע בספר, (הגהות מיימוני פ"ד) וי"א שמותרת בכל, וכן עיקר (רש"י הלכות נדה), ... ואפילו במקום שנהגו להחמיר, בימים נוראים וכה"ג [=ודומיהם], שרבים מתאספים לילך לבית הכנסת, מותרין לילך לבהכ"נ כשאר נשים, כי הוא להן עצבון גדול שהכל מתאספים והן יעמדו חוץ. יש התלבטות. האם אישה נידה צריכה להתרחק מבית כנסת ומכל מה שקשור לשם? פסיקת הלכה שאומרת שאישה מותרת בהכל. בימים נוראיים מותרת אותה אישה נידה כשאר נשים אחרת תהיה בעיצבון גדול = עוגמת נפש.

4. הרב מרדכי יעקב ברייש (פולין-שוויץ, מאה 20), שו"ת חלקת יעקב או"ח סימן לד מגיב למשה פיינשטיין. ראיתי באגרות משה (או"ח סי' מ"ה) שאלה וז"ל בסומא שהרגילו כלב להוליכו, אם יכול ליכנס עם הכלב לביהכ"נ לתפלה.

- נתן כותרת ללא שאלה, יתכן שבבחינה שלו לקצר כבר רצה להגיד לאן פניו.

ביאור הרב ברייש את מקרה האכסנאי והטענה המציאותית שהוא מעלה:

...הירושלמי מייירי [=עוסק] לענין להתאכסן... משמעות - שלא בזמן התפלה, אבל בזמן שהציבור מתפלל ודאי אסור מפני שמתבלבל הכוונה של המתפללים... ואין לך בלבול כוונה יותר מזה כשרואין באמצע ביהכ"נ או בית המדרש חמור או כלב עומד שם, **ועל המציאות אין להתווכח**... דבחמור או כלב באמצע ביהכ"נ וביהמ"ד בודאי יבא לידי היתול והוללת והנערים ישחקו בהם, ואין לך קלות ראש יותר מזה באמצע התפלה...

ברייש מתרגם את הירושלמי אחרת. אי אפשר ללמוד מהסוגיה שם מכיוון שמדובר על סיטואציה אחרת. אי אפשר להיכנס בזמן תפילה כי זו הסחת דעת. זה גם תלוי חברה "על המציאות אין להתווכח". **הירושלמי דיבר על זמן אחר ביום ולא על זמן תפילה.** האופן בו מצמצם הרב ברייש את מסקנת ר"מ פיינשטיין:

ועוד לפי עניות דעתי, אין הדבר ברור אם כוונת הירושלמי שכתב "ולחמריה" שמשמעותו חמור, ואפשר **כוונתו להאדם שנוהג את החמור שהוא נקרא חמר**... אבל על החמור גופיה אין לנו ראיה משם שמותר להכניסו בביהמ"ד ובפרט ללון שם... דבודאי יטיל גללים שם דזה ודאי גנאי לביהמ"ד, ויתכן שהחמור בעצמו היו קושרין בשם חוץ לבית המדרש...

חמר = עוד אדם. חמר כנראה בכלל לא תלמיד חכם. נכון שיש חמור, אבל לא נכנס פנימה ונותר קשור בחוץ.

טענתו העיקרית של הרב ברייש:

ועוד וזה העיקר אצלי, במקומות הללו שהפקירות כך מצויה ויהדות כך נתרופפה, ורבים הם האנשים השחצנים ההולכין עם כלביהן בראש כל חוצות... - והעיקר שאין זה רגש יהדות האמיתית להוליד עמו כלבים, רק האנשים השחצנים עושין כן. אם כן בשלמא כשאחד יראה חמור בביהכ"נ שהוא שם לאיזו סיבה, ליכא חשש למיגדר מילתא [=אין חשש שצריך לגדור את העניין] שגם הוא יכניס לשם חמור, אבל כשיראה שם כלב ודאי יש מראית העין שיכולין לחשוב זה הכלב של הראש הקהל וכיו"ב שמלווה אותו לדרכו לביהכ"נ...

העיקר: **מה זה אומר ללכת עם כלבים?** כי הם התחילו להתנהג **בהפקרות**, יהודי אמיתי לא הולך עם כלב. כלומר, **כלב לא שייך לאדם שומר תורה ומצוות.** רק אנשים שחצנים אל מול היהדות = **רוצים שכולם ידעו שהם יהודי חדש** רפורמי.

חוץ לזה יפסוק לעצמו כשהותרה הרצועה לאיזה צורך להכניס כלב לביהכ"נ, גם לו יש צורך גדול להכניס כלב וכאמור, בעוונותינו הרבים שהיהדות כך נתרופפה ובפרט במקומות הללו, אם יופתח פתח כמחט של סדקית יופתח הפתח כפתחו של אולם, ויתכן שימצא כבר איזה ראביי להתיר זאת ויתלה את עצמו באילן גדול לומר כבר הותר מהפרושים (אורתודוקסים. נ"ס) לצורך גדול להכניס כלב לביהכ"נ, והוא בתור ראביי כבר יכריע מה זה נקרא צורך גדול וחס וחלילה יוכל לצמוח מזה חילול השם גדול - שהנוצרים אוסרים להכניס כלב לבית תיפלתם, ולהבדיל לביהכ"נ מותר...

ברגע שיש מראית עין של כלב שנכנס לביהכ"נ, גם יראה ויגיד שיש צורך, כל אדם ימצא צורך לעצמו, **דין לעצמו**.
טיעון שרבים אוהבים אותו, "אם יופחת פתח כמחט..." – **מדרון חלקלק**.
הרפורמים שראו אורתודוקסים מכניסים יאפשרו גם לעצמם.
טיעון נוסף, חילול ה'. איך נראת היהדות מול הנצרות? **השוואה בין דתות**.

הפתרון שמציע הרב ברייש (מציאותי והלכתו):

ולאידך גיסא, מה שכתב באגרות משה שאם לא נתירנו יתבטל כל ימיו מתפלה בציבור וקריאת התורה וקריאת מגילה - קשה להאמין
שלא יהיה לו איזו עצה שמי שהוא יוליכנו לביהכ"נ ועל כל פנים לעתים מיוחדים.
ואם באמת כן שאין לו שום עצה אחרת, הרי הוא בכלל **אונס ורחמנא פטרי'**...

שיעזר במישהו (תמונת ראי לרב משה פיינשטיין).

מעשה אמיץ של פוסק, יכל להגיד שזה לא הפירוש של הירושלמי אבל הוא **עבר לשיקולי מדיניות : אדם מול ציבור**.

5. הרב מנחם מנדל כשר (פולין-ישראל, מאה 20), 'תורה שלמה' ט"ו, מילואים עמ' 147.

ראיתי לרשום כאן מה שנשאלתי זה מקרוב, אם מותר לאדם סומא שכלב מנהיגו, ליכנס עם כלבו לבית הכנסת להתפלל, ואמרתי
שיש ללמוד איסור מקרא בתורה לא תביא... ומחיר כלב בית ה' א-להיך [דברים פרק כג, יט: 'לא תביא אֶתְּנָן זֹנְהָ וּמְחִיר כָּלֵב בֵּית ה'
אֶ-לֹהֶיךָ לְקָל נֶדֶר כִּי תִזְעַבְתָּ ה' אֶ-לֹהֶיךָ גַם שְׂגִיחִים'] ... והנה בקרא מיירי [=הפסוק עוסק] במחיר כלב היינו תמורת כלב... ואם
בתמורת כלב כן על אחת כמה וכמה כלב עצמו...

שולח לפסוק בספר דברים. **הקשר לא סימפטי** ואלו דברים **לא רצויים במקדש**. אפילו את הכסף תמורת מכירת הכלב אין להביא
לקודש, קל וחומר לא את הכלב עצמו.

6. הרב מנחם מנדל שניאורסון, הרבי מחב"ד, 'שערי הלכה ומנהג' חלק א', עמ' רג-רה

כניסת עיור עם כלב לביהכ"נ / כ"ג סיון, תשי"ט
ומש"כ בתורה שלימה (חט"ו עקמ"ז) בסופו לאסור כניסת כלב לביהכ"נ – ... במקדש שני, אש שעל המזבח רבוצה ככלב. ואם תרצה
לומר – הרי זוהי גם ראייה שאין איסור בהבאת כלב לביהכ"נ...
ובכגון דא – עוד נקודה מיוחדת בדבר... כי הוא עצבון גדול שהכל מתאספים והם יעמדו חוץ (אף שבשו"ע הוא רק שבועיים בחדש
וגם זה לא לתמיד, משא"כ בסומא וכו'). מובן שאפשר לסדר הכניסה לביהכ"נ בעזר בן אדם, אבל המדובר כאן – אם יש ענין בכניסתו
(שזהו או משום צער או – לגודל הענין דתפילה בביהכ"נ דוקא), שאז יש לחפש דרכים לאפשר הכניסה, וק"ל.

דווקא חז"ל, כשמתארים את האש, מתארים אותה ככלב. כלומר – כלב הוא גם סמל **חיוני**.

התירוץ של עוגמת נפש – צער של אישה נידה לא כל יום (שבועיים בחודש לכמה שנים), ועיוורון זה צער לכל החיים.

יש עניין בכניסת העיור, ויש למצוא את הדרך שיכנס.

שילוב ילדים עם מוגבלויות במערכת החינוך

(ירד)

הפסקת הריון של עובר בעל מום (פגוע)

1. בראשית ט

(ו) שִׁפְךָ דַם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפָּךְ כִּי בְצַלְמֵ אֱ-לֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם :
(ז) וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ שִׁרְצוּ בְּאָרְץ וּרְבוּ בָהּ :

- כבר בבראשית נאמר שאסור להרוג.

2. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף נז עמוד ב

משום רבי ישמעאל אמרו אף על העוברין. מאי טעמיה דרבי ישמעאל? - דכתיב **שִׁפְךָ דַם הָאָדָם בְּאָדָם** דמו ישפך, איזהו אדם שהוא באדם - הוי אומר זה עובר שבמעו אמו.

"שופך דם האדם באדם" = **שפיכת דם העובר שבאמו.**

❖ ציווי שניתן לפני מתן תורה ולכן הוא אוניברסלי (**שבע מצוות בני נח**).

בן נח נהרג עליה - הנחה הלכתית: החיוב על אדם מישראל לא יכול להיות פחות. ("ליכא למדעם")

3. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צא עמוד ב

ואמר לו אנטונינוס לרבי: נשמה מאימתי ניתנה באדם, משעת פקידה או משעת יצירה? - אמר לו: משעת יצירה. - אמר לו: אפשר חתיכה של בשר עומדת שלשה ימים בלא מלח ואינה מסרחת? אלא, **משעת פקידה**. אמר רבי: דבר זה למדני אנטונינוס, ומקרא מסייעו, שנאמר ופקדתך שמרה רוחי.

מתי העובר נחשב אדם? לדעת אנטונינוס הנשמה נכנסת לעובר מיד **בשעת הפקידה** - **כשהביצית מופרית**. מקור שלפניו הרגע הקריטי הוא רגע הפקידה (=ההפריה) [מקור אגדי (ולא נורמטיבי)].

התייחסות לעוברים בספרות התנאית:

4. שמות כא

(כב) וְכִי יֵצֵאוּ אֲנָשִׁים וְנָפְלוּ אִשָּׁה הָרָה וַיֵּצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אֶסּוֹן עָנּוּשׁ יַעֲנֵשׁ כְּאִשֶּׁר יִשְׁתִּית עָלָיו בְּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן בְּפִלְלִים : (כג) וְאִם אֶסּוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּה נַפְשׁ תַּחַת נַפְשׁ :

שם, יב מכה איש ומת מות יומת:

אנשים פוגעים באישה בהריון, אם יש אסון (מוות) **האדם שיהרוג ימות**.

5. מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי, פרק כא, פסוק כב

"ולא יהיה אסון" - שומע אני אסון באשה או אסון בולדות? **ת"ל "מכה איש" פרט לולדות**. הא מה ת"ל ולא יהיה אסון באשה ולא בולדות.

האם הכוונה באסון הוא שהאישה ההרה מתה או שמא העובר?

עונש המוות נגזר רק במידה שאדם הרג מישהו שהוא כבר איש, ולכן הכוונה להריגת האישה ההרה, ולא לעובר. יש הבחנה בין איש לבין העובר ("ולדות") ולכן על הריגת ולדות אין חיוב מיתה.

6. משנה מסכת נדה פרק ה משנה ג

תנוקת בת יום אחד מיטמאה בנדה בת עשרה ימים מיטמאה בזיבה תנוק בן יום אחד מיטמא בזיבה ומיטמא בנגעים ומיטמא בטמא מת וזוקק ליבום ופוטר מן היבום ומאכיל בתרומה ופוסל מן התרומה ונוחל ומנחיל **וההורגו חייב**.

יש חיוב בעונש על הריגת תינוק מהרגע שבו הוא נולד ("תינוק בן יום אחד"), אך אין אמירה מפורשת על הריגת עובר.

המסקנה היא כי לפני שהתינוק בן יום אחד, קרי - נולד, אין חיוב על הריגתו. החידוש במשנה הוא כי תינוק נחשב ל-"בר קיימא" רק שלושים יום לאחר שנולד, ולמרות זאת - אם הורגים אותו ביומו הראשון בעולם, הורגו חייב במיתה.

7. משנה מסכת ערכין פרק א משנה ד

האשה שהיא יוצאה ליהרג אין ממתניין לה עד שתלד **ישבה על המשבר ממתניין** לה עד שתלד.

אם אישה עברה עבירה שבגינה עונש מוות, לא מחכים עד שתלד אלא הורגים אותה בעודה נושאת את עובריה. ואולם, אם אותה אישה הרה התחילה בתהליך הלידה - מחכים עד שתלד ורק לאחר מכן הורגים אותה.

הסיבה שמחכים עד שתלד היא כדי שלא לגרום לה סבל רב בעודה ממתינה למותה. מעין מעשה אקטיבי של סיום חיי העובר לטובת כבודה של האם (אישה היוצאת להיחרג). אולם – אפשרות זו קיימת רק עד לשלב תחילת הלידה.

8. משנה מסכת אהלות פרק ז משנה ו

האשה שהיא מקשה לילד מחתכין את הולד במעיה ומוציאין אותו אברים אברים מפני שחייה קודמין לחייו יצא רובו אין נוגעין בו שאין דוחין נפש מפני נפש.

אם אישה בסכנת חיים בגלל תהליך הלידה – יהרגו את התינוק תוך שמוציאים אותו בחלקים (געוואלד). הכלל הוא בשאלת אם או עובר – מכיוון שלאם יש אפשרות חיים ודאית, ולעובר לא, חייה קודמים ויעדיפו את חייה על פני חיי העובר. כאשר העובר מסכן את חיי אמו מדובר בדין רודף. אולם, אם במהלך הלידה רוב רובו של התינוק יצא מרחם אמו, לא יהרגו אותו וזאת מכיוון שהוא כבר נחשב לנפש, ובמקרה שכזה אין להכריע בין חייהם של שני אנשים (בין נפש לנפש).

המשנה דנן עוסקת בדין רודף – ישנה חובה להציל את הנרדף על-ידי פגיעה ברודף גם במידה שיש להורגו. אולם, כאמור, הדבר אפשרי במידה כל עוד לא "יצא רובו", ולאחר מכן האם והעובר נמצאים באותו סטטוס מוסרי-משפטי.

לסיכום – עפ"י כלל המקורות מתקופת התנאים, מעמדו המוסרי-משפטי של העובר שווה למעמד אמו רק בתהליך הלידה. לפני הלידה, אין חובה לשמור על חיי העובר, גם מסיבות שאינן כרוכות בפיקוח נפש אלא מסיבות של כבוד האדם. גם בתהליך הלידה עצמו נותנים קדימות לחיי האישה על-פני חיי העובר, עד לשלב בו "יצא רובו" (סוף תהליך הלידה), או אז מעמדם של השניים שווה. חיזוק לכך ניתן למצוא במשנה במסכת נידה (מקור #6) הקובעת "בן יום אחד ההורגו חייב".

התייחסות לעוברים בספרות האמוראים

1. תלמוד בבלי ערכין דף ז עמוד א

פשיטא, גופה היא! איצטריך, סלקא דעתך אמינא [=היה עולה על דעתך לומר]: הואיל וכתוב "כאשר ישית עליו בעל האשה", ממונא דבעל הוא ולא ליפסדיה מיניה, קא משמע לך [=זה מה שבאה המשנה להשמיע לנו]... ישבה על המשבר וכו'. מאי טעמא? כיון דעקר, גופא אחרינא הוא.

אמר רב יהודה אמר שמואל: האשה היוצאה ליהרג, מכין אותה כנגד בית הריון כדי שימות הוולד תחילה, כדי שלא תבא לידי ניוול.

ברור שאין צורך להמתין להריגת האישה, שכן העובר הוא חלק ממנה ונחשב כאיבר, וזאת למרות שהבעל/אב עתידי יפסיד ממון עם הריגת העובר. נשאלת השאלה – מדוע מחכים ולא הורגים את האם כשהיא בלידה פעילה?

התשובה היא כי בשלב זה התינוק כבר כמעט אדם עם נשמה, יש לו ערך כלכלי לאב ועל-כן יש לאפשר לו לחיות. לפי רבי יהודה, העובר לא "סתם" מת יחד עם אמו, אלא הורגים אותו ע"י פעולה אקטיבית כך שמות האישה יהיה מכובד והוא לא ימות אחרי אמו. אם קודם יהרגו את האם, וכתוצאה מכך ימות העובר – זה יגרום לדימום וזה לא מכבד אותה, גם אם היא כבר מתה.

לפי המקור – העובר לא נחשב לאדם ולכן אין צורך לכבד אותו, אך האם כן נחשבת לאדם ולכן מכבדים אותה בחייה ובמותה. הגמרא מבארת את השלבים השונים של העובר-תינוק בהגדרה: מעובר ("ירך אמו", קרי – כאחד מאיברי אמו) – ל-"גוף אחר".

2. תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין, דף עב עמוד ב

אמר רב הונא: קטן הרודף ניתן להצילו בנפשו. קסבר: רודף אינו צריך התראה, לא שנא גדול ולא שנא קטן. איתיביה רב חסדא לרב הונא: יצא ראשו - אין נוגעין בו, לפי שאין דוחין נפש מפני נפש. ואמאי [=למה]? רודף הוא! - שאני התם [=שונה הדין שם], דמשמאי קא רדפי לה.

דיף רודף – ברגע שיוצא ראש התינוק מרחם אמו, אין לפגוע בו מכיוון שיש נפש מול נפש וכבר לא מדובר בדין רודף, אלא זו גזירת שמיים.

כפי שהזכרנו לעיל, "דין רודף" חל הוא גם כאשר אין בכוונתו של הרודף לפגוע באחר, אך עצם מעשיו יגרמו לפגיעה. הרי ברור שלעובר אין שום כוונה לסכן את האם אך בכל זאת יבחרו את חייה על פניו. אולם, כאשר ראש התינוק יוצא בתהליך הלידה, הוא נחשב לנפש והמציאות היא כי האם והתינוק רודפים זה את זה, ובשלב זה אין מעדיפים את חייה של האם על פני חיי התינוק. מעבר לכך, נראה במקורות כי גם בתוך שלב העוברות יש שלבים ביולוגיים שונים:

- ✓ ארבעים יום ראשונים להריון – "מיא בעלמא" (תלמוד בבלי, מסכת יבמות, דף סט, עמ' ב') = העובר נחשב למים.
- ד"ר סט נתנה דוגמא לכך ששכנתה סובלת מחרדות, וכאשר חרדה בהריון בנוסף החרדות התגברו עד כדי כך שלא תפקדה. ע"מ להרגיע אותה, אמרה לה ד"ר סט שהיא בטווח ארבעים הימים שניתן להפיל בהם (בסופו של דבר לא הייתה הרה).
- ✓ שלושה חודשים – "עוברא ניכר" = חיות עצמית של העובר.

מכלל המקורות ניתן לקבוע כי חז"ל לא העניקו לעובר מעמד מוסרי שווה לזה של אדם, ובמקומות בהם חלה התנגשות בין חיי העובר לחיי האם (חייה, ניוולה), הרי שחייה עדיפים. יחד עם זאת, יש לראות בעובר פוטנציאל אנושי וממילא כבעל ערך ממוני מסוים.

קפיצה קלה של אלפיים שנים קדימה...

הרב בן ציון מאיר חי עזיאל, שו"ת משפטי עוזיאל כרך ד – חושן משפט סימן מו

הפלה מלאכותית

ב"ה ג' שבט חצר"ת

לכבוד ידידי ורעי הגאון הגדול שליט"א

ר. מ. נ.

בדיק לן מר בשאלה שעמדה לפניו, אשה שהיתה סובלת במחוש שבאזניה ואחר שהתעברה חלתה במחלה מסוכנת והרופאים אמרו לה שאם לא תפיל עוברא על ידי סמים מיוחדים לכך תתחרש לגמרי בשתי אזניה, ובהיותה היא ובעלה יראי ה' ושומרי מצוותיו, ושואלים לדעת אם מותר להם לקיים מצות הרופאים להפיל עוברא על ידי סמים כדי להציל עצמה מחרשות גמורה כל ימיה. ומעכ"ת צלל במים אדירים בכל צדדי הלכה זו ולבסוף אסיק להתיר, אולם מרוב ענותנותיה בקשני לעיין בשאלה זו ולחוות דעתי בה, והנני נעתר לבקשתו באשר חביב עלי מאד רצונו ובה' אשים מבטחי כי ינחני בדרך אמת לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא, ואומר:

א. דין מיתת עובר במעי אמו

שנינו במתניתין: תינוק בן יומו הורגו חיב. ומפרש בגמ' דכתיב, "ואיש כי יכה כל נפש", מכל מקום, ... **מכאן משמע דעובר אינו בכלל נפש, כלומר שאין בו אפילו נפש כל דהוא. ואינו דומה לגוסס בידי שמים שנהרגין עליו** (סנהדרין ע"ח). דגוסס היה בו נפש ונשאר ממנו כל דהוא נפש. אבל עובר אין בו נפש כל עיקר, **אלא חיותא דאמו הוא שיש בו** הלכך אין נהרגין עליו. ... ובאמת אחרי שאמר הכתוב "מכה איש ומת", למדנו שגם נפלים שיצאו לאויר העולם ויש להם חיות עצמית אינם נקראים נפש, הואיל ואינם בני קיימא, ואינם ראויים להיות איש, ומטעם זה היה אפשר לומר שגם בתנוק בן יומו שעדיין לא התפתחו עיניו, אינו נקרא נפש אלא דריבה הכתוב ואיש כי יכה כל נפש לרבות גם קטן בן יומו...

דנהי שהאם נתחייבה להריגה אין זה מצדיק להרוג את העובר, ואין לומר פשיטא שלא נענה את דינה מפני הריגת העובר, דהואיל ויש אסור בהריגת העובר מוטב שנענה את דינה בשב ואל תעשה, ולא נגרום הריגת העובר בקום ועשה ואתי [=ובא] אסור הריגת הולד ודחי [=ודוחה] אסור דענוי הדין שאינו אלא חיי שעה. אלא ודאי דככתבינן דכיון שעובר הוא כגופה של האשה אין הריגתו אלא חותך בשר בעלמא...

וגם מסוגיין דערכין מוכח כן, דגרסינן: אמר רב יהודה אמר שמואל האשה היוצאה ליהרג מכין אותה כנגד בית הריון כדי שימות הולד תחלה כדי שלא תבוא לידי נוול, ופרש"י שאם יהיה חיות בולד יצא לאחר מיתת אמו ויהיה נוול (ערכין שם) ואם איתא דאסור להרוג העובר משום שיש בו נפש חיה, היאך נתיר להורגו בידים על ידי הכאה כנגד בית הריון...

על כל פנים הדבר ברור שלא התירו להרוג העוברים אלא כשיש צורך בדבר **ואפילו אם הוא צרך קלוש** כגון דמנוולה האם, אבל שלא לצורך ודאי שאסור **משום השחתה ומניעת אפשרות החיים לנפש מישראל**. וכן כתבו התוספות: דישאל אסורין במיתת העוברים משום דליכא מידי [=אין דבר] דלבני נח אסור ולישראל מותר.

...אבל מצד אחר יש מקום לאסור הפלת העובר או הריגתו ממה שכתוב בגמרא: כל יהודי שאינו עוסק בפריה ורביה כאלו שופך דמים, שנאמר "שופך דם האדם" וכו' וכתביב "ואתם פרו ורבו". בן עזאי אומר כאלו שופך דמים וממעט את הדמות... ואם דברים אלה נאמרו במי שאינו עוסק בפריה ורביה, שאינו עושה שום מעשה בפעל על אחת כמה וכמה במי שעושה פעולה שממעטת אפשרות קיום וגדול נפש אחת מישראל...

אולם ברור מאד שאין הדברים הללו אמורים אלא במתכוון להרוג את העובר, אבל כל שהוא מתכוון לצרך האם אעפ"י שהוא צרך קלוש כגון למנוע ספק נוולה אחרי מותה מותר, וכמ"ש אשה שיוצאה ליהרג אין ממתנין לה עד שתלד ומכין אותה נגד בית ההריון כדי שימות הולד תחלה (ערכין ז'). ... מכאן נלמוד לשאלה דנדון דידן שעובר זה לפי דברי הרופאים יגרם חרשות לאמו לכל ימיה ואין לך נוול יותר גדול מזה שהיא פוגמת את כל החיים ועושה אותה עלובה כל ימיה ומתנוולת בעיני בעלה. לכן נראה לעי"ד להתיר הפלת עוברא על ידי רופאים מומחים ומובהקים שיבטיחו למפרע הצלת סכנת מיתת האם במדה היותר אפשרית. והנלע"ד כתבתי.

תיאור המקרה: אישה הרה חלתה במחלה מסוכנת שתגרום לה להתחרש בשתי אוזניה במידה שלא תפיל את עובריה. נשאלת השאלה האם מותר לה להפיל כדי שלא תתחרש (כך קבעו הרופאים)?

תשובת הרב: תינוק בן יומו – ההורגו חייב למות וזאת למרות שכלל לא בטוח שהוא יחיה. לכן, אם הוא טרם נולד אין בו נפש והוא תלוי בחיי אמו. במקרה שהאישה חייבת בדין מוות – הפסקת ההיריון לפני הריגתה הוא חידוש מכיוון שעובר נחשב כאחד מאיבריה. משמע – כל עוד הוא עובר זה לא נחשב לרצח.

הוא מסייג את דבריו וקובע שצריך סיבה לפחות קלושה (פתוח לפרשנות רחבה) על-מנת לבצע הפלה. אין לבצע הפלה שלא לצורך מכיוון שזה נחשב השחתה ומניעת אפשרות חיים לנפש מישראל (יש לשים לב שהנימוק שונה מ-"הפלה היא רצח"). הרב עוזיאל סבור כי ישנו איסור להרוג עוברים, אך לא מדובר בעבירת רצח וזאת מכיוון שלעובר אין מעמד של "נפש". הוא מזהה את האיסור כאיסור קל יותר של "חבלה" (בדומה ל-"עובר ירך אמו") או כ-"סניף" של רציחה, בכך שהדבר מונע חיים עתידיים (מתאים יותר לסוברים כי העובר הוא ישות עצמאית ולא אחד מאיברי האם). לפיכך הוא מרחיב את רשימת העילות אשר יתירו הפלה, ומעבר לסכנת חיים ממשית הוא מכיר בפגיעה בבריאות האישה או בכבודה כעילה להתיר הפסקת הריון.

בהמשך נראה שני שו"תים מהמאה העשרים – הראשון נכתב ע"י אחד מגולי הפוסקים שהתעסק רבות בשאלות הנוגעות ליחס בין רפואה והלכה, והשני נכתב ע"י הרב ולדנברג שגר בסמיכות לבי"ח שערי-צדק וקיבל שאלות רבות כשהיה מתפלל שם, כך שעם הזמן נהיה למומחה.

ר' משה פיינשטיין (ארה"ב, מאה 20), שו"ת אגרות משה חושן משפט חלק ב סימן סט

בענין הפלת עובר לברר שאסור אף בשביל צער האם.

אסרו"ח סוכות תשל"ז. מע"כ חתני כבני הרה"ג ר' משה דוד טענדלער שליט"א.

א. לברר שהריגת עובר אסורה באסור רציחה בין בעכו"ם בין בישראל.

הנה בדבר הריגת עובר במעי אמו בישראל מפורש בתוס' סנהדרין דף נ"ט ע"א ד"ה "ליכא" דאסור בפשיטות באיסור רציחה משום דליכא מידעם דלישראל שרי ולעכו"ם אסור [=לא ייתכן שיהיה דבר שמותר לישראל ואסור לנכרים]... הרי מפורש בתוס' סנהדרין שישראל נאסרו ג"כ בהריגת עוברים באיסור רציחה. ...

וברמב"ם פ"א מהלכות רוצח ה"ט מפורש עוד יותר דהריגת עובר הוא רציחה ממש, שהרי כתב טעם על מה שבמקשה לילד מותר לחתוך העובר שבמעיה כדי להציל את האם מפני שהוא כרודף אחריה להורגה והוא מהדין דחייבה תורה לכל ישראל להציל הנרדף אפילו בנפשו של רודף אפילו כשהרודף הוא קטן ואף כשרודף באונס, הרי דסובר דאף שפטור הוא עכ"פ לענין האיסור כרציחה ממש שלכן היה אסור להורגו אלא מחיוב הצלה אף בנפש הרודף... ואם היה שייך שיזדמן שהריגת עובר של איזו אשה יציל נפש אחר שאינו רודפו היה אסור להורגו... וכן הוא להרמב"ם דין הריגת העובר שלכן דוקא מחמת שהוא רודף התירו חכמים. [...]

ולכן לדינא בין לתוס' בין להרמב"ם ואף לרש"י איכא [=יש] איסור רציחה מלא תרצח גם על עובר ורק שפטור ההורגו ממיתה, ואסור להורגו אף לפ"י =לפקוח נפש = דכל אינשי [=של כל אדם] ורק להצלת אמו שלא תמות בלידתו הוא ההיתר ולא בשביל שום צורך דהאם שזה אסור בפשיטות... מ"מ להרוג את העובר יהיה אסור עד שתהיה האומדנא להרופאים גדולה קרוב לודאי שתמות האם דמאחר דהוא מצד שנחשב רודף צריך שיהיה כעין ודאי שהוא רודף, וגם פשוט שאין חלוק לפ"י בין הולדות, דאף הולדות שלפי דעת הרופאים הם כאלו שלא יחיו שנים רבות כהא דנולדים איזה ילדים במחלה הנקראת תיי - סקס אפילו כשנודע ע"י הבדיקות בעובר שנתחדש עתה שהולד יהיה ולד כזה אסור כיון דלהאם ליכא [=אין] סכנה ואינו רודף אין להתיר אפילו שהצער יהיה גדול מאד וגם יחלו האם והאב מזה. ומטעם זה אמרתי להרופאים שומרי תורה שלא יעשו בדיקה זו כי לא יהיה תועלת מזה כי יהיו אסורים להפיל את העובר ויגרמו רק צער להאב ולהאם ...

כתבתי כל זה לענין הפרצה הגדולה בעולם שהמלכיות דהרבה מדינות התירו להרוג עוברים ובתוכם גם ראשי המדינה במדינת ישראל וכבר נהרגו עוברים לאין מספר שבזה"ז הא עוד יש צורך לעשות סיג לתורה, וכ"ש שלא לעשות קולות באיסור רציחה החמור ביותר, שלכן נשתוממתי בראותי תשובה מחכם אחד בא"י הנכתב למנהל ביה"ח שערי צדק (ונדפס בחוברת אסיא י"ג) המתיר הולדות שע"י בחינות הרופאים כשהוא עובר יותר מג"ח =מג' חדשים = שהעובר הוא במחלת תיי - סקס להפילו, ומצד זה הקדים שעצם הריגת העוברים הוא להרבה פוסקים רק מדרבנן ואף אם הוא מדאורייתא הוא רק משום גדר בנינו של עולם אבל מחמת איבוד נפשות אין נדנדו כלל... שלכן מסיק להתיר בתיי - סקס להפיל עד שבעה חדשים, ולא מובן זמן זה שלא מצינו כלל. וברור ופשוט כדכתבתי הלכה הברורה ע"פ רבותינו הראשונים המפרשים והפוסקים ממש שאסור בדין רציחה ממש כל עובר בין כשר בין ממזר בין סתם עוברים ובין הידועים לחולי תיי - סקס שכולן אסורין מדינא ממש, ואין לטעות ולסמוך על תשובת חכם זה ושרי ליה מריה בזה הכו"ח לכבוד התורה ודין האמת.

חותנך כאביך, משה פיינשטיין

תיאור המקרה: מכתב בנוגע למחלת הטאי-זקס משנת 1976. יש לציין כי התשובה שניתנה היא עקרונית ולא ספציפית למקרה, כך שבמידה שזוג היה מגיע לפני הרב ומוסיף נסיבות, הוא היה שואל אותם שאלות נוספות. מסיבה זו – התשובה אמנם מחמירה אך מבחירה עקרונית, ולא ניתן להשליך מכך לגבי זוג אחר שהיה מגיע לפניו.

לפי הפוסק – הרב משה פיינשטיין, כמעט ואין פתח להפסקת הריון. ניתן לראות זאת ע"י הכותרת של המקור הראשון שהוא מתבסס עליו – הפוסק מספר בראשית: הפוסק מהתקופה של לפני מתן תורה ומשכך הציווי הוא לא רק לעם ישראל אלא לכל בני האדם באשר הם. השימוש במונח **הריגה** מצביע על גישתו.

לפי ר' פיינשטיין, הפסקת הריון היא בגדר איסור רציחה, שכן לא יכול להיות דבר שיהיה אסור לגויים אך מותר לישראל. לכן, לא ניתן לומר שמכיוון שהפוסק לא מופיע גם אחרי מתן התורה הוא אינו מחייב את עם ישראל. לפי התוספות – אם משהו מופנה לכל העמים הוא מחייב גם את ישראל ולכן, אם ישראל נאסרו בהריגת עוברים (איסור רציחה): "איזהו דם באדם – זה דם עוברים".

המקור השני עליו הוא מסתמך הוא מקור של הרמב"ם: אם עובר תוך כדי לידה מסכן את אמו, מוציאים אותו איברים-איברים מרחם אמו. ניתן ללמוד זאת מדין רודף, לפיו אם מישוהו מסכן מישוהו מסכן מישוהו אחר, עלינו להציל את הנרדף באמצעות עצירת הרודף (גם ע"י מיתה). לפיכך, העובר רודף אחרי אמו במובן זה, וניתן להרוג אותו – גם אם הוא לא יודע שהוא רודף ואף אנוס מלהיות רודף. לכוונה אין משמעות שכן גם עובר, שאין עוררין על כך שאין לו שום כוונה רעה, יכול להיות רודף.

העובדה שהרמב"ם קבע שמותר להוציא את העובר מדין רודף מצביעה על כך שהוא רואה אותו כאדם (אליבא דפיינשטיין). מכיוון שהוא אדם – ניתן להרוג אותו במידה שהוא מסכן את חיי אמו. אולם כאשר העובר נולד והוא בגדר תינוק – אדם, לא נתערב. ההצדקה להרוג את העובר לא נובעת מהיותו עובר ולא אדם, אלא מכח היותו **רודף**.

לפיכך – המסקנה בשלב זה היא איסור רציחה גם על עובר. אסור להרוג אותו גם מסיבות של פיקוח נפש וההיתר היחיד הוא לצורך הצלת האם בשעת לידתה: **הפסקת הריון אפשרית במצב של דין רודף ללא שום היתר נוסף**. מכל מקום, גם כאשר מגיעים לסיטואציה של דין רודף, יהיה אסור להרוג את העובר אלא במקרה בו הרופאים יהיו סבורים **ברמה גבוהה של וודאות** שהאם תמות אם לא יעצרו את ההריון.

לכן, אין חשיבות לכך האם העובר בריא או לא, שכן גם אדם לא בריא הוא עדיין אדם. גם ולדות שאין להם עתודת חיים גבוהה לפי הרופאים (דוגמת עוברים עם טאי-זקס) אין להפיל במידה שלא נשקפת סכנה לאם, וזאת למרות הצער הגדול שייגרם הן להורים והן לילד שיסבול מייסורים קשים בחייו הקצרים ממילא.

הרב פיינשטיין מציג גישה אחרת שמתירה עד גיל מסוים של העובר להפיל (ומתנגד אליה). הוא פוסק שאף אם מדובר בממזר, אסור להפיל אותו, וגם אם בחורה רווקה שנכנסה להריון בטעות לא יכולה להפיל – שכן כל אלה נחשבים כרציחה. הוא מדגיש שאין לסמוך על תשובת החכם ודוחה אותה לחלוטין: לא בשלושה חודשים, לא בשבעה חודשים, לא בטאי זקס. כן ניתן לקרוא בין השורות שיכול להיות מצב שאולי כן, במחלה שהיא חמורה יותר מטאי זקס.

הרב אליעזר וולדינברג (ירושלים, מאה 20), שו"ת ציץ אליעזר חלק יג סימן קב

הפסקת הריון בגלל המחלה הנקראת תייסקס כאשר מאבחנים את המחלה בעובר כעבור שלשה חדשים מההריון.

י"א סיון תשל"ה.

...אחרי כמה שיחות בקשר לבעיות הקשורות בהפסקת הריון, הנני פונה לכבודו לשמוע את חוות דעתו על כמה עניינים הקשורים בנושא זה עקב ההתפתחויות החדשות ברפואה בתקופה האחרונה. הבעיות הן כולן קשורות למחלה הידועה זה מכבר, ואני אנסה לתאר לרב את התסמונת הרפואית (Syndrome) של המחלה הזאת והשאלות החדשות המתעוררות בהשלכות מגילויים חדישים באבחנת המחלה ביילודים עוד בשלבי ההריון, וגם בצעירים שאם יתחננו ויעמידו ילדים, יפגעו הילדים במחלה קשה זו. המחלה נקראת תיי - סקס - (Amurotic Familial Idiocy Tay - Sachs Disease) והיא תוארה לראשונה בסוף המאה הקודמת. מחלה זו היא תורשתית וסימניה המובהקים הם התפתחות לקויה של היילוד תוך שנת חייו הראשונה. הילד נעשה, בשנה זו, יותר ויותר מפגר בהתפתחותו הפיזית והשכלית כאחת. הוא מפתח עוררון ושתוק גופני, והתוצאה היא כיום, בלי יוצא מן הכלל, מוות עד גיל /ארבע/. נוסף לכך שהמחלה היא תורשתית, היא גם פוגעת במיוחד ביהודים. /תשעים אחוז/ מהמקרים הם במשפחות יהודיות אשכנזיות אשר מוצאן ממחוזי גרודנה, סובאלק, וילנה וקובנה אשר בפולין וברוסיה. המחלה, בצורה סיסטמטית, במשפחות נושאות גן (GENE) זה, מופיעה בשכיחות אצל /עשרים וחמשה אחוזים/ מהיילודים. אחוז זה תואם את חוקי התורשה שנקבעו על ידי הביולוג המפורסם - גריגור מנדל.

הבעיה הגנטית גורמת למחסור באנזים (מתסיס) מסויים הדרוש לפירוק חומרים שומניים במוח וברקמות אחרות. העדר האנזים גורם לאגירת שומנים אלה במקומות שונים בגוף ובמיוחד בתאי מערכת העצבים המרכזית (C.N.S). להריסת רקמות אלה עם כל ההתפתחויות שתוארו לעיל.

אין כיום טפול ספציפי למחלה זו ופרט לסיעוד לילדים ועזרה פסיכולוגית ואחרת להורים, אין סיכוי להציל את הילד; אם כי יתכן, שאפשר להאריך את חיי הילד במספר חודשים.

במשך חמשת השנים שחלפו, פותחו בדיקות מסויימות שדרכן אפשר להוודע אצל בני הזוג, לפני נישואיהם, אם קיים אצלם גן זה. במידה שכן, ועלולה מחלה זו ב - /עשירים וחמשה אחוזים/ להתפתח אצל וולדותיהם, נותנים בדרך כלל ייעוץ רפואי לזוג שלא להתחתן או להמנע מהעמדת וולדות ורק לאמץ ילדים.

ישנה כיום גם אפשרות, באותה טכניקה מעבדתית, לאבחן את המחלה הזו בעובר שעוד ברחם אמו. זאת על ידי ניקור מי השפיר ובדיקתו. במקרה שאכן נוגע העובר, ממליצים הרופאים על הפסקת הריון. לו ניתן היה לבצע הבדיקות במי השפיר ולקבל את תוצאותיהן לפני גמר שלושה חודשים להריון, לא הייתי פונה לרב, בצורה ספציפית למחלה זו, אלא הייתי רואה מקרה זה כחמור דיו בכדי להכליל בתוך ההיתרים הרבים של פוסקים (וכבוד הרב ביניהם) אשר הסתמכו בדרך כלל, על היעב"ץ והתירו להפסיק הריון לפני ג' חודשים בנסיבות מסויימות אשר אינן פיקוח נפש ישיר לאם. כגון, במקרה של אדמת באם (עם הוכחות מעבדתיות של המחלה), והקשורה בהוצרות מומים קשים בילד. למעשה, שאלתי נובעת מפני שהטכניקה בה ניתן כיום לבצע בדיקות מעבדה אלה, אינה נותנת תוצאות לפני תום שלושה חודשי הריון. אי לכך, אני פונה לרב להבהרת הנקודות להלן:

א. זוג צעיר העומד להתחתן מגלה בבדיקות דם את נוכחות הגנים המזיקים הללו, כיצד לטפל בו? האם ההלכה מאפשרת הודעה לזוג שיתחתנו, אבל שלא יקימו משפחה?

ב. האם לראות במחלה זו אשר תוצאותיה כה חמורות וכה וודאיות, מצב מספיק חמור בכדי לאפשר הפסקת הריון גם אחרי שלושה חודשים? או האם התקופה הזו של שלושה חודשים היא אבסולוטית ואין שום סיבה פרט לסיבה של פיקוח נפש ישיר באם, אשר מאפשר הפסקת הריון אחרי ג' חודשי עיבור...
באיחולי כל טוב בכבוד ובהוקרה פרופ' דוד מ' מאיר המנהל הכללי בית החולים שערי - צדק.

תשובה. ב"ה. כ"ט לחו' כסלו תשל"ה. ירושלים עיה"ק תובב"א. למכובדי פרופ' ד"ר מ. מאיר נ"י המנהל הכללי של ביה"ח שערי צדק בירושלים שלום רב.

יקרת מכתבו בצירוף השאלה הרפואית בהלכה קבלתי. והנני מתכבד להשיב לו חוות דעתי כמבוקשו.

...

(א) והנה אחרי העיון בדבר בכובד ראש בכל צדדי הנתונים שבבעיה האמורה, נלפענ"ד על יסוד הבריורים הנרחבים שכתבתי בדבר הפסקת הריון (בספרי שו"ת צ"א חלק ט' סי' נ"א שער ג' על שלשת פרקיו הארוכים). כי שבמקרה המיוחד הזה אשר תוצאות כה חמורות בכנפיו עם המשכת ההריון והלידה, אפשר להתיר הפסקת הריון עד שבעה חדשים, ובאופן שבביצוע הפסקת ההריון לא יהא כרוך בשום סכנה לאם. משבעה חדשים והלאה הדבר כבר יותר חמור, מכיון שבמלאות ז' חדשים בא כבר הולד בהרבה מקרים לידי גמרו. ואסביר בזה את דעתי זאת בקצרה.

ברור ופשוט הדבר בהלכה, דישראל אינו נהרג על העוברין, ומלבד דעה יחידית סוברים הפוסקים שאיסור מיהא [=מכל מקום] ישנו, אבל דעת הרבה מהפוסקים שהאיסור אינו אלא מדרבנן, או הוא רק משום גדר בנינו של עולם, אבל מחמת איבוד נפשות אין נדנדו כלל [=אין ספק כלל].

ובכזאת, ויותר מזאת, צידד להתיר בהדיא [=במפורש] בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"א סי' מ"ג, וכותב בלשון: וגם בעובר כאשר יש צד להקל לצורך גדול כל כמה דלא עקר [=כל זמן שלא החל הוולד לעקור מן הרחם] אפילו אינו משום פקוח נפש אמו...

וא"כ הגע בעצמך האם יש צורך, צער וכאב, יותר גדול מזה של נידונו, אשר יגרם לאם בהולד לה יצור כזה, שכולו אומר יסורים ומכאובים ומיתתו בטוח במשך מספר שנים, ועיני ההורים רואות וכולות באין לאל ידם להושיע? (וברור שלא משנה ולא מפחית כלום באם הילוד הזה יילקח למוסד מיוחד ולא יתנו גישה להורים עד מותו). ומתוסף לזה פיתולי הייסורים והמכאובים של היילוד בעצמו שלי"ע [=שלא עלינו] כל מום בו. ולכן אם יש להתיר עפ"י ההלכה הפסקת הריון בגלל צורך גדול ובגלל כאבים וייסורים, נראה שזהו המקרה הקלאסי ביותר שיש להתיר. ולא משנה באיזה צורה מתבטאים הכאבים והייסורים, גופיים, או נפשיים. וייסורים וכאבים נפשיים המה במידה מרובה הרבה יותר גדולים ויותר מכאבים מייסורים גופיים... ובפרט בכאלה שלפנינו, שבהרבה פעמים מביאים בתוצאותיהם לידי התקפות גופניות חמורות, מרוב הצער והיגון, כהתקף לב, מרה, כליות, שגעון וכדומה. ומי ככבו היודע ומבין זאת.

(ב) וזאת לדעת, כי בדבריהם של המהרי"ט והיעב"ץ [=שני פוסקים מוקדמים עליהם מסתמך הרב וולדינברג. נ"ס] לא נזכר כלל שישנו כאלו הפרש בזה בין תוך ג' חדשים לבין לאחר ג' חדשים, וההגבלה הסתמית בזה היא רק שיש חילוק בין עקר לצאת לבין לא עקר לצאת...

(ה) אמת הדבר, שכמה מהאחרונים מהבאים אחריהם כן הזכירו לחלק בזה בכנ"ז, וכפי שציטטתי מדבריהם בספרי שם, אבל כגון מקרה חמור כזה להורים וליילוד גם יחד, יש לדעתי להתיר הפסקת הריון כזה לפחות עד שבעה חדשים, והדעת נוטה שגם המחמירים יודו בזה, דכמקרה החמור הזה שלפנינו עוד לא בא זכרנו בספרות ההלכה שעד כה...

וא"כ איפוא ברור הדבר, שהפגם, הצער והבושה, והכאבים והייסורים הרוחניים והגשמיים גם יחד שבנידונו בהוולד להורים וולד בלתי קיימא שכזה... והמה ממושכים וגלויים באין אפשרות להסתירם ובאין אפשרות להתגבר על המתח הנפשי הגדול..., ואם כן הדעת נותנת ללמוד משם להתיר בנידונו אפילו לאחר ג' חדשים להריונה...

[ומה שראיתי שמביאים בשם ה"משך חכמה" [=פרשן לתורה] ראש פרשת "ויקהל" שכותב שההורג עובר חייב מיתה בידי שמים, וכן משו"ת צפנת פענח (ח"א סי' נ"ט) שכותב שהוא בגדר שפיכות דמים, הנה בספרי שם סוף פרק ג ציינתי [=הפניתי] בעצמי לדבריהם, אבל לעומת זה

תמכתי יסודותי על מה שהבאתי שם לעומתם ... וה"משך חכמה" שם מלבד מה שלא כתב כן למעשה כי אם לשם פירושא דקרא [=פירוש הפסוק] שם... ומדברי התוספות שם אין כל הוכחה על חיוב מיתה בידי שמים דכתוב שם רק בלשון "וישראל פטור. אף על גב דפטור מכל מקום לא שרי" [=ישראל שהורג עובר פטור מהריגה ומכל מקום הדבר אינו מותר]...
 (ו) באשר על כן כאשר גיליתי דעתי מראש, נלפענ"ד דיש להתיר לכגון נידוננו לסדר הפסקת הריון מיד עם הוודע המבחן הברור והוודאי שאכן יולד ילוד כזה, אפילו עד שבעה חדשים להריונה. ובאופן שסידור הפסקת ההיריון תתבצע בצורה כזאת שלא יהא כרוך בה כל סכנה לאם...
 והנני בכבוד רב ובהוקרה מרובה אליעזר יהודה וולדינברג.

הרב אליעזר קובע פרק זמן של שבעה חודשים – לפני כן העובר תלוי באמו ואין לו חיות בפני עצמו. לכן, כאשר הוא נושא מום חמור דוגמת טאי-זקס, יהיה ניתן להפסיק את ההיריון לפני תום החודש השביעי להיריון וזאת מכח "דין חבלה" – ההפלה היא לא רצח, אלא חבלה. לאחר שבעה חודשים התינוק יכול להתקיים מחוץ לרחם, פחות תלוי באמו ולכן ביצוע הפלה יהיה מסובך יותר, אך לא בלתי אפשרי. לדעת ר' אליעזר, הרגע היחיד בו לא יהיה ניתן לבצע את הפסקת ההיריון בשל מום הוא בזמן הלידה עצמה, כאשר התינוק הוא כבר בר חיות. לטענת ר' אליעזר, "צורך הצער" (נסיבה נפשית) שייגרם להורים במידה שהילד ייוולד חולה הוא פקטור בשאלה האם ניתן להפיל, בדומה לייסורים אותם יחווה התינוק.

דין: האם יש לעשות הפסקת הריון במקרה של תסמונת דאון?

ד"ר סט מספרת כי לפני קצת יותר מ-13 שנים, לבן-דודו של בעלה נולד ילד עם תסמונת דאון (התסמונת לא התגלתה בבדיקות). ערב הברית הורגש מתח ביישוב הקטן בו הם גרים והם ענו במכתב תודה ציני על כל ה"ברכות" שניתנו להם עם לידת הבן.

הר' פיינשטיין: אגרות משה

הר' אליעזר: ציץ אליעזר

מותר לפי דין רודף – השוואת חייו של העובר לחיי אדם. מדובר על דין רציחה ממש שהוא אסור מדאורייתא. ק"ו מהאיסור של הגויים שגם ליהודים אסור, חוץ מהיוצא דופן של דין רודף.

מותר להפיל עובר בשל מום ללא סכנת חיים עד לשעת הלידה עצמה, כאשר התינוק הוא עדיין לא בר חיות.

מותר/ אסור – מדוע?

סכנת חיים ממשית של האם.

רק אם יש "צורך" – כולל גם כאב נפשי של ההורים, והייסורים של הולד. בתנאי שההפלה לא מסכנת את האם.

נסיבות העובר/ ההורים

בכל שלב אסור, השלב לא משנה לאבחנה.

7 חודשים זהו זמן משמעותי בו התלות של העובר באם פוחתת וניתן לראות בו יצור בפני עצמו. לאחר מכן רק במקרים חריגים. עד לתחילת הלידה שהעובר "עקר לצאת" עוד ניתן לעשות הפלה.

מועד

כאשר יש דין רודף על העובר ניתן להרוג אותו בכל שלב.

סיכום:

ראינו את המקורות הראשוניים של התפיסה ההלכתית של איך מתייחסים לחיים של עובר (עפ"י סדר כרונולוגי את המקורות התנאים והאמוראים). ראינו שיש מקור אחד שהוא יוצא דופן: פרשנות הפסוק מבראשית, ממנו חכמים לומדים שעל הריגת עובר יש עונש מוות. שאר המקורות לא רואים זאת כך.

דין רודף: יש חובה על מי שרואה אדם רודף אחרי משהו אחר להרוג את הרודף. זה רצח מותר ואף מחויב.

בלידה יש שני שלבים: אם כבר יצא רובו זה יהיה דין רודף – אדם חי מול אדם חי ויש חובה להרוג את הרודף כדי להציל את החי. לעומת זאת, אם הלידה עוד לא החלה לא יחול דין רודף.

התוספות לומדים מהפס' בבראשית שלנוכרי – לבן נח אסור להרוג עוברים. המסקנה היא שלישאל מותר. זו מסקנה בלתי מתקבלת על הדעת, גם אם אין איסור מפורש על היהודים אנו משליכים את האיסור מהאיסור של בני נח.

האם יש הבדל בין סיבות שונות להפלה? מצב בריאותי של האם, של הוולד, מצב נפשי, סיבות כלכליות, סיבות חברתיות – אם אישה כנסת להיריון מאונס, ילד ממזר שהולך להיוולד.

חינוך ילדים עם מוגבלות קוגניטיבית

מצוות חינוך:

1. תלמוד בבלי מסכת סוכה דף מב עמוד א

תנו רבנן: קטן היודע לנענע – חייב בלולב, להתעטף – חייב בציצית, לשמור תפילין – אביו לוקח לו תפילין. יודע לדבר – אביו לומדו תורה וקריאת שמע.

מתי צריך לחנך ילד למצוות? **תלוי בילד ותלוי במצווה**. ההבנה הזאת חשובה, כי היא אומרת שלא כולם צריכים לעבור את אותו תהליך ובאותן משבצות. צריך להסתכל על הילד ועל המצווה, ולראות האם לילד הזה מתאים לעשות את המצווה הזאת. זה עניין סובייקטיבי.

2. תלמוד בבלי מסכת ערכין דף ב עמוד ב

'הכל חייבין בסוכה' לאיתווי מאי? כשאומרים הכל, למי הכוונה? מי זה כולם?
לאיתווי קטן שאינו צריך לאמו, דתנן: קטן שאינו צריך לאמו – חייב בסוכה.

יש הגדרה ספציפית למי חייב במצוות סוכה – **קטן שאינו צריך לאמו**: ילד קטן שהפסיק לינוק, ולא מתעורר בלילה וקורא לאמו (לפי הגמרא). זהו השלב שבו הוא בר חינוך למצווה הזו.

חשוב להדגיש שהוא לא חייב במצוות סוכה מדין תורה **אלא מדין חינוך** (מצוות דיני חכמים). ילד שמגיע לגיל מצוות מחויב במצווה כמו כל אדם בוגר, אבל ילד שלא הגיע לגיל מצוות אבל הוא כן בר חינוך, חייב לישב בסוכה כי אביו חייב לחנכו למצווה. מקור החובה הוא מדין חינוך ולא מדין תורה.

'הכל חייבין בלולב' לאיתווי מאי? לאיתווי קטן היודע לנענע, דתנן: קטן היודע לנענע – חייב בלולב.

'הכל חייבין בציצית' לאיתווי מאי? לאיתווי קטן היודע להתעטף, דתניא: קטן היודע להתעטף – חייב בציצית.

'הכל חייבין בתפילין' לאיתווי מאי? לאיתווי קטן היודע לשמור תפילין, דתניא: קטן היודע לשמור תפילין – אביו לוקח לו תפילין.

3. רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק יז הלכה כח

אף על פי שאין בית דין מצווין להפריש את הקטן, מצוה על אביו לגעור בו ולהפרישו כדי לחנכו בקדושה שנאמר חנוך לנער על פי דרכו וגוי' (ע"פ דרכו) הפרשנות היא תחילת הדרך ולא דווקא דרכו של הילד, כמו שאומרים על פי הבאר).

ביה"ד לא מתערב בהתנהגות של ילד קטן שהגיע לגיל חינוך, ולא נוקטים כלפיו בסנקציות ע"מ להרחיקו מהעבירה. עם זאת, אביו **מצווה** לגעור בו כדי לחנכו לקדושה. משמע – החינוך מתחיל מהגיל בו הילד מסוגל לקבלו ולא מגיל מצוות, כלומר כבר מתחילת הדרך מחנכים את הילד לקיים את המצווה בשלמותה.

4. רמב"ם, הלכות שבייתת עשור פרק ב הלכה י

קטן בן תשע שנים ובן עשר שנים **מחנכין אותו לשעות**.

כיצד? היה רגיל לאכול בשתי שעות ביום מאכילין אותו בשלש, היה רגיל בשלש מאכילין אותו בארבע, לפי כח הבן מוסיפין לענותו בשעות.

בן אחת עשרה שנה בין זכר בין נקבה מתענה ומשלים מדברי סופרים **כדי לחנכו במצות**.

ילד קטן בן 9-10 יש לחנך בדרך של "**חינוך לשעות**". כלומר, חינוך **זומה** למצווה אך לא באופן מלא. מגיל 11 יש לחנכו למצוות באופן מלא.

כשאנחנו מדברים על חינוך למצוות אנחנו מדברים על המצווה בשלמותה, ילדים גדולים לפני גיל מצוות צריכים לצום את הצום כולו (צום יום כיפור). לגבי ילדים קטנים: לא מדובר על חינוך למצווה בשלמותה אלא **בחינוך לאווירה** של צום. הם לא יצומו צום מלא אבל כן יאכלו בשעות בהן לא רגילים לאכול, על מנת שירגישו במידת מה את ההתענות. את המשמעות של החינוך שהילד הקטן יצום חצי שעה ולא את הצום כולו ("חינוך לשעות") נשליך על מצוות החינוך ביחס לילדים עם מוגבלויות.

5. רבינו מנוח, על הרמב"ם דלעיל

ומה שכתב הרב כאן "כדי לחנכו במצוות" ולעיל נמי כתוב "מחנכין אותו לשעות" בא להודיענו דתרי חנוכי הוו... חד לעינוי וחד להשלמה, וחנוך השעות אינו חובה מדרבנן אלא חובה המוטלת על כל אדם מעצמו ללמד ולהרגיל בניו ללכת בדרכי יושר דכתיב (משלי כב) "חנוך לנער על פי דרכו" וגומר, וכדי להכניסם תחת כנפי השכינה...

חינוך השעות אינו חובה מדרבנן אלא חובה המוטלת על כל אדם מעצמו ללמד ולהרגיל בניו ללכת בדרכי יושר. משלי כב: "חנוך לנער על פי דרכו".

חינוך ילדים עם מוגבלויות

מושגים:

1. **פתי** – מפגר בעל אינטליגנציה נמוכה, **חייב במצוות**. אם לא מסוגל לבצע את המצווה נחשב **כאנוס** (חייב אך לא יכול).
2. **שוטה** – **פתור ממצוות**, "אינו חלק מהמשחק". יכול להיות אינטליגנט אך לא מבחין בין אמת/לא-אמת.
3. **נכפה** – מצב זמני:
 - א. **אדם שאינו שולט על עצמו באופן רגעי בשל מחלה שאינה נפשית**, כמו אפילפסיה (מחלת הכפיון). שוטה בהרגלו וקצת פתי בזמן התקף – בזמן התקף הוא לא מחויב במצוות.
 - ב. **אדם שאינו שולט על עצמו באופן רגעי בשל מחלה נפשית** – "כמי שקפאו שד" – אדם שדעתו אינה נשלטת על-ידו באופן מלא, דעתו אינה שלמה.

רמב"ם הלכות עדות פרק ט – הלכה ט:

שוטה אינו רק מי שחיצונית נראה שאינו נורמטיבי, ויש לבחון זאת ע"י שיח עם אותו האדם ובדיקה האם הוא מבחין בין מציאות/דמיון.

נכפה היא הגדרה מסובכת ולכן יש להכיר את המונח בשטחיותו (לא אומר מהו נכפה). לפי ההגדרה המקובלת, יש שני פירושים – אדם שלא שולט על עצמו באופן רגעי בשל מחלה כלשהי שאינה נפשית כמו התקף אפילפסיה, או אדם שאינו שולט על עצמו באופן רגעי בשל מחלת נפש ("כמי שקפאו שד").

הלכה י: פתי הוא מי שאינו מבין את הדברים, כפי שאחרים מבינים אותם. גם הוא פתור לגמרי ממצוות! על הדיין בביהמ"ש לבחון את האדם הספציפי מולו כדי להבין את מצבו.

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ד סימן כט

החילוק בין שוטה הפטור ממצוות ופתי החייב במצוות, וחוב חינוך ילדים פתאים בע"ה שו"פ קטן תשמ"א.

הנה ודאי איכא חילוק בין שוטה ובין פתי ביותר... **שוטה** לא תלוי בכשרונות הבנת דברים ועניינים. דאף בעלי כשרון להבין הדברים, אפשר שדעתם תהא משובשת ומטורפת, והיינו שידוע ומכיר שאיכא חילוק בין הדברים שרואה, אבל הוא טועה בדמיונו ומתחלף אצלו הדמיונות בזמנים קצרים מאוד. ויש שגם בבת אחת מתחלפים אצלו, וכמעט שכל אדם מכיר זה שהאיש ההוא שוטה...

אבל **פתי** הוא מי שדעתו קלישתא, שאינו מבין הדברים כמו שהן, ואינו יודע לחלק בין הדברים שרואה ולהבין צורכם. והוא בגדלו כדעת קטן, יש שהוא כדעת בן שש ויש גם כפחות. אבל דעתו הוא קבוע כפי מדרגת שכלו ומתפתח קצת מעצמו, וכאשר כתבו השואלים בעצמן. ויש גם שאין מותפתחין מעצמן, אבל אפשר שע"י חינוך ולימוד יתפתחו קצת. **שהשואלים רוצין לידע אם יש חיוב ללמוד עמהם מה שאפשר ללמדם ולחנכם במה שאפשר שידעו.**

והנה שודאי חייבים במצוות כשהביאו שערות והם בני י"ג ובנות י"ב ויש חיוב על האבות ללמד מה שאפשר להם מקטנותם בזמן ששייך שיבינו לפי כוחם. ולא בבני שש שמחוייבין להתחיל עם סתם ילדים, אלא בזמן שמכיר כל אחד על בנו שכבר שייך ללמוד איתו הוא הזמן ללמדו - ק"יש בע"פ עד שידע פרשה ראשונה, ותמונת האותיות וקריאתן, וללמדו שיש בורא עולם ובורא כל הדברים שאוכל ושותה וכדומה, וגם שיש דברים אסורין לאכול, ושיום השבת אסור לאמו לבשל, ושצריך לשמוע קידוש, וכדומה מה ששייך שידע. וכמובן שלא ביום אחד שייך שילמדהו, אלא לאט לאט. וכשיוכל לקרא בסידור, אף בדוחק, ק"יש ושמי"ע יתחיל ללמדו חומש.

ומאחר שאי אפשר זה להאב עצמו הטרוד בפרנסתו ובלמודו, מחוייב ביחד עם עוד אבות כשישנם לשכור להם מלמד על זה...

ע"פ איכא חיוב על האבות ללמדם כפי האפשר להם, באלו ששייך הלמוד איתם, וגם לשכור עבורם מלמד שיכול ללמוד עמהם, וגם ליסד מוסד אם איכא [=יש] הרבה ילדים כאלו... אבל למי שאין לו דעת גם בגדלותו רק כבן ד' או ה' באופן קבוע, שלא שייך ללמוד איתו, נמי [=גם] אינו פטור ממצוות מדין שוטה שלא נצטווה כלל, אלא מדין אונס. דמצד הציווי - מסתבר שהוא בכלל הציווי לחייבו. וממילא יש על הוריו למונעו מלעבור על לאוין לפי מה שבידם לעשות. אך אפשר שבאין לו דעת כלל, אפילו כפעוטות, לא שייך לומר שהוא בכלל

החיוב... והוא משום דזה נחשב ג"כ כשוטה מאחר שאין לו דעת כלל, והוא עוד מין שוטה. אבל כשיש לו דעת במידת פעוטות הוא ודאי חייב בכל המצות.

ולענין כשבאים בביהכ"נ, ודאי צריכים הציבור לקבלם בסבר פנים יפות, אף את מי שאין להם דעת ללמוד עמהם. וגם לראות שיענו אמן וקדושה לומר עמהם בין בשביל עצמן - שיקיימו מה שאפשר, וגם ההליכה לביהכ"נ בעצמה הוא מצווה וישקו את ספר התורה - ובין בשביל כבוד האבות.

ובשוטה גמור הא בארתי כבר בח"ב דאו"ח סימן פ"ח שמדינא אין לאסור למוסרו למוסד (אינסטיטושאן) של המדינה. אבל למעשה אין לעשות אלא כשא"א להם בשום אופן לטפל בה ולהחזיקה בבית אביה, כעובדא דשם, וגם ליכא אחרים שירצו לטפל בה. הכו"ח בברכה, משה פיינשטיין.

על חילוק בין שוטה הפטור ממצוות ופתי החייב במצוות, וחיוב חינוך ילד פתי, דרך הבחנה ברמה השכלית על-דעת של "גיל המסוגלות השכלית".

מטרת דין החינוך היא להעניק לילד כלים בהם ישתמש כאשר יהיה גדול. ומכאן, שדין החיוב אינו חל במקרה שגם בחייו הבוגרים של המפגר שכן הוא יישאר שוטה ולא יוכל להשתמש בכלים הללו ממילא.

1. **ילד פתי בעל מנה שכלית של ילד כבן שש חייב במצוות** – כל מי שחייב במצוות כשהוא בגיל חינוך חייבים לחנך אותו למצוות. יש חובה לפתח אותו ככל שניתן: על ההורים חובה לשכור לילד מלמד, ואף יש חובה כללית להקים מוסד לימודים מיוחד אם יש מספיק ילדים ללמד בו.

אולם, יש לרכז את ההגדרות שכן מדובר על ילדים. לכן, אין לבחון בצורה שבלונית אלא כל מקרה לגופו. וגם אם המצווה מחויבת מגיל 6, לא בהכרח שיש צורך להחילה בדיוק בגיל הזה. באופן כללי, יש ללמדו את עקרונות היסוד ביהדות – בורא, מצוות, מזון אסור, על השבת, קידוש וכו', אך גם זאת, באופן איטי ומאוזן.

הילד הפתי מתקדם בקצב שלו אך המגמה הכללית צריכה להיות התקדמות כלשהי כולל הבנה בדת. בנוסף – יש לכבד את הילד ואת משפחתו!

2. **ילד פתי בעל מנה שכלית של ילד כבן 4/5** – אינו חייב במצוות אם לא מסוגל לקיימן אך על הוריו יש חובה למנוע ממנו לעבור על מצוות – למשל, לוודא שהוא אוכל כשר.

3. **ילד "פתי ביותר" בעל מנה שכלית של ילד כבן שנתיים הוא כמו שוטה** (אין לו שיקול-דעת כלל) ואינו חייב במצוות מתוקף אינוס, ולא מתוקף פתור כללי. אינו נמצא כלל במשחק.

❖ בסוף הרב פיינשטיין מדבר לחברה, בהתייחסותה לפתי – לכבד את האנשים באשר הם, לכבד את האבות שלהם – הקהילה צריכה להחיל אותם. אבל הוא כותב שיעשה מצווה.

● "כל אדם יודע לזהות חולה נפש": ד"ר סט מתנגדת לטענה הזו שכן מניסיונה הגיעה אליה בעבר אישה שהתברר שהייתה בהתקף פסיכוטי בעקבות פוסט-טראומה, והיא לא הבחינה בכך.

שמירת כשרות וסירוס

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ב סימן פח

בענין בת שוטה אם רשאי האב למוסרה לאינסטיטושאן של המדינה שאוכלין שם איסורין, ואם מותר להרשות להרופאים לסרסה שאומרים כדי שלא תחלה ובשביל שלא יחטאו בה כ"ב כסלו תשכ"ג. מע"כ ידידי הרב הגאון מוהר"ר יוסף דוב קליין רב בטאראנטא.

בדבר אחד שיש לו בת שוטה מילדותה ולדברי הרופאים הוא מצד המוח שבדרך הטבע אין לזה רפואה והיא עתה יותר מי"א שנה ואביה נחלה מזה שצריך לטפל בה הרבה יותר מכחו ויש לחוש גם לסכנה מצד שהוא בחולי הלב שכל צער וטירחא גדול גורם להחלות ח"ו יותר שהוא סכנה אם מותר לו למוסרה לאינסטיטושאן של המדינה אשר מטפלין בחולי **שוטות** ושם הרי יאכילוה דברים אסורים. הנה כבר ראה כתר"ה תשובת חת"ס חאו"ח סימן פ"ג אשר מסיק בעובדא כה"ג שבמה שמוסרו לנכרים אינו כמאכילו בידים וממילא אינו אסור מדינא, משמע דמדין חינוך שעל האב ליכא בשוטה שאינו בר חינוך. ומש"כ שם כשיגיע לבן י"ג שנה ויום אחד יוציאוהו משם, נראה דהוא רק בעובדא דידיה שלא היה שוטה ממש אלא דעתו קלישתא שבבית חינוך מורים מחנכים לכאלו שיעלה מעלה אחר מעלה בדעת, שמצד זה יש ספק שמא אינו בדין שוטה ממש אלא **כפתי ביותר** שחייב במצוות, אבל לשוטה ממש אין שום עדיפות במה שתהיה גדולה לפי השנים דגם גדולה הרי פטורה ממצוות וכמבואר בחת"ס עצמו ששוטה גרע מקטן...

ובעובדא זו יש להתיר בפשיטות גם מטעם אחר, דאף אם הי' על האב חיוב חינוך לחנך אף בתו כזו שהיא שוטה הרי ברור שתדחה מפני פיקוח נפש שחיוב חינוך אינו מהדברים שיהרג ואל יעבור וכיון שהוא איש חולה שהטפול והצער הגדול יגרום לו סכנה כפי שמרגיש בעצמו

וכפי דעת הרופאים הרי ודאי נדחה חיוב החינוך מעליו וגם אם נחשוב המסירה לשם כספי לה בידים לא הי' שייך לאסור וכ"ש שלא נחשב כספי בידים כמו שמסיק החת"ס שלכן ודאי יש להתיר לאביה למסרה להאינסיטוטשאן.
והנה עתה שהיא סמוכה לגדלותה וניכר בה מאוד תאוה גדולה לזנות שיש ודאי לחוש שיזנו הרבה עמה כיון שהיא מחזרת אחר זה והרופאים אומרים לסרסה שלפי דבריהם לא טוב זה לבריאותה אם רשאים לסרסה...
והנני ידו מוקירו ומברכו, משה פיינשטיין.

תיאור המקרה: בת שוטה – האם מותר לשים אותה במוסד?
לעניין האוכל-הלא-כשר, אמר החת"ס כי אין איסור בגוי שנותן אוכל לא כשר, ולגבי דין חינוך – לא שייך בילד. החת"ס קובע להוציא את הילד מהמוסד בגיל 13, אך שם לא היה מדובר במקרה של "שוטה ממש" (לא ידעו האם הוא שוטה או פתיל), ואם היה שוטה ממש – ההורים פטורים מדין חינוך.
במקרה דנן יש גם הרעה במצב האב בגלל הטיפול בילדה, ודין חינוך נדחה מטעם של פיקוח-נפש.
שאלה נוספת עולה לגבי העיקור/סירוס והנושא מתקשר לשאלות על פטרנליזם על גוף של אחר. האם לגיטימי לתת כדורים של עיקור לבעלי מוגבלויות?

האדם עם מוגבלות, שיח הזכויות ומושג האינטליגנציה, הרב רפי פוירשטיין

קארי באק {Carrie Buck} הייתה מועמדת לעיקור כפוי במדינת וירג'יניה בשנת 1927. קארי נשלחה למוסד של 'רפי שכל' משום שנאסרה בגיל צעיר והרתה ובנוסף לכך לאימה של קארי הייתה, כך נטען, היסטוריה של מחלת נפש וכן הואשמה אמה בהתנהגות בלתי מוסרית. קארי תבעה את ד"ר בל {Bell} הרופא שהמליץ עליה להיות הראשונה שתעבור עיקור כפוי לפי חוקי וירג'יניה. קארי טענה בתוקף שהיא איננה רפת שכל, אך בית המשפט לא קיבל את טענתה. פסק דינו הידוע לשמצה של השופט העליון אוליבר הולמס הפכו ליסוד מכונן שדחף קדימה את רעיונות התנועה האאוגנית בארצות הברית שחתרה להשבחת הגזע, הרבה לפני גרמניה הנאצית.
פסק זה גרם לכך שמדיניות העיקור של 'רפי שכל' אושרה על ידי שלושים מדינות בארצות הברית ואומצה על ידי ארצות רבות נוספות כשבדיה, פינלנד, נורווגיה ועוד. בורג'יניה היכן שהתקיים משפט של קארי באק, עוקרו בכפיה, בין השנים 1927-1972, 8,300 נשים. בארצות הברית כולה עיקרו בכפיה בשנים אלה 60,000 נשים. המשטר הנאצי שתחת היטלר עיקר מיליוני נשים והשתמש פחות או יותר באותה לשון בה השתמש השופט הולמס.
כך כתב השופט הולמס: " ...נוכחנו לראות פעמים רבות אנשים טובים נקראים לתת את חייהם לטובת הציבור. לכן יהיה זה תמוה אם לא נוכל לדרוש מאלה שגם ככה מתישים את כוחה של המדינה להקריב קורבן קטן יחסית, שלרוב כלל אינו מורגש על ידי אלו שחווים אותו, כדי למנוע את טביעתנו בעליבות נפש. ייטב לעולם כולו אם במקום לחכות להוציא להורג צאצאי מפגרים בשל פשעים שיבצעו, או להניח להם לגווע ברעב שפיגורם יביא עליהם, החברה תורשה מראש למנוע מאותם לא כשירים בעליל להמשיך את מינם. [...] שלושה דורות של אימבצילים" אמר השופט כשהוא מתכוון לאם, לקארי ולידה שעשויה להיוולד לה "הם די והותר..."
{ ombardo, Paul A. "Three Generations, No Imbeciles: New Light on Buck V. Bell". New York University Law Review }
60, April 1985, pp. 30-62. תרגום פסק השופט הולמס מויקיפדיה הערך 'אאוגניקה'
קארי נפטרה בגיל 76, הייתה נשואה במשך 27 שנים לבעלה הראשון ואחר כך נישאה בשנית. תוארה כטובת לב, קוראת נלהבת, וצלולה עד רגעיה האחרונים.

פסה"ד האמריקאי לעיל לעניין קארי באק מתייחס לעיקור הוא פסק-דין קשה שדן בשאלה מי אמור להגדיר את טובת הילד. סיימנו בדיון על פטרנליזם על בעלי מוגבלויות, ראינו פס"ד אמריקאי שהתייחס לדברים בצורה קשה. דנו מי אמור להגדיר טובת הילד.

מקרה נוסף – אשלי:

ההורים עצרו את גדילת הילדה

הוריה של אשלי בת התשע מסיאטל, שנולדה עם פגם מוחי קשה, הסכימו לכריתת רחמה וניצני שדיה כדי להקל על הטיפול בה הסיפור הבא זעזע את החברה האמריקאית וזוכה לתשומת לב תקשורתית רבה: סיפורה של אשלי בת ה-9 מסיאטל, שנולדה עם פגיעה מוחית ממקור בלתי ידוע שגרמה להתפתחותה המנטלית להיעצר בגיל 3 חודשים. כדי שהוריה יוכלו להמשיך לטפל בה בבית ביתר קלות, הם בחרו עבורה בטיפול קיצוני □ עצירת גדילתה הפיזית. לשם כך הם כרתו את רחמה ואת הבלוטות מהן יתפתחו שדיה. כמו כן היא טופלה במנות גדולות של הורמונים לשם עצירת הגדילה. כל זאת כדי להשאיר אותה "מלאך הכרית שלנו", כפי שהם מכנים אותה.
ה"לוס אנג'לס טיימס" פרסם את הסיפור לפני כמה ימים, אחרי שהוריה של אשלי, ששם משפחתה לא נמסר, גוללו אותו באתר אינטרנט אישי. באתר הם מספרים שאשלי נולדה בלידה נורמלית ואין לה כל פגם גופני חיצוני, אולם מסיבה בלתי ידועה מוחה לא התפתח. התסמונת מכונה "אנצפלופטיה סטטית ממקור בלתי ידוע": אשלי תלויה לחלוטין במטפליה, אינה יכולה לשבת בעצמה, לאכול או לאחוז בחפצים. הוריה מספרים באתר שאין כל סיכוי שמצבה ישתפר. גם רופאיה פרסמו את דבר הטיפול, בכתב עת מקצועי.

הטיפול החריג מעורר מחלוקת קשה ומעלה שאלות אתיות. ההורים טוענים באתר ש"לאשלי יהיה הרבה יותר נוח מבחינה פיזית, בלי כאבי מחזור ובלי אי הנוחות הכרוכה בשדיים גדולים, ועם גוף קטן המתאים יותר לשכיבה מתמדת".
מנגד מושמעות טענות כלפי ההורים, שתכלית הטיפול היא להקל עליהם ולשם כך הם היו מוכנים להתערבות שתמנע מן הילדה את מעט ההתפתחות שהייתה אפשרית בעבורה.

ד"ר סט טוענת כי הזעזוע במקרה נובע מיצירת מצב בלתי הפיך. לאשלי אין יכולת להתבגר, אולם – במידה שהיה פוטנציאל התקדמות, יש לבחון מה השיקולים והמניעים האמיתיים של ההורים – הנוחות שלהם או שמא של בתם?

נטילת בליה

(ירד)

מצוות קריאת התורה

צריך יכולת קריאה, ראייה, ואולי גם הבנה.

נתמקד ביכולת הדיבור והראייה (אמנם יש בעיה עם מי שלא יכול לדבר, אבל אנחנו נתמקד רק בראיה).

האם מישהו שלא יכול לראות, יכול לקיים מצוות קריאת התורה? ברייל אסור, כי אי אפשר לכתוב כך ספר תורה.

מה לגבי מי שקורא מתעתיק? דהיינו למד בעל פה מה שכתוב ואיך לקרוא (בלי לדעת קריאה בעברית, אלא כמו קריאת ציור).

1. משנה מסכת מגילה פרק ד משנה א

הקורא את המגילה עומד ויושב קראה אחד קראוה שנים יצאו.

רש"י: קראוה שנים יחד - יצאו, ולא אמרינן [=ולא אומרים]: אין שני קולות נשמעין כאחד.

לא אומרים שישנה בעיה בגלל שני קולות הנשמעים כאחד. לעומת זאת בתורה כן יש צורך שרק אדם אחד יקרא וזאת מכיוון שמגילה היא מעניינת יותר ממילא, ואנשים יקשיבו גם אם תהיה החלפה בין הקולות.

2. רא"ש (רבנו אשר, אשכנז-ספרד, מאה מאה 13-14) מסכת מגילה פרק ג, א

קראוה שנים יצא. תנא [=שנינו] מה שאין כן בתורה, שאין קורא אלא אחד - אותו שעומד לקרות בתורה - ואין שליח צבור קורא עמו. ומה שנהגו האידנא [=עכשיו] ששליח צבור קורא היינו **שלא לבייש** את מי שאינו יודע לקרות. ... נראה הטעם לפי שאין הכל בקיאין בטעמי הקריאה ואין צבור יוצאין בקריאתו והוא בעיניו כיודע ואם לא יקראוהו בתורה **אתי לאינצויי** [=יבוא לריב] עם שליח ציבור, לכך התקינו שיקרא שליח צבור שהוא בקי בקריאה. **ומ"מ גם העומד לקרות יקרא בנחת ובדקדוק עם שליח צבור שלא תהא ברכה לבטלה ואותו שאינו יודע לקרות אין ראוי שיקראהו שליח צבור והוא [=ותהיה] ברכה לבטלה ולא מסתבר שהוא יברך על קריאת שליח צבור.**

בסיטואציה זו ישנה התחשבות של התורה בבושה של האדם. אם אדם לא יודע לקרוא אז לא יקראו לו לקרוא מלכתחילה. אנשים שלא יודעים לקרא הם לא יודעים ולא מודעים לכך שאינם קוראים נכון, ואז הבעיה מכך היא שהם לא מוציאים את הציבור ידי חובה. הוא סובר שלמרות שהיום המציאות השתנתה ויש אפשרות רק לברך בלי לקרוא ממש, צריך כן לעשות מעשה מסוים הקשור למצווה, ולכן יש חובה לקרוא עם הש"ץ כדי שלא תהיה ברכה לבטלה.

דינו של מי שכלל אינו יודע לקרוא הוא כי הוא יכול לעלות אך לא לברך. ד"ר סט פירשה את "לא ראוי שיעלה" בכך שלא יעלה לתורה. בנוסף, ישנו שיקול הלכתי שלא לאפשר לאדם כזה לעלות לתורה וזאת כדי שלא תהיה ברכה לבטלה.

3. ר' יוסף קארו (ישראל, מאה 16) 'בית יוסף' אורח חיים סימן קמא

(ש)אסור לקרות בתורה אפילו אות אחת שלא מן הכתב...

ודלא כדכתב נמוקי יוסף (ר' יוסף חביבא, ספרד, מאה 14) בשם ספר האשכול (פרובאנס, מאה 12) דהא דתנן [=שזה ששנינו] ... **סומא אינו קורא בתורה** היינו לומר דאינו קורא על פה אבל אוקומי אינש אחרינא [=מעמידים איש אחר] שפותח ורואה **והסומא מברך ועומד בצדו** שפיר דמי [=טוב הדבר] ... וכן מצאתי בשם ספר אגודה (פרנקפורט, מאה 14) דסומא כהן קורא בתורה **ואין לסמוך על דבריהם** נגד כל הני רבוותא [=אלו הרבנים].

ר' יוסף קארו מציין פוסקים שהתירו לסומא (עיוור) לעלות לתורה. הם מתארים את הפתרון לכך שהסומא לא יכול לקרוא בתורה בכך שיש מישהו לידו שקורא בשבילו.

4. שולחן ערוך או"ח סימן קלט, סעיף ב-ג

מי שאינו יודע לקרות, צריך למחות בידו שלא יעלה לספר תורה...
סומא אינו קורא, לפי שאסור לקרות אפי' אות אחת שלא מן הכתב, (רמ"א: ומהרי"ל כתב דעכשיו קורא סומא, כמו שאנו מקרין בתורה לעם הארץ).

בשולחן ערוך ר' יוסף קארו קובע כי עיוור לא יכול לעלות לתורה וזאת מכיוון שאסור לקרוא בתורה אפילו אות אחת שאינה בכתב. לדעת ספר האשכול זה בסדר שהעולה רק יברך והשליח רק יקרא. כלומר הוא פוסק שעיוור לא יקרא בתורה. רוב הפוסקים בדעת הרא"ש – מי שעולה צריך גם קצת להישאר לקרוא עם בעל הקורא, ואילו מי שלא עושה כך יש לו על מי לסמוך (שתי דעות לכך). סומא לא יכול לקרוא ולכן גם לא עולה כלל לברך.
הרמ"א (ר' משה איסרליש, פולין, מאה 16) מעיד בשם המהרי"ל שהיום עיוור עולה, כמו שעולה "עם הארץ" (יש מחלוקת בין רמ"א לבין יוסף קארו שהולך בעקבות הרא"ש).

5. ר' ישראל מאיר הכהן מראדין (פולין, מאה 19-20) 'ביאור הלכה' סימן קמא סעיף ב ד"ה * לבטלה

והנה לפי מה דפסק הרמ"א לעיל... דנוהגין לקרות לסומא ועם הארץ אף שאינו יכול לקרות עם הש"ץ... דאם לא יקראום לעולם איכא כיסופא טובא [=יש בושה גדולה] וגם אתו לאנצויי...

מקור ששוב מדבר על הבושה. מסביר את הסתירה (למה ש"ע אוסר ואילו הרמ"א מתיר) וההסבר שמה שהניע את הפער זה חשש לבושה ולמריבות. הוא אומר שיש לבחון את מה שמניע את הסוגיה. הרמ"א מתייחס לבושה (מקור לא הלכתי) שתיגרם אם כולם עולים והעיוור לא, ולכן מתיר לו להעלו (אם לא יאפשרו לו לקרוא הוא ירגיש שהוא לא חלק מהקהילה).

6. הנ"ל, משנה ברורה סימן קלט ס"ק יב

וטעמו דכיון שאנו נוהגין שהש"ץ קורא והוא קורא מתוך הכתב שוב לא קפדינן על העולה דשומע כעונה :

כאשר ש"ץ קורא יש כלל שהשומע הוא כאלו מדבר. מצווה כמו קידוש, שצריך רק לשמע ואז יוצא ידי חובה. מבסס את הפתרון על הטיעון ההלכתי ש-"שומע כעונה" – בגלל שבפועל הש"ץ קורא, אזי לא מקפידים על קריאה עצמה אלא שומע כעונה. כך הוא מסביר את הפער בין איסור מוחלט לעלייה לתורה לבין היתר של הרמ"א.

7. הרב עובדיה יוסף, שו"ת 'יחיה דעת' חלק ד סימן יא

שאלה: האם העולה לספר תורה חייב לקרוא בלחש עם השליח צבור הקורא בתורה, או די לו בשמיעה מהשליח צבור, משום שהשומע כקורא?...
ומכל מקום אנו צריכים לחוש בזה לדעת הגאונים והרא"ש והריב"ש ושבולי הלקט ומרן השלחן ערוך, שהעולה לספר תורה צריך לקרות בלחש עם השליח צבור...
ומכל מקום אין לנו לזוז מדברי הראשונים ומרן השלחן ערוך, שצריך העולה לקרות בלחש עם השליח צבור, ובפרט שלדעתם אם אינו עושה כן הוה ליה ברכה לבטלה...

העולה לספר תורה חייב לקרוא בפיו בלחש עם שליח הציבור, ואינו יכול לצאת ידי חובה בשמיעה בלבד מטעם שומע כעונה. שכן בקריאת ספר תורה יש דין מיוחד לקרוא בעצמו. ואם אינו עושה כן יש לחשוש שברכותיו הן ברכות לבטלה. ולשומעים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב.

לפי הרב עובדיה – מי שלא יודע לקרוא, לא יכול לעלות לתורה! חייבים לדעת לקרוא. אם הוא לא יודע יש חשש של ברכה לבטלה.

8. הרב שלום משאש (מרוקו-ישראל, מאה 20) 'שמ"ש ומגן' חלק א, סימן יא

ובהיותי בזה ראיתי מ"ש הגאון שליט"א בספרו יחיה דעת ח"ד סי' י"א שהאריך בזה והעלה במסקנתו דהעולה לס"ת חייב לקרוא בפיו בלחש עם הש"ץ ואינו יכול לצאת בשמיעה מטעם שומע כעונה וכו' ואם אינו עושה כן יש לחוש שברכותיו הן ברכות לבטלה עכ"ל.

והנה אמת שלפי ההלכה דבריו נכונים ומצודקים וכמו שפסק מרן בספרו ב"י ובש"ע וכמו שכתבנו גם אנן בעניותין, אמנם למעשה כל זה לא יגהה מזור כפי מה שנוהגין בכל העולם בחו"ל וגם בא"י שכל העולם מקצה עולין לס"ת יודע ושאינו יודע לקרוא גם בלחש, ועכ"ז עולין ומברכין, גם הברכות יודעין בקושי ועוזרים להם, ולפי מסקנת הרב הגדול שליט"א היה צריך להשלים פסקו במה שיאסור על כל הקהל לעלות ורק מיעוטא דמיעוטא יעלו, היודעים היטב ללמוד ולקרות בלחש, וזה אי אפשר לאמרו מצד המחלוקת ודרך ארץ וכמו שחששו הרא"ש והטור עצמם בסי' קמ"א שאם לא יקראוהו אתי לאינצויי עם ש"ץ והלכך תקנו שיקרא ש"ץ שהוא בקי בקריאה, אלא שסיימו על זה ומ"מ גם העומד יקרא בנחת עם ש"ץ וכו' ע"ש, וזה בעצמו אין בידינו בדורות הללו ואם נקפיד ע"ז חזרנו לאותו חשש של הרא"ש דאתי לאינצויי, וצריך למצוא טעם להליץ בעד המנהג הנז' שנעשה בנוכחות הרבנים ואין מוחה.

אשר מכל זה נראה לי מוכרח שהיום אין שום סמך למה שהכל עולין, אלא על אותם הפוס' הנז"ל הסוברים שומע כקורא... ולכן מה שסיים הראש"ל דאין לנו לזוז מדברי הראשונים ומרן שצריך לקרות בלחש עם הש"ץ ואם לאו הרי ברכותיו לבטלה עש"ב, אין זה מתאים לפי המנהג וגם קשה לשמוע, ובאמת פלא על הראש"ל שליט"א שהוא יודע ורואה בבתי כנסיות שכל העם מקצה עולים לס"ת ואיך מניחם לברך ברכה לבטלה לפי דעתו, והאמת הוא דיש למנהג ע"מ לסמוך ובפרט שאין דרך אחרת מפני דרכי שלום וכמש"ל, וכבר הבאתי דברי הערוה"ש שכן המנהג בכל תפוצות ישראל ונסמך על דברי הבי"י דשומע כקורא ע"ש.

הרב נותן משקל גדול למנהג האנשים – פוסק לא רק "על פי הספר", אלא על פי המנהג והמציאות, שכן הוא רוצה לראות שמבינים שיש משמעות הלכתית למה שקורה בחוץ. הרב משאש טוען שאם הרב עובדיה רוצה לפסוק בדיוק לפי הפוסקים, היה עליו לומר כי אף אחד לא יכול לעלות לתורה אלא מי שיכול לקרוא במדויק בלחש עם בעל הקריאה.

. אבל הוא אומר שלא יכולה להיות מציאות כמו שו"ע – מצפה שכן בפועל כולם יעלו לתורה, ולא יאסרו לאנשים מסוימים לעלות. הוא חושב שפסיקת שו"ע היא מנותקת מהמציאות. יש נתק בין הלכה לבין מה שקורה בביהכ"נ. (הרב עובדיה אומר שמנהג = גיהנום).

מה שהוביל את הרב משאש בפסיקתו זה דרך ארץ, ודרכי שלום. מנהג שהוא מבסס דרכי שלום לדידו זה מנהג ראוי, ולכן רוצה לברר מניין הוא מגיע.

❖ ד"ר סט מדגישה כי עיוור הוא אדם שיש לו דעת, ולכן אם הוא מבין מה קורה, הבושה גדולה יותר.

נישואין לאנשים עם מוגבלות קוגניטיבית

השער הבסיסי שחז"ל נכנסים דרכו לשאלה הזו, היא נושא של דעת. לאחר מכן הם מדברים על האפשרות שחיי הנישואין שייוצרו הם חיי נישואים איתנים ויציבים שאפשר לנהל אותם. כך, שאלת העצמאות של בני הזוג היא שיקול, היכולת להבין מצבים חברתיים כדי לקיים זוגיות, ועד כמה יכולה להיות אינטראקציה זוגית ביניהם במישור הרגשי.

שאלות הלכתיות שעלו בשיעור בעקבות שני הסרטונים:

1. האם כל אחד צריך לשאוף לנישואין?

ד"ר סט מחריפה את השאלה – האם ברמה ההלכתית, נעודד אנשים שאנחנו לא משוכנעים לגביהם שיוכלו להחזיק חיי נישואין לאורך זמן להינשא? האם מבחינה הלכתית נגיד להם לקיים יחסים זוגיים (ידב"צ). האם אנו מוכנים, ברמה ההלכתית, לעודד זוגיות של אנשים עם מוגבלויות ללא חופה וקידושין? האם חופה וקידושין היא השאיפה של כולם?
הערה: אולי עדיף שיחיו כידועים בציבור? כי הגבר אולי יכול לקדש, אך במידה שמצבו יתדרדר הוא לא יוכל לגרש ואז האישה תישאר עגונה.

2. שאלת האמירה: "הרי את מקודשת לי" – האם חייבת להיות אמירה כדי שהקידושין יהיו תקפים?

הערה: שבירת הכוס היא לא חלק מיצירת טקס הקידושין, אלא מדובר מנהג, ולכן אין בעיה שעזרו לו לשבור את הכוס.

3. האם חלו קידושין? עניין משפטי פורמלי.

4. האם הם בכלל יכולים לקיים חיי נישואין? או מה יכול לאפשר להם לקיים חיי נישואין?

5. האם זה חלק מהשיקולים של לאפשר להם זוגיות כן או לא.

6. הטבעת: האם חייבת להיות נתינה מהחתן לכלה?

7. איך מגדירים את שפת הסימנים?

יש שפת סימנים ולכאורה אפשר להגיד להם יכולים לשמוע ולדבר, ואז שואלים האם שפת סימנים זה באמת נחשב לדבר ולשמוע?

8. שאלת הכשירות המשפטית? מה הכשירות שלהם כשהם עושים את הפעולה המשפטית של להתחתן.

9. מצוות פרו ורבו: משמעות נישואין בלי פרו ורבו, והאם רוצים לאפשר נישואין כדת משה וישראל תוך ידיעה שיצטרכו למנוע הולדה לכל החיים? בנוסף, מה משמעות הנישואין שאין להם יכולת או שאפילו נאמר להם שאין פה אפשרות שיהיו ילדים וזה שימוש באמצעי מניעה לטווח ארוך?

• נושא נישואי החירשים: מראה את ההשתנות ההלכתית ביחס לבעלי מוגבלויות. ממצב שהם פטורים מהמצוות כי אין לו דעת, למצב שבו חכמים קובעים כי יש קידושין לחירש ועד למצב שהכתובה שלהן שוויונית. זו דוגמה לשינוי הלכתי שנוצר בתוך ההלכה.

- האם האישה יכולה לדאוג לעצמה בימי טהרה? אחרי ווסת יש לטבול במקווה – היא צריכה לבדוק האם הדימום הסתיים, האם היא יכולה להיטהר? התשובה לפי חז"ל (מקורות מוקדמים) הוא במקרה של אישה עיוורת – ממנים לה פיקחות, כלומר, אנשים שיבדקו. לקהילה יש תפקיד לעזור לאנשים האלה גם ביכולת הלא משפטית וגם ביכולת המשפטית.
- על הפער בין היכולת הקוגניטיבית לפיזית, בסרטון הראשון, השאלות הן יותר קלות כי ברור שהמצב הקוגניטיבי מאפשר נישואין, אינטראקציה, תקשורת וחיי זוגיות. השאלה הגדולה היא מה עושים עם זוגות שהרמה הקוגניטיבית שלהם גבולית/ נמוכה/ לא קיימת בכלל?

1. תלמוד בבלי מסכת יבמות דף קיב עמוד ב

אמר רמי בר חמא: מאי שנא [=במה שונים] חרש וחרשת דתקינו להו רבנן נשואין, ומאי שנא דשוטה ושוטה דלא תקינו להו רבנן נשואין? ... שוטה ושוטה דלא קיימא תקנתא דרבנן, דאין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת - לא תקינו רבנן נשואין.
רש"י, שם – שדרכן להיות שלום ביניהם אפילו חרש עם חרשת וכ"ש כשהאיש פקח אבל שוטה אפילו בפקחת לשוטה ושוטה לפקח אין שלום ביניהם וכ"ש שוטה לשוטה.

חירש וחירשת בימי חז"ל הם אנשים שלא שומעים ולא מדברים. ממילא אין להם תקשורת עם הסביבה שעוטפת אותם, ונוצר נתק בדעת. חירש בימי חז"ל נחשב לאדם שאין לו דעת. בימי חז"ל היה קשר כזה כי לא היו עזרים טכנולוגיים, ואנשים כאלה לא הצליחו להתפתח קוגניטיבית (היום ידוע כ-"פיגור סביבתי"), ללא היכולת לפתח את המוח בהיעדר תקשורת. אפשרות נוספת – שוטה. דנו בזה בפגועי נפש, ונמשיך לדון בזה.

הגמרא: מדמה נישואי שוטה ושוטה לאדם שחי עם נחש באותו סל, ואף אחד רוצה לגור עם נחש באותו סל. מדוע זה אותו דבר? רש"י מסביר: חירש וחירשת דומים לאנשים פיקחים ביכולת שלהם לקיים מערכת זוגית שיש בה שלום. שוטה ושוטה לפיקח – אין שלום ביניהם.

ממבט ראשון מדובר באמירה פטרנליסטית ששוטה ושוטה לא יכולים לקיים בית שיש בו שלום. חז"ל רוצים להגיד שהם מאפשרים נישואים מדרבנן רק כאשר יש אפשרות להחזיק מערכת רגשית זוגית תקינה. לשיטתם, לשוטה ושוטה אין אפשרות לקיים מערכת יחסים תקינה, ולכן הם לא מאפשרים להם כניסה למערכת כזאת. כל זמן שמדובר בהגדרה של אנשים שלא יכולים לקיים מערכת רגשית זוגית יציבה, הם לא מתקנים תקנה לאפשר להם קידושין.

לא מדובר רק בשאלה משפטית של מסוגלות וכשרות משפטית אלא זו שאלה האם הם בכלל יכולים לקיים מערכת זוגית שיש בה אינטראקציה, תקשורת, הבנה, כלומר האם הם יכולים לקיים מערכת זוגית?
 יש לנו למעשה שלושה פרמטרים לשאלה האם הזוג יכול להתחתן או לאו:

1. **הליווי הקהילתי:** עד כמה יש חשיבות לליווי קהילתי/משפחתי של הזוג?
 למעשה, דורשים מהקהילה להחזיק את הזוגיות. זה חלק מהשאלה הלא-משפטית עד כמה הזוגיות יכולה להתקיים כבית שיש בו שלום (כמה הבית יכול להחזיק את עצמו).
2. **עד כמה הזוג יכול לקיים קשר** (במובן הפשוט).
3. **האם יש להם דעת לקיים את הפעולה המשפטית:** נישואין.

2. הרב יחיאל מיכל עפשטיין (רוסיה, מאה 19), ערוך השולחן אבן העזר סימן מד

שוטה או שוטית אין להם קדושין לא מן התורה ולא מדרבנן, דדווקא בחרשים תקנו נשואים שקצת דעת יש להם ויכול להיות שלום בבית, אבל שוטים שאין להם דעת כלל למה יתקנו להם נשואים?! ולכן בין שוטה שנשא פקחת ובין פקח שנשא שוטית אינם קדושים ונשואים כלל. ולכן דווקא שוטה גמור כמו המשתגעים שאין להם שום דעת ורצים בשווקים וברחובות וכיוצא בזה אבל אם דעתו צלולה אף על פי שהיא דלה וקלושה הרבה הוה קדושין.

חז"ל מכוונים את תקנתם לפי השאלה האם נישואין שבין שוטה ושוטה יכולים לקיים שלום בית? השו"ע קובע שיש מצב קיצוני שבהם אין קידושין, תקנת חכמים ובכך אין למעשה כלום – בהתחלה יש שימוש במושג הכללי של "שוטה", אך לבסוף הוא קובע כי מי שלא יכול לקיים את הפעולה המשפטית הוא רק מי שנמצא על קצה הספקטרום – שוטה גמור שאין לו דעת כלל. ניתן להסיק מכך שכל היתר, אלו שיש להם ולו דעת קלושה ולא "שטות קיצונית", כן יכולים לקיים קידושין ונישואין.

3. ר' משה סופר (הונגריה, מאה 18-19), שו"ת חתם סופר חלק ד (אבן העזר ב) סימן ב

שאלה באיש אחד שמחמת רב דאגותיו והפסידים רבים תכופים שאירע לו בממונו נקרה במקרה מרה שחורה מלאנקילי שהוא גורם עצבות ומחמת זה אינו מתחיל לדבר כלל עם בני אדם אמנם אם מתחילין עמו משיב כהוגן ומתפלל ועולה לתורה כדרך שאר בני אדם ואמנם מתוך עצבון רוחו גרם כעסו שכמה פעמים מרד באבותיו ועי"ז ברחא אשתו ממנו באמרה שאינה יכולה לסבול זה ועי"י ריצוי ופיוסים נתפייס בריצוי לפטור אשתו בגט פטורים ובשעת מעשה של אותו ריצוי הי' טוען בעצמו שואל ומשיב דברים הראויים לו והגונים וטובים לענין וקבל קנין לגרש את אשתו ע"ד הפשר הנעשה בפני הרב אב"ד בענין זה. ועתה נפשו בשאלתו אם ראוי לסדר הגט להזוג אם אולי נאמר שהאיש בכלל שוטה יחשב שאין גירושיו כולם ואינו מוציא עולמית.

תשובה הנה לדון בדיני השוטים אי אפשר כי אם בראיית עיני הדיין המבין מה טיבו ומהותו וא"א לברר בכתב מה ענינו וטבעו ומהותו... אך מה שנוגע לפלפל בהלכה ולברר שרש הדין ומקורו משי"ס ופוסקים אשמור לדבר כיד ד' הטובה עלי והוא יעזרני ע"ד כבוד שמו הגדול שלא אכשל בדבר הלכה.

...והנלע"ד בזה דודאי כל מי שאין שכלו צלול שיהיה לו לכל הפחות דעתא צילותא... אבל מכל מקום אינו מבין הדברים הסותרים הרי הוא פסול מן התורה לכל מילי [=לכל עניין]... ואמנם אין פסולים אלא משום שחסרים דיעה ולא שנתוסף להם שום שגעון וטרוף הדעת כלל ומשו"ה כשמרגישים בהם שום דעתא צילותא מועיל וכל מעשיהם כמעשה הפקחים ...

החתם סופר נותן דוגמה למקרה ש לאדם שוטה: בגלל המצב הכלכלי האדם נכנס לדיכאון ובעקבות כך הוא מתנתק לגמרי מסביבתו. אם פונים אליו ניתן לראות שמבחינת מנת משכל יש עם מי לדבר, הוא עונה, ואף יודע להתפלל. אך מבחינה התנהגותית יש לו התפרצויות כעס וחוסר שמירה על המצוות. בודקים האם הוא יכול לתת גט לאשתו כדי לפטור אותה מהנישואין האלה? שכן היא כלואה בנישואין. בזמן הקידושין הוא היה בר דעת – ולכן היא בטוח אשת איש. אולם כעת לא בטוח האם הוא צלול ויכול לגרש את אשתו?

אומר החתם סופר כי בנוגע לאדם שוטה אי אפשר לתת תשובה תיאורטית. אנחנו מחפשים **צל של דעה**. כל מי שיש לו צל של דעה בעניין נישואין וגירושין הוא נחשב לפיקח בנישואין וגירושין. אם רוצים לדעת אם הוא יכול לגרש את אשתו? צריך לדבר אתו ולראות האם הוא מבין מה זה גירושין ומה אומר גט. אם הוא מבין, הוא יכול לגרש.

4. ר' משה פיינשטיין (ארה"ב, מאה 20), שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק א סימן עג

בדבר בת ישראל שברחה עם בחור שאביו עכו"ם ואמו ישראלית שהמירה דתה ומתנהג כעכו"ם שמאמין בעי"ז שלהם והולך לבית התיפלה שלהם והרופאים אומרים שבעת שברחה היה דעתה כדעת קטנה בת שש או שבע אם יש איזה חשש להצריכה גט והוא חשש עיגון משום שא"א להשיג גט ממנו שהוא מתנהג כעכו"ם בכל דבר.

הנה במה שדעתה הוא כבת שש אינו כלום דכיון שאינה שוטה אלא שהיא פתיה ביותר ויודעת עכ"פ ענין אישות היא מקודשת דהפתאים ביותר למה שמבינים דינם כבן דעת כמפורש ... ברמ"א שכתב אם דעתו צלולה אף על פי שהיא דלה וקלושה הרבה מקודשת... לכן אם היו קידושין היתה מקודשת.

הייתה בת ישראל שברחה עם בחור שאביו גוי ואמו ישראלית: הבחור לא יסכים לתת לא גט מכיוון שהוא לא חלק מהעולם הדתי ולא מאמין בו. לפי הרופאים, הבחירה שלה לברוח עמו נבעה מכך שיש לה דעה של ילדה קטנה (7-6 שנים).

אנו שואלים – אם דעתה של הבחורה הייתה כדעת ילדה, האם היא בכלל נחשבת לאשת איש? האם היא הייתה **כשירה** להינשא? הר' משה פיינשטיין באותה דעה של החתם סופר – ייתכן שדעתה כבת 7-6 בכל הנוגע ללימודים וכו' ("לא העיפרון הכי חד בקלמר"), אך היא כן מבינה את המשמעות של חיי אישות וכו', ולכן היא הבינה מה היא עושה כשבחרה לברוח עם הבחור, ולכן נחשבת מקודשת.

כאשר אנו שואלים מה הדעת המינימלית הנדרשת כדי לבחון האם הקידושין או הגירושין תקפים, קובע הר' פיינשטיין כי הוא מחפש אחר מנת המשכל ובודק את הרמה הקוגניטיבית, הן באופן כללי והן ביחס לפעולה הספציפית הנידונה.

אחד הדברים הראשון ששואלים הוא האם הזוג יכול לנהל זוגיות תקינה ("שכל ישר"): תקשורת, שלום בית וכו'. לעניין הפעולה המשפטית – הפוסקים קבעו כי רק שוטה ברמה הקיצונית ביותר, שהוא חסר דעת לחלוטין, הוא פסול חיתון – והיתר כשרים.

5. ר' יוסף טיראני (ישראל-טורקיה, מאה 16-17), שו"ת מהרי"ט חלק ב - אבן העזר סימן טז

ומה שכתב הרמב"ם בפרק ט' מהלכות עדות: הפתיים ביותר שאין מכירים דברים שסותרים זה את זה ולא יבינו עניני הדברים כדרך שמבינים שאר עמי הארץ וכו'... נראה דלא אמר כן אלא לענין עדות, שצריך להעיד על מה שעבר כבר ויש לחוש שמא נדמה לו באותה שעה שהדבר כן ואינו ונתחלף לו דבר בזולתו, מאחר שלפעמים אין מכירין דברים שסותרים זה לזה ואיך יעיד עכשיו על מה שראה בתחלה?! אבל כשאנו באים לקיים דבר עמו במקח וממכר או בגיטין וקידושין ומסברו ליה וסבר ואנו מכירין שהבין הדברים כגון זה... והרי הוא כפקח לכל מה שהוא עושה בדעת שפוייה לפנינו...

6. ר' יוסף טוב ליפמן (ליטא, מאה 19), שו"ת עונג יום טוב סימן קנג

שאלה. איש אחד אשר הוא ערל שפתיים ולא יכול לדבר כן עד שרוב דבריו קשה להבין ואפי' אנשים הרגילים עמו תמיד אינם יודעים דבורו לפרקים. וגם דעתו קלושה מאוד עד שאינו מבין כל הדברים כדרך שמבינים שאר ב"א כ"א דברים שרגיל בהם ביותר ואינו מבין ענין לאשורו ומעט מאוד בינתו גם במקח וממכר גם מלאכת המספר אינו יודע ונשא אשה ועתה הולכתו אשתו לאחת מהעירות הקטנות אשר לא ידעו את האיש ואת שיחו ולא היה להם לב להבין כי איש כזה צריך בדיקה אם דעתו שלימה ומבין עניני הגט על בריו אף כי סברי כי האיש הזה אך לשונו מגומגם אבל דעתו שלימה. ואשתו בהולכה אותו למדה אותו כשישאלוהו אם רוצה ליתן גט לאשתו יאמר הן. ונתקיים עצתה וכתבו לו שמה גט כריתות ונתן בידה ואחרי שנתן הגט בידה הלכה מאתו והאיש הזה לא ידע מה היה לו ובא לביתו בדד ואין אשתו עמו ואנחנו ידענו את האיש ואת שיחו כי לא ידע כלל ענין גירושין ולא היה דעתו כלל לשלח אותה ולגרשה כי לא ידע כלל מיום הוולדו אם יש גירושין בעולם אף מתורת משה לא ידע כלל. וכל מה שהוא עושה הוא רק מה שמורגל לראות שאר ב"א עושים אבל הוא אינו יודע שום דבר. והאשה הזאת הלכה ונשאת לאיש אחר ונכנסה לחופה ולא נבעלה. וכאשר שמענו כל אלה שלחנו אחר המגרש ובדקנו אותו והוא ממש נמשל כבהמה ולב אטום לו מלהבין דבר לאשורו וענין גירושין אינו יודע כלל. והפרשנו את האשה מהבעל אשר נשאה עד שנעיין בדינה עכ"ל השאלה...

דכל מגרש את אשתו צריך שיהא בו דעת להבין שהגט זה שנותן לה הוא הגורם הגרושין והוא המפריד בינו לבינה. אבל אם אין יכולין להסביר לו דבר זה רק שהסבירו לו שיגרש את אשתו שלא תהיי אשתו עוד ויודע שהאיש שרוצה שלא תהיה עוד אשתו נותן לה גט וכשדירים יחד אינו נותן לה גט רק שכשנפרדים אז נותן לה גט ואינו יכול להבין שהגט הוא המתיר אותה לעלמא ואין הבחנה בלבו אם הגט ניתן לה להתירה לעלמא או שהוא מנהג ורגילות ליתן גט כשאינו רוצה שתהיה עוד אשתו. גט כזה לאו כלום הוא אלא צריך להבין שהגט הוא להתירה ושע"י הגט לא תהא עוד אשתו... אולם אחרי שנסביר לו הא מילתא וידע שבגט זה נפטרת ממנו ואחרי לא תהיי עוד אשתו ונתניה זו תגרום שלא תהא אשתו עוד.

ראינו לפני כמה שבועות שהרמב"ם נותן לנו את ההגדרות של פתי, פתי ביותר ושוטה (בתוך קבוצת הלכות שהיו אצל הרמב"ם בהלכות עדות). על זה המהרי"ט אומר שהבחנה שהרמב"ם עשה שם בין פתי, פתי ביותר ושוטה, הייתה קשורה רק לעדות. לכן אם מדברים על דברים אחרים ההגדרה על אנשים כאלה תהיה שונה. לפי המהרי"ט, האמירה שהפתי ביותר לא כשיר, זה לא שהוא לא כשיר בכלל, אלא הוא לא כשיר לעדות כיוון שבעדות יש צורך מיוחד שהוא יבין את המציאות כפי שהיא. המהרי"ט שואל – כיצד בוחנים את האדם שנמצא מולי? מה המצב הקוגניטיבי שלו? מה הוא מציע?

צריך לבדוק האם הוא מבין את מה שמסבירים לו (מבחן קצת שונה מאשר לבדוק מנת משכל). מנת משכל זה קריטריון יחסית לא גמיש, והמהרי"ט אומר שיש יכולת לבדוק את יכולת הלמידה שלו, את יכולת התזוזה מהמקום שהוא נמצא בה עכשיו.

• לפי הר' משה פיינשטיין: דעת קלושה

ולפי המהרי"ט: יכולת למידה (יותר גמיש).

• שיח יותר מודרני של אנשים עם מוגבלויות: לא להסתכל רק על איפה הם נמצאים עכשיו אלא להסתכל על יכולת ההתקדמות. זה משפיע על השאלה של הפלות עם תסמונת דאון – כמה אפשר לקדם אותם?

לסיכום: הרב משה פיינשטיין מדבר על עיקרון אובייקטיבי. המהרי"ט ור' יוסף טוב נותנים לנו עוד אפשרות של משהו יותר גמיש, שיש בו יותר יכולת של התקדמות – איך מוגדר אדם שכשמשבירים לו הוא מבין? כלומר, אם מסבירים לאדם ותהיה לו מסוגלות מסוימת להבין אזי הדבר תופס מבחינת הדעת. באופן בסיסי, אם אפשר להסביר לו והוא מבין עניני קידושין הוא יכול להתחתן. ואם מדובר באדם שמסבירים לו הוא מבין גירושין הוא יכול לתת גט.

טיפול בהורה עם שטיון או קיהיון

יש הבדל בין שטיון וקיהיון (מבחינת האקדמיה המילים החליפו אחת את השנייה, אך לעניינינו נבחין בין שתי מחלות שונות של דמנציה ואלצהיימר). דמנציה היא מחלה הקשורה לאיבוד זיכרון וירידה בתהליכים קוגניטיביים בעוד שאלצהיימר קשורה לניוון של חלקים במח. בעין לא מקצועית, המחלות יכולות להיראות דומות, שכן האדם אותו אנחנו מכירים הולך ונעלם עד כדי כך שהוא הופך ל-"קליפה": אין תקשורת, הבנה או היכרות.

נראה איך ההלכה מבקשת מאתנו בתוך התא המשפחתי להתמודד עם התופעות הללו (הורים וילדים).

1. הרב י' זילברשטיין, חשוקי חמד, בבא קמא (תשס"ט) לדף פו עמוד ב (מקור נורמטיבי)

שאלה שהגיעה לפתח הרב זילברשטיין:

אבא סינילי, וכשמטיילים עמו הוא בורח, האם לכתוב לו על גבו את שמו?

שאלה. אביו נשתטה, וכשמטיילים עמו ברחוב זה טוב לבריאותו, אך לפעמים הוא בורח ונגרמת בושה לו ולמשפחתו, כי היה איש צבור מפורסם, האם לכתוב על גבו את כתובתו ואת מספר הטלפון שלו, כדי שהמוצא אותו יוכל להחזירו. או שמא מאחר ויזדלזל כבודו עדיף להשאירו בבית, ולא לצאת עמו לטיול?

תשובה. נאמר במסכת ב"ק דף פו ע"ב אלא מאי משום בושת דבני משפחה, אפילו שוטה נמי? שוטה אין לך בושת גדולה מזו. ולכאורה משמע בגמרא שלו עצמו אין בושה, אולם יש להתחשב בבני משפחתו אם הם מתביישים בזה, ויתכן דאין הדברים אמורים בזקן סינילי, שהוא דרכו של עולם, ואין לבנים היתר לא לטייל עמו טיול המוסיף לו בריאות בגלל בושה זו שלא מוצדקת. והמצוות עשה דאורייתא של כיבוד אב ואם, היא מאכילו ומשקהו מלביש ומכסה. מכניס ומוציא, כמבואר בשו"ע (יו"ד סימן רמ ס"ד) והטיול בכלל מכניסו ומוציאו. ונאמר גם בשו"ע (שם) מי שנטרפה דעת אביו או אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם עד שירוחם עליהם. ולכן יש עליהם לצאת עמו לטיול, ולכתוב עליו את שמו, כדי שידעו להיכן להחזירו.

על מנת לתת את התשובה משתמש הרב זילברשטיין במקור מס' 2 להלן:

לפי הרב זילברשטיין, כאשר הגמרא מציעה להתייחס לבושה של המשפחה מדובר במקרים חריגים: כשמישהו פתאום נהיה שוטה, אבל במקרה פה אפילו לא צריך להעלות את זה. כאן מדובר על מצב של זקנה וזה דרכו של עולם, אז מדוע צריך להתבייש? הוא עובר לדבר על השולחן ערוך (מקור 2) ואומר כי הבושה של המשפחה היא לא מוצדקת, וכי היא לא שיקול. לו אין בושה כי הוא שוטה. אין את הבושה שלו, אין את הבושה של המשפחה ונשארו עם מצוות עשה מהתורה של **כיבוד הורים**.

2. תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף פו עמוד ב (מקור רעיוני)

מתניתין. (מקור של המשנה) המבייש את הערום, המבייש את הסומא, והמבייש את הישן – חייב...

גמרא: הגמרא מתלבטת איך מביישים בכל אחד מהמקרים שמוצגים במשנה, ומתלבטת בעיקר למה זה אסור? מצד המבייש או המתבייש? כדי להדגים את ההתלבטות מעלה הגמרא שאלה:

בעי (שאלה) ר' אבא בר ממל:

מאי קמבעיא ליה? אמר רב זביד, הכי [=כך] קמבעיא ליה: משום כיסופא [=בושה] הוא, והא מית ליה ולית ליה [=ואין לו] כיסופא, או דלמא [=שמא] משום זילותא הוא, והא אוזליה? ...

תא שמע [=בוא ושמע]: ר"מ אומר: חרש וקטן יש להן בושת, שוטה אין לו בושת...

ביישן ישן ומת, מהו?

ביישנו אדם ישן – הוא לא קם משנתו ומת. האם אנו צריכים לשלם על הבושה שגרמנו לו? אם נגיד שהמזלזל פטור אז המשמעות היא כי מקור החיוב של הבושה זה האדם שבוש. אם הוא התבייש – נהיה חייבים, ואם הוא לא התבייש כי הוא כבר מת אנו פטורים. כלומר, האם החיוב הוא בגלל הפעולה של המזלזל? (ואז זה לא משנה המצב של האדם שזלזלנו בו), או שהחיוב הוא בגלל כבודו, בגלל שהוא התבייש? (ואז בודקים האם הוא התבייש או לא).

אם הוא ישן ואז מיד מת הוא לא הספיק להתבייש.

כדי לענות על השאלה הזו מביאה הגמרא הוכחה: אם מביישים אדם חירש וקטן צריך לשלם, אבל אם מביישים אדם שוטה לא צריך לשלם על הבושה שנגרמה לו. אם זו באמת החלוקה אז הגמרא מבינה שכנראה מדובר על **בושת האדם**. על אם האדם הזה יתבייש או לא. וההנחה שלה היא ששוטה נמצא כ"כ בתחתית של הכבוד העצמי ולכן אין אפשרות שמישהו יצליח לבייש אותו (כבר אין מה לבייש).

רב פפא אמר, הכי קמבעיא ליה: משום כיסופא דידיה הוא, והוא מיית ליה, או דלמא משום בושת משפחה?...
אלא מאי? משום בושת דבני משפחה,
(אם כך) אפילו שוטה נמי [=גם]! שוטה - אין לך בושת גדולה מזו.

רב פפא מציג את השאלה מכיוון אחר – האם משלמים בגלל הבושה שלו או בגלל הבושה של המשפחה? וגם פה בסופו של דבר הגמרא מסיקה כי למשפחה אין מה לשלם על הבושה, כיוון שלמשפחה שיש בתוכה אדם שוטה, לא מצפה לכבוד מלכתחילה בגללו. לעניינינו – כאשר שואלים האם אדם חייב כי זלזל באחד, או שהוא חייב כי השני נפגע? כאשר מדברים על שוטה, ההנחה היא כי השוטה לא נפגע וגם משפחתו לא נפגעה.

שולחן ערוך יורה דעה הלכות כבוד אב ואם סימן רמ, סעיף ד

איזהו כבוד, מאכילו ומשקהו, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא. ויתנו לו בסבר פנים יפות, שאפילו מאכילו בכל יום פטומות והראה לו פנים זועפות, נענש עליו.

השולחן ערוך נותן את ההגדרה של מצוות כיבוד הורים: רשימה מסוימת של פעולות (להאכיל, להשקות, לכסות, להכניס, להוציא וכו') – בכיבוד הורים הכוונה לסעוד אותם כשהם במצב סיעודי (כפי שהם טיפלו בנו כשהיינו תינוקות). **הרב זילברשטיין** יתייחס בתשובתו לחלק בשולחן ערוך שמדובר על "מכניס ומוציא".

3. רמב"ם הלכות ממרים פרק ו, הלכה ח (מקור נורמטיבי).

אף על פי שבכך נצטוינו אסור לאדם להכביד עולו על בניו ולדקדק בכבודו עמהם שלא יביאם לידי מכשול, אלא ימחול ויתעלם שהאב שמחל על כבודו כבודו מחול.

מצב בו מעמידים ילד מול הורה שקשה לכבד אותו.

כלל בכיבוד הורים – התורה מצווה מצד אחד שהילד יכבד את הוריו, ומצד שני ההלכה מבינה שכיבוד הורים זה לא פשוט ולכן היא מכירה ברגישות הזו ומצווה מהצד השני על ההורים שלא ידרשו יותר מדי.
הרמב"ם: מותר להורים להגיד לילדים שלא לכבד אותם. אך יש חשש מהצד השני שההורים יכבידו ויצרו עול על הילדים עד כדי כך שזה יבוא לידי מכשול.

מהו מכשול? נראה במקורות להלן:

4. תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף יז עמוד א (מקור רעיוני)

דאמתא דבי רבי חזייתה [=ראתה] לההוא גברא דהוה מחי לבנו גדול, אמרה: ליהוי ההוא גברא בשמתא [=יהיה], דקעבר משום ולפני עור לא תתן מכשל. דתניא: ולפני עור לא תתן מכשל - במכה לבנו גדול הכתוב מדבר.

רש"י, שם – דכיון דגדול הוא, שמא מבעט באביו, והוה ליה איהו מכשילו.

השפחה של רבי יהודה הנשיא הייתה שפחה מאוד משמעותית, יש הלכות (כמו זו שנראה עכשיו) שנפסקו ע"פ שפחתו אשר הייתה עם שכל ישר וכנראה יכלה להגיד דברים משמעותיים על ההלכה. במקרה שלנו היא רואה אדם מכה את בנו הגדול (שעבר את גיל בר מצווה). היא אמרה כי צריך לנדות את אותו אדם כי הוא עבר עבירה של "לפני עיוור לא תיתן מכשול". הוא הציב מכשול בפני הילד שלו – אדם שמכה את בנו הגדול, יגרום לבן שלו לעבור עבירה. העבירה לפי רש"י – אבא שמכה את בנו גורם לכך שבנו יחזיר לו. קוראים לעבירה "מכה אביו ואמו מות יומת" או "מקלל אביו ואמו מות יומת". כלומר, אדם שדורש מהילד שלו משהו מעבר לרצוי הוא גורם לילד שלו למכשול עד כדי הכאה – הילד יכה את אביו.

אם נדרוש מהילד יותר מדי אנחנו עלולים להכשיל אותו – דיבור גס כלפי ההורים, זלזול, ביזיון כלפי ההורים. צריך לדון מה עדיף? האם עדיף שיהיה באזור ויקיים את כיבוד ההורים (יסעד, יכסה וכו') או האם כשנדרוש זאת אנו גורמים לילד להיכשל? רואים שההלכה מכירה במציאות שבה הילד הוא בן אדם ולכן עלול להגיב ולהיכשל בכיבוד הורים.

5. דברים רבה (וילנא) פרשת דברים פרשה א

א"ר אבהו שאלו תלמידיו את רבי אליעזר הגדול אי זהו כיבוד אב ואם אמר להם צאו וראו מה עשה דמה בן נתינה באשקלון והיתה **אמו חסרת דעת** והיתה מסטרתו בין חביריו ולא היה אומר לה אלא "דייך אמי".

(לא דיברנו על המקור בכיתה).

האם הבן או הבת צריכים לטפל בעצמם בהורה מבוגר?

מדובר במקרים כאשר זה מוציא מהילדים דברים לא טובים – לכפות על הורה לקחת תרופות, לצחוק עליו כי הוא במילא לא מבין. האם עדיף שילד יטפל או מטפל חיצוני?

1. תלמוד בבלי מסכת קידושין דף לא עמוד ב (מקור רעיוני)

רב אסי הוה ליה [=הייתה לו] ההיא אמא זקינה,

אמרה ליה [=לו]: בעינא [=אני רוצה] תכשיטין, עבד [=עשה] לה.

בעינא גברא, נייעין [=אחפש] לך.

בעינא גברא דשפיר כותך [=יפה כמותך], שבקה ואזל [=עזבה והלך] לארעא דישראל.

שמע דקא אזלה אבתריה [=שהיא יוצאת אחריו], אתא לקמיה [=בא לפני] דרבי יוחנן, אמר ליה: מהו לצאת מארץ לחוצה לארץ? א"ל: אסור.

לקראת אמא, מהו? א"ל: איני יודע. אתרח פורתא הדר אתא [=המתין מעט, חזר ובא], אמר ליה: אסי, נתרצית לצאת? המקום יחזירך לשלום.

אתא לקמיה דרבי אלעזר, א"ל: חס ושלום, דלמא [=שמא] מירתח רתח!

א"ל: מאי אמר לך?

אמר ליה: המקום יחזירך לשלום,

אמר ליה: ואם איתא דרתח [=אם היה כועס] לא הוה מברך לך.

אדהכי והכי [=בין כך ובין כך] שמע לארונא דקאתי [=שארונה בא], אמר: אי ידעי לא נפקי [=אם ידעתי לא יצאתי].

מדובר בסיפור שפסיקת ההלכה מתייחסת אליו. כדי להבין את ההלכות והמחלוקות שתכף נראה צריך לנתח את הסיפור: לרב אסי יש אמא זקנה ויש לה שלוש בקשות: תכשיטים, גבר וגבר יפה כמוך. כשהיא מבקשת "גבר יפה כמוך" הוא עוזב אותה בבבל והולך לא"י. הוא שומע שהיא באה אחריו ומתלבט אם לצאת לקראתה. עד שהוא מקבל החלטה האם נפטר. הוא אמר בעקבות פטירתה שאם הוא היה יודע הוא לא היה יוצא.

שאלות שעולות לנו:

1. מה הכוונה ב-"לא הייתי יוצא"? לא הייתי עוזב אותה או שמא הכוונה שהוא לא היה יוצא לקראתה? מה הסיפור בא ללמד אותנו?
2. מה קרה בבקשה השלישית שגרמה לו ללכת? אולי היא ביקשה אותו (התחלה של גילוי עריות?).
3. אולי היא מאבדת את ההבחנה במציאות, או אולי היא מאבדת את הגבולות המיניים שגרם לו לקום ולברוח.
4. מדוע רבי יוחנן לא נותן תשובה חד משמעית?
5. מה הלב של הסיפור? כיבוד הורים? או כיבוד הורים מול א"י?

2. רמב"ם הלכות ממרים פרק ו, הלכה י (מקור נורמטיבי)

מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם עד שירוחם עליהן, ואם אי אפשר לו לעמוד מפני שנשתטו ביותר יניחם וילך לו ויצוה אחרים להנהיגם כראוי להם.

שאלות שעולות לנו גם במקרה זה:

(1) מה זה "מפני שנשתטו ביותר"?

(2) מי קובע מה הגבול?

כנראה הרמב"ם לומד את ההלכה שלו מהסיפור על הרב אסי, אז מדוע הוא מוסיף שילך ויצווה לאחרים לנהוג עמהם כראוי? מי מחליט "ואם אי אפשר לו לעמוד" - עד כמה מצפים מהילד להישאר? עד שזה מעצבן אותו? שמגיע על חשבון משפחתו? האם הוא בכלל חייב ללכת?

3. השגת הראב"ד על הרמב"ם, שם (מקור נורמטיבי)

אין זו הוראה נכונה אם הוא ילך ויניח לו למי יצוה לשמרו.

חולק על הרמב"ם. הראב"ד שואל – איך ניתן לתת לילד ללכת? אם ילד לא מוכן לטפל בהורה מי יטפל בו במקומו? מדובר בהפקרה של ההורים. הוא לא מבין את ההוראה של הרמב"ם שכן מי שהכי צריך לטפל בהורים זה הילד – אם לא הוא, מי כן?

הבעיות שהרמב"ם רוצה לפתור והבעיות שהראב"ד רוצה לפטור:

מניעי הרמב"ם	מניעי הראב"ד
המקור של ר' אסי – מכיוון שהאם ננטשה, צריך שמישהו אחר ישמור עליה.	גלגל טובב בעולם
לטובת ההורה – עדיף שמטפל מורשה יטפל בה/בו.	הכרת הטוב במי שטיפל בך בינקותך
שמירה על תקינות היחסים בין הילד והוריו כך שלא יריבו.	"המצווה הקלה בעולם"

4. ר' שם טוב ב"ר אברהם אבן גאון (ספרד, מאה 13), מגדל עוז הלכות ממרים פרק ו (מקור נורמטיבי)

מי שנטרפה דעת אביו או אמו כו' עד כראוי להם: כתב הראב"ד ז"ל אין זו הוראה נכונה וכו':
ואני אומר תמה אני אם יצא דבר זה מפיו שהרי מעשה רב בכל מקום... ומה שהקשה הראב"ד ז"ל יש לי לומר כי הבן עושה בחנם והממונה יעשה בשכר; ועוד דאב ואם לגבי הבן גייס דעתייהו טפי מלגבי הממונה שהוא נכרי ומיכספי מיניה [=ומתבייש ממנו]:

אחד הפרשנים של הרמב"ם. מגדל עוז לא מבין כיצד הראב"ד חולק על הרמב"ם:

- (1) **טיעון פורמליסטי**: יש בגמרא סיפור שהוא כביכול תקדים מחייב – אם רואים שהרב אסי שהוא רב, ותלמיד חכם שמסופר עליו בגמרא והוא קם והלך סימן שאפשר ואפילו חובה לקום וללכת.
- (2) **מצד המטפל**: נימוק ענייני – יש איכות יותר גבוהה במי שעושה בשכר (יודע שהשכר תלוי בזה, פחות מעורבב רגשית).
- (3) **מצד המטפל (ההורה)**: כשנמצא הילד ההורה מרשה לעצמו יותר כי ההורה מקשה עליו – אב ואם דעתם גסה ביחס לבן. כלומר, הם פחות רגישים לצורה שהם מדברים אליו ואיך הוא מרגיש. לעומת ממי שיבוא בשכר שכן הם יותר יתביישו (כי הוא זר).

5. ר"י קארו, כסף משנה הלכות ממרים פרק ו הלכה י (מקור רעיוני)

ומי"ש ויצוה אחרים להנהיגם כראוי עצה טובה קמשמע לן ואין ספק שכן עשה רב אסי.

גם ר"י קארו מפרש את הרמב"ם, ושואל מהיכן מסיק הרמב"ם שיש להביא מטפל אחר?
לפי הרמב"ם, זו לא חובה להעמיד מישהו אחר כמטפל במקום הילד, אך אין ספק שכך עשה הר' אסי. כלומר, זו לא חובה אך זה ברור שזה מה שצריך לעשות ("עצה טובה").

6. ר' דוד בן זמרא (ספרד מאה 15-16), הלכות ממרים פרק ו הלכה י (מקור נורמטיבי)

מי שנטרפה דעתו של אביו. עובדא דרב אסי דהוה ליה אימא זקנה וכו' שבקה ואזל לא"י. ולא ידעתי למה כתב הראב"ד אין זו הוראה נכונה כיון דרב אסי עבד עובדא בנפשיה ואיך הניחה והלך לו אלא ודאי צוה את אחרים לפרנסה וזו תקנתה שיש לה על הבן געגועין ולא מיכספא מיניה משא"כ באחרים. ולא מצי לגעור בה ואחרים גוערים בה ואפשר ע"י הכאה תחזור משטותה ומעשים בכל יום בכיוצא בזה והבן אי אפשר לו לעשות דבר מזה:

פרשן של הרמב"ם – מוסיף עוד צעד. יש מצבים שלמען טובת ההורה יש לגעור בו ולנהוג ביד קשה – דברים אשר הבן לא שייך שיעשה זאת. אולי אף אסור לו לעשות כן. כלומר רואים מכך שיש חובה שהבן ילך במשמעות שהוא לא יטפל בהורה אלא מישהו אחר.

7. ר' יחיאל מיכל אפשטיין (רוסיה, מאה 19), ערוך השולחן יורה דעה סימן רמ (מקור נורמטיבי)

מי שנטרפה דעת אביו או אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם עד שירוחם עליהם כלומר שתתיישב דעתם ואם א"א לו לעמוד מפני שנטרפו ביותר כתב הרמב"ם שילך לו ויניחם ויצוה לאחרים לנהגם כראוי והשיג הראב"ד דאם הוא ילך ויניחם למי יצוה לשמרם עכ"ל ואין זו השגה דנ"ל דהרמב"ם ה"ק דידוע שהמשתגעים ביותר בהכרח לאסרם בזיקים ובחבלים והבן אין ביכולתו לעשות בעצמו כן לכן מצוה לאחרים והוא ילך לו.

גם השולחן-ערוך מדגיש שחייב ללכת.

8. מלכה פיוטרקובסקי, מהלכת בדרכה, עמ' 208 (מקור רעיוני)

יש להניח באופן בסיסי, אדם רוצה לכבד את הוריו, אולם יש מצבים, שבהם אליבא דכולי עלמא (על פי כל אדם סביר), הגיוני שיקשה עליו מאוד לשאת את התנהגותם החריגה. הקושי עלול לגרום למצב, שבו הבן יפנה אליהם את תסכולו ובכך יפגע בכבודם.

הגיעה בפניה שאלה: אדם שיש לו הורה דמנטי שצריך לאשפז, ולשם כך יש להזריק לו חומר הרגעה. אביו מזהה אותו (את הבן), ויש מצב שהוא יותר/פחות יסכים לקבל ממנו את הזריקה. הבן שואל את מלכה מה לעשות? האם עדיף שהוא יהיה שם כי הוא מזהה אותו או עדיף שהוא לא יהיה שם? כי מה הוא יתפוס אותו כדי ששימו לו את החומר הרגעה? מותר לו בכלל?

מלכה פורסת את כל השיקולים ואת כל המקורות והיא מוסיפה נקודה נוספת – **החשש לביזיון**. נניח מדובר בילד שסועד את ההורה שלו במשך עשר שנים ואיך זה יכול להוביל למצב שהקושי הנפשי שלו גורם לו לבזות את הוריו.

מלכה חידשה בספרה – חוזרת לאדם ואומרת ממקום מכבד – לי יש את הידע אך גם לך יש ידע, שכל ישר, יש לך נקי מבט. למעשה, היא נותנת את הידע ועכשיו הוא (השואל) מתוך נקודת מבטו צריך להכריע, הוא צריך לשאול את עצמו האם העובדה שהוא יבצע את הפעולה או לא יבצע את הפעולה יהיה בכך יותר נזק או תועלת? יש פה שיקולים רגשיים של הילד של ההורה, איסורים (להכות, להשפיל) וכו'.

לסיכום: לגישתה של מלכה – נדרשת כנות של הילד ושהוא יכריע אל מול המקורות שלפניו.

נראה מקורות שתומכים בראב"ד בניגוד למקורות שראינו עד עתה:

9. מהרש"ל, ר' שלמה לוריא (פולין, מאה 16), ים של שלמה מסכת קידושין פרק א, סד (מקור נורמטיבי) ואני אומר, שיפה השיגו, אם יניחם וילך, למי יצוה לשומרם, כמו שכתב, ואינו דומה לעובדא דאימא דרב אסי, דשם לא היתה מטורפת בענין שצריכה לשמירה, אלא שאלה שלא כהוגן, מרוע הלב, ע"כ חלף והלך לו למקום שלא תראה אותו:

המהרש"ל אומר "כל הכבוד" שהראב"ד השיג על הרמב"ם. אם הילד שלו ילך, קל וחומר שכל אחד אחר ילך. במקרה של רב אסי הוא כן הלך. מדוע זה היה בסדר? כיוון שאמו התאכזרה אליו בכוונה. לא מדובר בשמירה על אם מטורפת. אבל, כפי שהראב"ד אומר – ברור שמי שמטפל הכי טוב בהורים זה ילד והוא לא יכול סתם לקום וללכת על דעת עצמו. אם אמו של הרב אסי הייתה מטורפת ברור שהוא היה נשאר.

10. ר' יואל סירקיש (פולין, מאה 16-17), ב"ח יורה דעה סימן רמ (מקור נורמטיבי) ואני אומר דעת הראב"ד היא דההיא אימא לא נטרפה דעתה אלא זקנה היתה ולפי שלא היה יכול להשתדל לה בעל כרצונה הלך ממנה כדי שלא יעבור יותר על מה שתצוה אותו עוד ולא יוכל לקיים אבל מי שנטרפה דעתו שצריך שמירה יתירה אין הדעת נותנת שיניחם וילך לו... וא"כ אינו מחוייב כי אם להאכילם ולהשקותם ולשמרם והיאך ילך לו. וכן יראה מדברי רבינו שהסכים לדעת הראב"ד. והכי נקטינן ודלא כמו שפסק בש"ע (סי"י) להקל כהרמב"ם:

בכיוון דומה של המהרש"ל והראב"ד. ב"ח אומר – זה לא שהאם התעללה בו, אלא היא ביקשה ממנו דברים שהוא לא יכול לעשות והוא רצה להימנע מסיטואציה שהיא מבקשת ממנו דברים והוא לא יכול לכבד את רצונה. הב"ח חוזר להגדרה הבסיסית של כיבוד הורים וזה סיעוד – שם נבחנו.

לסיכום השיעור: ניתן לראות כי **אין תשובה חד משמעית**, ויש לבחון כל מקרה לגופו. ניתן לראות כי החידוש המשמעותי של הסוגיה זה להבין שההלכה בעצמה רואה כי כיבוד הורים צריך לשמור שלא יגיע לקצה. ועל אף שכיבוד הורים זה ערך מאוד גדול במקרים מסוימים צריך לאזן עם עוד צרכים. יש את שיטת הראב"ד והרמב"ם, וכי בסופו של דבר ההכרעה צריכה להינתן בכל מקרה ספציפי.

הלכה ומתמודדי נפש

אוסף של דוגמאות הלכתיות להכרה במצבים נפשיים ואיך הם משפיעים על החוקים והמצוות עצמם:

מבוא – "בואו נדבר על זה"

1. משלי, יב, כה (מקור רעיוני)

דְּאָגָה בְּלֵב אִישׁ יִשְׁחָקָהּ

השייך יכולה להיות דו משמעית – גם שייך וגם סמ"ך. הגמרא מתלבטת באמת למה הכוונה בפסוק.

בבלי סנהדרין, דף ק' ע"ב (מקור רעיוני):

דְּאָגָה בְּלֵב אִישׁ יִשְׁחָקָהּ

רבי אמי ורבי אסי,

חד אמר: ישיחנה מדעתו,

וחד אמר: ישיחנה לאחרים. [רש"י: שמא ישיאוהו עצה].

שני אמוראים דנים במה הכוונה בפסוק – "דְּאָגָה בְּלֵב אִישׁ יִשְׁחָקָהּ"?

א. לא למקד את המחשבות בבעיות?

האם זו הדרך להתמודד? כן – זהו כלי טיפולי.

ב. "שיח" מתוך שיחה (ולא הסחה): תקשורת עם אחרים – בתקשורת יש משהו שעוזר לאדם. לפי רש"י, שיח עם אחרים יכול

להועיל בכך שהאדם יקבל עצה טובה מחברו.

2. בבלי תענית, דף כב ע"א (מקור רעיוני)

רבי ברוקא חוזאה הוה שכיח בשוקא דבי לפט, הוה שכיח אליהו גביה [=אצלו].

אמר ליה: איכא [=יש] בהאי שוקא בר עלמא דאתי [=בן עולם הבא]?

אמר ליה: לא! ...

אתו הנך תרי אתי. אמר ליה: הנך נמי בני עלמא דאתי נינהו. [=באו שניים. אמר לו: אלה בני עולם הבא]

אזל לגבייהו. אמר להו: מאי עובדיכו? [=הלך אליהם ושאל: מה מעשיכם] אמרו ליה: אינשי בדוחי אנן, מבדחינן עציבי,

[רש"י: שמחים, ומשמחים בני אדם]. [גרסת חלק מכ"י: וכי חזינן איניש דעציבא דעתיה - מבדחינן ליה].

רבי ברוקא זכה להתגלות של אליהו לעיתים קרובות, שאלו לאליהו: האם יש בשוק צדיק שזכאי לעולם הבא?

התשובה – לא. לאחר שנכנסו שניים נוספים, אמר אליהו שאלה הם צדיקים. מדוע? שאל אותם רבי ברוקא במה הם עובדים?

תשובתם: הם ליצנים, ותפקידם הוא לשמח את העצובים. או בנוסח אחר "עציבא דעתיה" מצב תודעתי של עצבות, בעלי בעיה נפשית,

מעבר לרגש תמים. ועניינם בעולם למצוא את העצובים ולעזור להם לצאת משם.

❖ מעין קריאה לחברה לפקוח עיניים ולהגיש עזרה למי שצריך.

3. בבלי ברכות, דף ה' ע"ב (מקור רעיוני)

רבי חייא בר אבא [תלמיד ר' יוחנן] חלש (חלה), על לגביה רבי יוחנן.

אמר ליה: חביבין עליך יסורין?

אמר ליה: לא הן ולא שכרן.

אמר ליה: הב לי ירך! יהב ליה ידיה ואוקמיה. [=הושיט לו את ידו והקימו]

רבי יוחנן חלש, על לגביה רבי חנינא [בר חמא – רבו של ר' יוחנן].

אמר ליה: חביבין עליך יסורין?

אמר ליה: לא הן ולא שכרן.

אמר ליה: הב לי ירך! יהב ליה ידיה ואוקמיה.

אמאי? לוקים רבי יוחנן לנפשיה?! (הרי ראינו שרבי יוחנן בעל תעצומות נפש ומדוע הוא זקוק לאנשים שסייעו לו לצאת ממצוקתו).

- אמרי: אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים (כשם שאסיר זקוק לעזרה לצאת מבית כלאו כך יש לסייע לאדם שזקוק לעזרה, הגם

שאותו האדם הוא גדול).

מקור שעוסק בחשיבות של מי שנמצא מסביב: רבי חייא בר אבא היה תלמיד של רבי יוחנן. ב-"חלש" הכוונה הוא שהוא חולה. רבי

יוחנן עלה אליו לביקור חולים. רבי חייא אומר שהוא מוותר על הרע והטוב שיש באיסורים (אומרים שאיסורים מכפרים – אולי עדיף

שלם את החטאים בעולם הזה ולהגיע לעולם הבא נקי). רבי יוחנן עונה לו שאם לא טוב לו בייסורים יעזור לו לצאת משם – והוא נתן לו יד ועוזר לו לצאת משם.

רבי יוחנן בעצמו חלש: ראינו בסיפור הראשון שלרבי יוחנן יש תעצומות נפש לקחת מישוהו ולהוציא אותו מהמצוקה שלו, ואז הוא יוכל לעזור לעצמו. אומרים שלאדם יש הרבה פעמים כוחות לעזור לאחרים אבל כשהוא בעצמו במצוקה קשה לו להציל את עצמו. היכולת של אדם לצאת ממצוקה היא ע"י תקשורת ובין חיבור בין אדם שנמצא בעצבות ומצוקה ובין אנשים שנמצאים סביבו ויכולים לעזור לו. **הגמרא אומרת זה לא בושה לבקש עזרה – אפשר להיעזר באנשים סביבך.**

❖ כל אלה מקורות יפים, אבל ד"ר סט רוצה לראות האם ספר החוקים (ההלכה) מתייחס לאנשים עם מצוקות נפשיות וכיצד? האם החוק משנה את עצמו לטובת אנשים שמתמודדים עם התמודדויות נפשיות שכאלה.

סוגיות הלכתיות

כיצד ההלכה מתייחסת לאנשים המתמודדים עם בעיות נפשיות? האם החוק משתנה בהתאם?

א. מצב נפשי של תושבים ביישובי ספר:

1. ויקרא פרשת בהר פרק כה פסוק כט – ל (מקור נורמטיבי)

וְאִישׁ כִּי יִמְכַר בֵּית מוֹשָׁב עִיר חֹמָה וְהִיְתָה גְּאֻלְתּוֹ עַד תֵּם שְׁנַת מִמְּכָרוֹ יָמִים תִּהְיֶה גְּאֻלְתּוֹ (=השיבה לבעלים המקוריים): וְאִם לֹא יִגָּאֵל עַד מְלֵאת לֹו שְׁנָה תְּמִימָה וְקָם הַבֵּית אֲשֶׁר בָּעִיר אֲשֶׁר לֹו חֹמָה לְצִמְיַתָּהּ לְקַנְהָ אֹתוֹ לְדֹרְתָיו לֹא יֵצֵא בַּיָּבֵל:

יש הלכה משמעותית, שלדעת ד"ר סט היא משמעותית אף יותר בימי קורונה ובתקופה מודרנית בכלל. המקור עוסק במכירה של בית באופן עקרוני אדם שמוכר קרקע או בית בשנת היובל (השנה ה-50 בצורה אובייקטיבית) כל הנחלות והבתים חוזרים לבעליהם השונים. לכן, אם מוכרים בית ושנת היובל עוד 49 שנים אז הוא יעלה יותר מאשר מכירת בית שעוד שנתיים היא שנת היובל. יש יוצאי דופן – בית שהוא בעיר עם חומה. עיר עם חומה היא עיר ספר שנמצאת ליד הגבול ואויבים, ולכן היא חייבת חומה. ביחס לבתים שכאלו נאמר כי אי אפשר למכור בית מעל לשנה, ולאחר שנה הוא חוזר לבעליו.

א' מכר בית והוא גר בעיר ספר – אם הוא רוצה שהבית יחזור אליו, הוא חייב לקנות אותו בחזרה מהקונה לאחר שנה. במידה שלא הצליח לקנות אותו לאחר שנה, הבית לא יחזור אליו גם בשנת היובל. רק בשנה הראשונה ניתן לקנות בחזרה את הבית.

2. משך חכמה, שם

יתכן טעם קצת, דערי המבצר (ערי גבול) הם הערים המגינים מפני האויב ומתחזקים אם באים במצור ... ולפי זה, אם היה הדין דבית בעיר מבצר חוזר ביובל, במשך חמש שנים שנה הלא יתכן כי ימכר בתים הרבה, ובשנת היובל "ישובו איש לאחוזתו", ויהיו כל אנשי העיר חדשים וגרים, ואינם יודעים ומכירים מוצאי ומובאי העיר, ואין להם הקשר והאיגוד כי אינם מכירים זה את זה, ולא יוכלו להתחזק. לכן נתנה התורה זמן - שנה - ואם לא יגאל, יוחלט.

פרשן של התורה: מה הרציונל? למה דווקא בית שנמצא בספר, ומדוע דווקא פה יש החרגה?

הסיבה לכך היא שאם נותנים לעסקאות שכאלו "לרוץ" במשך 50 שנה האוכלוסייה משתנה מאוד, וכשהבעלים המקוריים חוזרים הם לא מכירים אחד את השני, לא את העיר או את שכניהם. כאן אומר המשך חכמה את הדבר החשוב: אם נותנים לעסקאות של מכירת בתים במשך 50 שנה ובמשך 50 שנה אין היכרות, ואם אין היכרות אין קהילה ואין חוזק (אין "חוסן קהילתי").

התורה קובעת שבערי גבול לא ניתן לאפשר מצב שכזה – צריך לתת להם חוסן נפשי מעוצמת שייכות וקהילה.

יש כאן התייחסות רגישה (לפני שמדברים על מחלות נפש, פוסט טראומה וכו') והבנה שכדי להתמודד עם קשיים אדם צריך חוסן נפשי והתורה מנסה לחשוב מה עוזר לך לגבש ולחזק את החוסן הזה.

ב. מצבו הנפשי של חולה (או יולדת)

1. משנה יומא, פרק ח משנה ה

עוברה שהריחה מאכילין אותה עד שתשיב נפשה,

חולה – מאכילין אותו על פי בקיאים

ואם אין שם בקיאים, מאכילין אותו על פי עצמו, עד שיאמר די.

ביום הכיפורים:

אישה בהריון – "עד שתשיב נפשה". מבינים שהצורך באוכל הוא נפשי ולא פיזיולוגי. כבר ראינו במקורות של המטלה שצורך נפשי הוא לא פחות מצורך פיזי.

חולה – הרופאים מחליטים מי צריך לאכול ומי לא. ואם אין רופאים מאכילים עד שהוא יאמר די.
✓ ההלכה נותנת מקום גם לחולה וגם לאישה בהריון.

2. תלמוד בבלי מסכת יומא, דף פ"ג ע"א :

חולה - מאכילין אותו על פי בקיאיין.

אמר רבי ינאי : חולה אומר : 'צריך', ורופא אומר : 'אינו צריך' - שומעין לחולה,
מאי טעמא [=מהו הטעם (לקביעה זו)] ? - (משלי, יד' י) : **לֵב יוֹדֵעַ מֵרַת נִפְשׁוֹ וּבְשִׁמְחָתוֹ לֹא יִתְעַרֵּב זָר** . .
פשיטא!

מהו דתימא : רופא קים ליה טפי, קא משמע לן. [=מהו שתאמר : הרופא יודע יותר (לכן ננהג על פי הוראותיו), משמיע לנו, שאין לקבל את הוראות הרופא, אלא צריך לפעול בהתאם לבקשת החולה].

רמב"ם, הלכות שביתת עשור, ב, ח

חולה שיש בו סכנה, ששאל לאכול ביום הכפורים – אף על פי שהרופאים הבקיאיין אומריין : 'אינו צריך' - מאכילין אותו על פי עצמו, עד שיאמר : 'די'.

גם מהמשנה וגם מהגמרא עולה שיש צורך של אדם באכילה : נותנים לאדם לאכול ביום כיפור בגלל שהוא מכיר את נפשו יותר טוב מכולם. לעניין מה שאומר הרופא – דעתו לא משנה לעניין זה אלא מקשיבים לחולה שיודע את מורת נפשו.

ג. מצבו הנפשי של תינוק ושל מבוגר

1.1 בהלכות שבת

1. תלמוד בבלי מסכת יומא דף פד עמוד ב

תנו רבנן : מפקחין פקוח נפש בשבת והזריז הרי זה משובח, ואין צריך ליטול רשות מבית דין. הא כיצד?
ראה תינוק שנפל לים - פורש מצודה ומעלהו. והזריז הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מבית דין - ואף על גב דקא צייד כוורי [=שצד דגים].

ראה תינוק שנפל לבור - עוקר חוליא ומעלהו. והזריז הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מבית דין - אף על גב דמתקן דרגא.
ראה שנעלה דלת בפני תינוק - שוברת ומוציאו, והזריז הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מבית דין - ואף על גב דקא מיכוין למיתבר בשיפי [=ששובר כקיסמים]...

וצריכא, דאי אשמועינן ים - משום דאדהכי והכי אזל ליה [=בין וכך ובין כך ילך לו], אבל בור דקא יתיב [=שיושב] - אימא לא, צריכא.
ואי אשמועינן בור - משום דקא מיבעית, אבל ננעלה דלת - אפשר דיתייב בהאי גיסא ומשביש ליה באמגוזי, צריכא.

מסכת ביום הכיפורים : ההוראה היא להציל את הנפש ולא לשאול שאלות של מותר או אסור.

אם אדם רואה סכנה, עליו להזדרז ולסייע בהצלה – אין זמן ללכת לשאול שאלות (גם ביום שבת).

ביום שבת אסור לדוג דגים, ואם רואים תינוק שנפל לים יש לזרוק רשת מיד על-מנת להצילו. אולם, כאשר ימשו את הרשת עם התינוק יעלו איתה גם דגים, והדבר אסור. על כך אומרת הגמרא – יש להציל את התינוק גם אם יעלו ברשת דגים, למרות האיסור על דיג בשבת.

דוגמא נוספת – תינוק נפל לבור. על-מנת להציל את התינוק יש לעקור את האבנים כדי שהאדם יוכל להשתלשל מטה ולהצילו. אולם, אסור לבצע מלאכה בשבת, ופה יוצרים מעין סולם – עדיין הדבר מותר בשביל להציל את התינוק.

דוגמא שלישית – דלת נטרקת מאחורי תינוק ונועלת אותו. אפשר לשבור ולרסק את הדלת גם אם ייווצרו מהדלת קיסמים.

כשאנו רואים שהגמרא נותנת שלוש דוגמאות עלינו לשאול את עצמנו מדוע היא עושה זאת?

מה יש בדוגמאות הנוספות שאין בדוגמא הראשונה? אומרת הגמרא שהיא צריכה את שלוש הדוגמאות, מכיוון שבדוגמא הראשונה – אכן יש סכנה שהתינוק יטבע או ייסחף עם זרם הגלים ויאבד לעד, והדבר עלול לעורר תהיות שרק במקרה שכזה ניתן להציל בשבת. אבל במקרה בו נופל התינוק נופל לבור – האם יש ללכת לרב ולבקש אישור? בוודאי שלא! גם במקרה שכזה יש להציל את התינוק מיד ולא לחכות.

גם במקרה השלישי – ניתן להתווכח ולומר כי מדובר בסה"כ בדלת נעולה וניתן להסיח את דעת התינוק עד שיחולץ. אולם, ההלכה אומרת שיש לשבור את הדלת באותו רגע, שכן התינוק נבהל והבהלה שלו מחייבת את חילול השבת.

3. רמב"ם הלכות שבת פרק ב הלכה יז

ננעלה דלת בפני תינוק שובר הדלת ומוציאו ואף על פי שהוא מפצל אותה כמין עצים שראויין למלאכה שמא יבעת התינוק וימות.

בהמשך למקור ג'1, הרמב"ם יוצר זיקה בין המצב הנפשי לפיזי והוא פוסק להלכה בעקבות הגמרא הזו. הרמב"ם אומר כי החשש שלו זה **דיני נפשות**: תינוק שנבהל יכול למות מהבהלה. ההלכה מבינה שלמצב נפשי של בעתה יש קשר למוות, זהו מסוכן וצריך לקחת אותו ברצינות.

4. הרב שמואל הלוי וואזנר (נפטר בבני ברק 2015), שו"ת שבט הלוי ח סימן עה

וברש"י יומא שם ננעלת דלת, והתינוק נבעת ע"כ, משמע לכאורה דדוקא שעובדא היא שהתינוק נבעת, אבל **שמא** יבעת וימות לא חיישינן, אבל לשון הרמב"ם משמע דבכל אופן חיישינן שמא יבעת, ולהלכה פשוט דנחוש לדעת הרמב"ם ומג"א שהעתיקו, מ"מ קצת ספק אם זה דוקא בתינוקות כלשון הגמ' שהם קטני קטנים או אפילו קטנים מבוגרים כגדולים... ולמדנו מהלכה זאת כי הבעתה גדולה ספק פקו"נ הוא **ופשיטא דזה גם בגדולים**, ומצינו כמה עובדות בחז"ל כי התרגשות פתאומי גרם למיתה, א"כ נהי דמציאות זה שננעל דלת לפניו לא שייך בגדולים דאינם נבעתים מזה, אבל פשיטא דנבעת ממש במציאות אחר אפילו גדול ורואים הסימנים לכך דמצוה לחלל שבת עליו.

הרמב"ם מוסיף מילה על הגמרא "שמא" אפילו אם לא בטוח שתהיה בעתה, אלא רק יש חשש. לא צריך להגיע למצב שהתינוק יהיה בחרדה, אלא אפילו אם יש חשש שיגיע למצב כזה – אפשר לשבור את הדלת. מה לגבי מבוגרים? האם הגמרא מדברת רק על תינוקות? הגמרא נתנה דוגמה ואנחנו לומדים מכך עיקרון – בעתה גדולה מביאה לפיקוח נפש וחילול שבת. זה לא רלוונטי רק לקטנים ולתינוקות אלא גם למבוגרים. אם האדם המבוגר נמצא במצב שמא הוא יגיע לבעתה אפשר לחלל שבת.

2.1. בהלכות טומאה וטהרה

1. מלכים א פרק יז פסוק ח – י, יז-כב

וַיְהִי דְבַר ה' אֵלָיו לֵאמֹר: קוּם לֶךְ צִרְפַּתָּה אֲשֶׁר לְצִדּוֹן וַיִּשְׁבֶּתָ שָׁם הִנֵּה צוֹיְתִי שָׁם אִשָּׁה אֲלֻמְנָה לְכַלְכֶּלֶךְ: וַיִּקָּם וַיֵּלֶךְ צִרְפַּתָּה וַיָּבֵא אֶל פְּתַח הָעִיר וְהִנֵּה שָׁם אִשָּׁה אֲלֻמְנָה מְקַשֶּׁשֶׁת עֲצִים וַיִּקְרָא אֵלֶיהָ וַיֹּאמֶר קַחִי נָא לִי מַעֵט מִיָּם בְּפָלִי וְאַשְׁתָּה: ... וַיְהִי אַחֵר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חֲלָה בֵּן הָאִשָּׁה בְּעֵלְתָּ הַבַּיִת וַיְהִי חֲלָיו חֲזָק מְאֹד עַד אֲשֶׁר לֹא נוֹתְרָה בּוֹ נֶשְׁמָה: וַתֹּאמֶר אֶל אֲלֵיהּ מַה לִּי וְלָךְ אִישׁ הָאֶלֶּהִים בָּאתְ אֵלַי לְהַזְכִּיר אֶת עֲוֹנִי וּלְהַמִּית אֶת בְּנִי: וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ תְּנִי לִי אֶת בְּנֶךָ וַיִּקְחֵהוּ מִחִיקָה וַיַּעֲלֵהוּ אֶל הָעֵלְיָה אֲשֶׁר הוּא יֹשֵׁב שָׁם וַיִּשְׁכְּבֵהוּ עַל מִטָּתוֹ: וַיִּקְרָא אֶל ה' וַיֹּאמֶר ה' אֶלֶּהִי הִגַּם עַל הָאֲלֻמְנָה אֲשֶׁר אָנִי מִתְגֹּרֵר עִמָּה הִרְעוֹתָ לְהַמִּית אֶת בְּנִי: וַיִּתְמַדַּד עַל הַיֵּלֶד שְׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּקְרָא אֶל ה' וַיֹּאמֶר ה' אֶלֶּהִי תִשָּׁב נָא נַפְשׁ הַיֵּלֶד הַזֶּה עַל קַרְבּוֹ: וַיִּשְׁמַע ה' בְּקוֹל אֲלֵיהּ וַתִּשָּׁב נַפְשׁ הַיֵּלֶד עַל קַרְבּוֹ וַיְחִי:

2. בבא מציעא קיד ע"א-ע"ב

אשכחיה [=מצאו] רבה בר אבוה לאלהו דקאי בבית הקברות של נכרים, אמר ליה: מהו שישדרו בבעל חוב?... - מנין לערום שלא יתרום? ... אמר ליה: לאו כהן הוא מר, מאי טעמא קאי מר בבית הקברות?

אלהו הנביא היה כהן, רבה בר אבוה דיבר עם אלהו בבית קברות של נכרים, ושאל אותו איך הוא מדבר אתו בבית קברות, הרי הוא כהן?! מתוך כך שואלים בעלי התוספות על הסיפור התנכ"י

3. תוספות, שם, ד"ה אמר ליה לאו כהן (אתה)

תימה לר"י היאך החיה בנה של האלמנה כיון שכהן היה דכתיב (מלכים א יז) ויתמודד על הילד וגוי ויש לומר שהיה ברור לו שיחייחו לכך היה מותר משום פיקוח נפש.

אלהו יודע שהוא יעשה נס והילד יחיה. ולכן, משום פיקוח נפש של הילד הוא עובר איסור להיטמא על המתים, הוא נטמא כדי שהילד יחיה. יש פה אמירה שבשביל פיקוח נפש מותר להיטמא.

4. ר' משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב סימן קע"ד

ומש"כ התוס' (=תוספות) בב"מ דף קי"ד דאליהו שהיה כהן דהקשה הר"י דאיך החיה את בן הצרפית שהוצרך להיות עמו באהל אחד וגם נשאו ונגע בו דהוא משום שהיה ברור לו שיחיה והיה מותר לו משום פקוח נפש, (=מפה מתחילה הפרשנות של משה פיינשטיין) צריך לומר דאין כוונתם משום פקוח נפש דהמת אלא **משום פקוח נפש דהאם** שהיתה מצטערת מאד על שבשביל מצותה הגדולה והאמונה בהשי"ת ובנביאיו לפרנס את אליהו מת בנה כמפורש בקרא שטענה זה, וגם אולי בשביל **פקוח נפש של עצמו** שבדרך הטבע היה אליהו נחלה מזה שבשבילו מת בן האלמנה אשר מתגורר עמה.

ברור שבשביל פיקוח נפש כהן נטמאה. למה אליהו נטמא? לא בגלל סיסור רגיל של פיקוח נפש אלא כדי להציל את האמא שהייתה מצטערת. הרב משה פיינשטיין לא מסתפק בזה. אוליי גם בשביל פיקוח נפש בשביל עצמו- היה חושב שבגללו מת בן האלמנה. החידוש פה הוא שאליהו נטמא כדי להציל את האמא מצערה וגם אותו. מתחושת האשמה שיו מתכרסמות בו שבגללו הבן מת. משה פיינשטיין לוקח את המושג של פקוח נפש ונותן לו משמעות רחבה בהרבה. פיקוח נפש לצער של האמא, של אליהו עצמו ולתחושת אובדן ואשמה.

בשביל תחושת אובדן ואשמה מותר לאליהו לטמא את עצמו.

ברור שבשביל פיקוח נפש כהן נטמאה. אך מדוע אליהו נטמא? לא בגלל סיפור רגיל של פיקוח נפש (לא כדי להציל את הילד) אלא כדי להציל את האם שהייתה מצטערת. הרב משה פיינשטיין לא מסתפק בזה. אולי גם בשביל פיקוח נפש בשביל עצמו- היה חושב שבגללו מת בן האלמנה.

החידוש פה הוא שאליהו נטמא כדי להציל את האמא מצערה וגם אותו. מתחושת האשמה שהיו מכרסמות בו על זה שבגללו הבן מת. הרב משה פיינשטיין לוקח את המושג של פקוח נפש ונותן לו משמעות רחבה בהרבה – פיקוח נפש לצער של האמא, של אליהו עצמו ולתחושת אובדן ואשמה.

בשביל תחושת אובדן ואשמה מותר לאליהו לטמא את עצמו.

מכל הסוגיות שראינו היום שמדברות על אנשי הספר, חולה, פתחנו רק פתח – לא דיברו על מחלות ספציפיות אלא פתחנו פתח להראות כי ההלכה רואה מצוקה נפשית בצורה משמעותית ורצינית. לא מתעלמים מקושי נפשי. כשההלכה רואה מצוקה נפשית היא לוקחת את זה במלוא הרצינות.